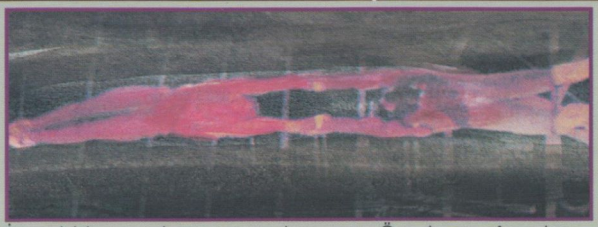
Kresteki yabani

Adam Phillips

İngilizceden çeviren: Özden Arıkan

AYRINTI

ADAM PHILLIPS

Adam Phillips, Londra'daki Wolverton Gardens Çocuk ve Aile Danışmanlığı Merkezi'nde Çocuk Psikoterapisi Bölümü başkamdır.

Psikoterapinin yanı sıra edebiyatla da yakından ilgilenen Phillips'in *Öpüşme, Gıdıklanma ve Sıkılma Üzerine* adlı kitabı son derece olumlu eleştiriler almış ve *New York Times* gazetesi tarafından *Yılın Dikkate Değer Kitabı* seçilmiştir. İngiltere'nin saygın gazetesi *Guardian*'da Phillips hakkında şunlar söylenmişti: "Phillips, tıpkı Çehov gibi, hem iyi bir doktor hem de iyi bir yazar; insan davranışlarının inceliklerine gösterdiği ilgi iyi bir hikâye anlatıcısı olmasını sağlıyor... Her insanın derinlerindeki o temel yabancılığa hoş bir açıklıkla yaklaşıyor."

YAPITLARI: *Winnicott; On Kissing, Tickling and Being Bored* (1993; Öpüşme, Gıdıklanma ve Sıkılma Üzerine, Çev.: Fatma Taşkent, Ayrıntı Yay., 1996); *On Flirtation* (1994; Flört Üzerine, Çev.: Özden Arıkan, Ayrıntı Yay., 1997); *Monogamy* (1996; Tekeşlilik, Çev.: Bülent Somay, Metis Yay., 1997) ve *Terrors and Experts* (1996; Dehşetler ve Uzmanlar, Çev.: Tuna Erdem, Metis Yay., 1999). Ayrıca şu kitapları derleyip yayına hazırlamıştır: *Charles Lamb, Selected Prose; Walter Peter: The Renaissance; Edmund Burke: A Philosophical Enquiry; The Electrified Tightrope: Selected Pychoanalytical Papers of Michael Eigen; Richard Howard: Selected Poems* (Hugh Haughton ile birlikte) ve *John Clare in Context* (H. Haughton ile birlikte).

Ayrıntı: 274
İnceleme dizisi: 150

Kreşteki Yabani
Adam Phillips

İngilizceden çeviren
Özden Arıkan

Yayıma hazırlayan
Erdal Alova

Kitabın özgün adı
The Beast in the Nursery

Faber and Faber/1998
basımından çevrilmiştir.

© Adam Phillips

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak illüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Düzelti
S. Asaf Taneri

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. Tel: (0 212) 212 03 39-40

Birinci basım *2000*

ISBN 975-539-265-3

AYRINTI YAYINLARI
Dizdariye Çeşmesi Sk. No: 23/1 34400 Çemberlitaş-İstanbul Tel: (0 212) 518 76 19 Faks: (0 212) 516 45 77

Adam Phillips

Kreşteki Yabani

İNCELEMEDİZİSİ

ŞENLİKLİ TOPLUM/*I. Illich* ◢ YEŞİL POLİTİKA/*J. Porritt* ◢ MARKS, FREUD VE GÜNLÜK HAYATIN ELEŞTİRİSİ/*B. Brown* ◢ KADINLIK ARZULARI/*R. Coward* ◢ FREUD'DAN LACAN'A PSİKANALİZ/*S. M. Tura* ◢ NASIL SOSYALİZM? HANGİ YEŞİL? NİÇİN TİNSELLİK?/*R. Bahro* ◢ ANTROPOLOJİK AÇIDAN ŞİDDET/*Der: D. Riches* ◢ ELEŞTİREL AİLE KURAMI/*M. Poster* ◢ İKİBİN'E DOĞRU/*R. Williams* ◢ DEMOKRASİ ARAYIŞINDA KENT/*K. Bumin* ◢ YARIN/*R. Havemann* ◢ DEVLETE KARŞI TOPLUM/*P. Clastres* ◢ RUSYA'DA SOVYETLER (1905-1921)/*O. Anweiler* ◢ BOLŞEVİKLER VE İŞÇİ DENETİMİ/*M. Brinton* ◢ EDEBİYAT KURAMI/*T. Eagleton* ◢ İKİ FARKLI SİYASET/*L. Köker* ◢ ÖZGÜR EĞİTİM/*J. Spring* ◢ EZİLENLERİN PEDAGOJİSİ/*P. Freire* ◢ SANAYİ SONRASI ÜTOPYALAR/*B. Frankel* ◢ İŞKENCEYİ DURDURUN!/*T. Akçam* ◢ ZORUNLU EĞİTİME HAYIR!/*C. Baker* ◢ SESSİZ YIĞINLARIN GÖLGESİNDE YA DA TOPLUMSALIN SONU/*J. Baudrillard* ◢ ÖZGÜR BİR TOPLUMDA BİLİM/*P. Feyerabend* ◢ VAHŞİ SAVAŞÇININ MUTSUZLUĞU/*P. Clastres* ◢ CEHENNEME ÖVGÜ/*G. Vassaf* ◢ GÖSTERİ TOPLUMU VE YORUMLAR/*G. Debord* ◢ AĞIR ÇEKİM/*L. Segal* ◢ CİNSEL ŞİDDET/*A. Godenzi* ◢ ALTERNATİF TEKNOLOJİ/*D. Dickson* ◢ ATEŞ VE GÜNEŞ/*I. Murdoch* ◢ OTORİTE/*R. Sennett* ◢ TOTALİTARİZM/*S. Tormey* ◢ İSLAM'IN BİLİNÇALTINDA KADIN/*F. Ayt Sabbah* ◢ MEDYA VE DEMOKRASİ/*J. Keane* ◢ ÇOCUK HAKLARI/*Der: B. Franklin* ◢ ÇÖKÜŞTEN SONRA/*Der: R. Blackburn* ◢ DÜNYANIN BATILILAŞMASI/*S. Latouche* ◢ TÜRKİYE'NİN BATILILAŞTIRILMASI/*C. Aktar* ◢ SINIRLARI YIKMAK/*M. Mellor* ◢ KAPİTALİZM, SOSYALİZM, EKOLOJİ/*A. Gorz* ◢ AVRUPAMERKEZCİLİK/*S. Amin* ◢ AHLÂK VE MODERNLİK/*R. Poole* ◢ GÜNDELİK HAYAT KILAVUZU/*S. Willis* ◢ SİVİL TOPLUM VE DEVLET/*Der: J. Keane* ◢ TELEVİZYON: ÖLDÜREN EĞLENCE/*N. Postman* ◢ MODERNLİĞİN SONUÇLARI/*A. Giddens* ◢ DAHA AZ DEVLET DAHA ÇOK TOPLUM/*R. Cantzen* ◢ GELECEĞE BAKMAK/*M. Albert - R. Hahnel* ◢ MEDYA, DEVLET VE ULUS/*P. Schlesinger* ◢ MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ/*A. Giddens* ◢ TARİH VE TİN/*J. Kovel* ◢ ÖZGÜRLÜĞÜN EKOLOJİSİ/*M. Bookchin* ◢ DEMOKRASİ VE SİVİL TOPLUM/*J. Keane* ◢ ŞU HAİN KALPLERİMİZ/*R. Coward* ◢ AKLA VEDA/*P. Feyerabend* ◢ BEYİN İĞFAL ŞEBEKESİ/*A. Mattelart* ◢ İKTİSADİ AKLIN ELEŞTİRİSİ/ *A. Gorz* ◢ MODERNLİĞİN SIKINTILARI/*C. Taylor* ◢ GÜÇLÜ DEMOKRASİ/*B. Barber* ◢ ÇEKİRGE/*B. Suits* ◢ KÖTÜLÜĞÜN ŞEFFAFLIĞI/*J. Baudrillard* ◢ ENTELEKTÜEL/*E. Said* ◢ TUHAF HAVA/*A.Ross* ◢ YENİ ZAMANLAR/*S. Hall-M. Jacques* ◢ TAHAKKÜM VE DİRENİŞ SANATLARI/*J.C. Scott* ◢ SAĞLIĞIN GASPI/*I. Illich* ◢ SEVGİNİN BİLGELİĞİ/*A. Finkielkraut* ◢ KİMLİK VE FARKLILIK/*W. Connolly* ◢ ANTİPOLİTİK ÇAĞDA POLİTİKA/*G. Mulgan* ◢ YENİ BİR SOL ÜZERİNE TARTIŞMALAR/*H. Wainwright* ◢ DEMOKRASİ VE KAPİTALİZM/*S. Bowles-H. Gintis* ◢ OLUMSALLIK, İRONİ VE DAYANIŞMA/*R. Rorty* ◢ OTOMOBİLİN EKOLOJİSİ/*P. Freund-G. Martin* ◢ ÖPÜŞME, GIDIKLANMA VE SIKILMA ÜZERİNE/*A. Phillips* ◢ İMKÂNSIZIN POLİTİKASI/*J.M. Besnier* ◢ GENÇLER İÇİN HAYAT BİLGİSİ EL KİTABI/*R. Vaneigem* ◢ CENNETİN DİBİ/*G. Vassaf* ◢ EKOLOJİK BİR TOPLUMA DOĞRU/*M. Bookchin* ◢ İDEOLOJİ/*T. Eagleton* ◢ DÜZEN VE KALKINMA KISKACINDA TÜRKİYE/*A. İnsel* ◢ AMERİKA/*J. Baudrillard* ◢ POSTMODERNİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ/*M. Featherstone* ◢ ERKEK AKIL/*G. Lloyd* ◢ BARBARLIK/*M. Henry* ◢ KAMUSAL İNSANIN ÇÖKÜŞÜ/*R. Sennett* ◢ POPÜLER KÜLTÜRLER/*D. Rowe* ◢ BELLEĞİNİ YİTİREN TOPLUM/*R.Jacoby* ◢ GÜLME/*H. Bergson* ◢ ÖLÜME KARŞI HAYAT/*N. O. Brown* ◢ SİVİL İTAATSİZLİK/*Der.: Y. Coşar* ◢ AHLÂK ÜZERİNE TARTIŞMALAR/*J. Nuttall* ◢ TÜKETİM TOPLUMU/*J. Baudrillard* ◢ EDEBİYAT VE KÖTÜLÜK/*G. Bataille* ◢ ÖLÜMCÜL HASTALIK UMUTSUZLUK/ *S. Kierkegaard* ◢ ORTAK BİR ŞEYLERİ OLMAYANLARIN ORTAKLIĞI/*A. Lingis* ◢ VAKİT ÖLDÜRMEK/*P. Feyerabend* ◢ VATAN AŞKI/*M. Viroli* ◢ KİMLİK MEKÂNLARI/*D. Morley-K. Robins* ◢ DOSTLUK ÜZERİNE/*S. Lynch* ◢ KİŞİSEL İLİŞKİLER/*H. LaFollette* ◢ KADINLAR NEDEN YAZDIKLARI HER MEKTUBU GÖNDERMEZLER?/*D. Leader* ◢ DOKUNMA/*G. Josipovici* ◢ İTİRAF EDİLEMEYEN CEMAAT/*M. Blanchot* ◢ FLÖRT ÜZERİNE/*A. Phillips* ◢ FELSEFEYİ YAŞAMAK/*R. Billington* ◢ POLİTİK KAMERA/*M. Ryan-D. Kellner* ◢ CUMHURİYETÇİLİK/*P. Pettit* ◢ POSTMODERN TEORİ/*S. Best-D. Kellner* ◢ MARKSİZM VE AHLÂK/*S. Lukes* ◢ VAHŞETİ KAVRAMAK/*J.P. Reemtsma* ◢ SOSYOLOJİK DÜŞÜNMEK/*Z. Bauman* ◢ POSTMODERN ETİK/*Z.Bauman* ◢ TOPLUMSAL CİNSİYET VE İKTİDAR/*R.W. Connell* ◢ ÇOKKÜLTÜRLÜ YURTTAŞLIK/*W. Kymlicka* ◢ KARŞIDEVRİM VE İSYAN/*H. Marcuse* ◢ KUSURSUZ CİNAYET/*J. Baudrillard* ◢ TOPLUMUN McDONALDLAŞTIRILMASI/*G. Ritzer* ◢ KUSURSUZ NİHİLİST/ *K.A. Pearson* ◢ HOŞGÖRÜ ÜZERİNE/*M. Walzer* ◢ 21. YÜZYIL ANARŞİZMİ/*Der.: J. Purkis & J. Bowen* ◢ MARX'IN ÖZGÜRLÜK ETİĞİ/*G. G. Brenkert* ◢ MEDYA VE GAZETECİLİKTE ETİK SORUNLAR/*Der.: A. Belsey & R. Chadwick* ◢ HAYATIN DEĞERİ/*J. Harris* ◢ POSTMODERNİZMİN YANILSAMALARI/*T. Eagleton* ◢ DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEK ÜZERİNE/*M. Löwy* ◢ ÖKÜZÜN A'SI/*B. Sanders* ◢ TAHAYYÜL GÜCÜNÜ YENİDEN DÜŞÜNMEK/*Der.: G. Robinson & J. Rundell* ◢ TUTKULU SOSYOLOJİ/*A. Game & A. Netcalfe* ◢ EDEPSİZLİK, ANARŞİ VE GERÇEKLİK/*G. Sartwell* ◢ KENTSİZ KENTLEŞME/*M. Bookchin* ◢ YÖNTEME KARŞI/*P. Feyerabend* ◢ HAKİKAT OYUNLARI/*J. Forrester* ◢ TOPLUMLAR NASIL ANIMSAR?/*P. Connerton* ◢ ÖLME HAKKI/*S. İnceoğlu* ◢ ANARŞİZMİN BUGÜNÜ/*Der.: Hans-Jürgen Degen* ◢ MELANKOLİ KADINDIR/*D. Binkert* ◢ SİYAH 'AN'LAR I-II/*J. Baudrillard* ◢ MODERNİZM, EVRENSELLİK VE BİREY/*Ş. Benhabib* ◢ KÜLTÜREL EMPERYALİZM/*J. Tomlinson* ◢ GÖZÜN VİCDANI/*R. Sennett* ◢ KÜRESELLEŞME/*Z. Bauman* ◢ ETİĞE GİRİŞ/*A. Pieper* ◢ MEKÂNLARI TÜKETMEK/*J. Urry* ◢ YAŞAMA SANATI/*G. Sartwell* ◢ ARZU ÇAĞI/*J. Kovel* ◢ KOLONYALİZM POSTKOLONYALİZM/*A. Loomba* ◢ KREŞTEKİ YABANİ/*A. Phillips* ◢ ZAMAN ÜZERİNE/*N. Elias*

HAZIRLANAN KİTAPLAR

FREUD SAVAŞLARI/*J. Forrester* ◢ ÖTEYE ADIM/*M. Blanchot* POSTMODERNLİK VE HOŞNUTSUZLUKLARI/*Z. Bauman* ◢ BAŞTAN ÇIKARMA ÜZERİNE/*J. Baudrillard* ◢ MARKSİZM VE DİL FELSEFESİ/*V. N. Voloşinov* ◢ GENEL ETİK/*A. Heller* ◢ POSTYAPISALCI ANARŞİZMİN POLİTİK FELSEFESİ/*Toddy May* ◢ TOPLUM VE BİLİNÇDIŞI/*K. Leledakis*

Jacqueline Rose'a

Konuşmaya başlamamın sebebi, şuna mutlaka cevap bulma isteğimden vazgeçmemiş olmamdır: Başka insanlar böyle zevkler yaşıyor mu?

Fyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*

... ahlâki idealin zorunlu olmaktan ziyade cazip olarak sunulması.

Henry Sidgwick, *Etik Yöntemleri*

Bir şey var ki yanlış olmaktan fena halde uzak.

Samuel Beckett, *Worstward Ho*

... ve herkes repliğine göre.

Bir Yaz Gecesi Rüyası, III, i

İçindekiler

— GİRİŞ 11
1. İLGİLİ TARAF 19
2. KREŞTEKİ YABANİ 42
3. BİR ÖRTÜK MESAJ GİRİŞİMİ 66
4. HAKLI ÖFKE 94
— FİNAL 108

— Kaynakça 119
— Dizin 121

TEŞEKKÜR

Bu kitabın çeşitli bölümleri, *London Review of Books*, *Colère* (yay. haz. Pierre Pachet; Paris, Autrement, 1997) ve *Philosophy as Education*'da (yay. haz. Amelie Rorty; New York, Routledge Kegan Paul, 1997) farklı biçimlerde yayımlandı. Ayrıca "Bir Örtük Mesaj Denemesi"ni önceki biçimleriyle Britanya ile Amerika'daki çeşitli üniversite bölümlerinde ve psikanaliz gruplarında sunma olanağı bulduğum için kendilerine teşekkür ediyorum. Buralardaki dinleyicilerimin, yazının son biçimini okurken kendi katkılarını tanıyacaklarını ummaktayım. Kitabın birbirini izleyen bölümlerinin Toronto Çağdaş Psikanaliz Enstitüsü'ne sunulmasıyla, sonraki aşamada çok önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Giriş

Bütün hikâyelerimiz, dileklerimizin başına gelenleri anlatır. Olmasını istediğimiz haliyle dünyayı ve dileklerimizden bağımsız olarak ve umutlarımıza rağmen, kendi oluverdiği haliyle dünyayı anlatır. İhtiyaçlarımız, başkalarının ihtiyaçlarıyla kısıtlanmıştır; gönül serüvenlerimiz, daima trajedi tehdidi altındadır; fıkralarımız, onları anlamayanlar yüzünden heba olur gider. Hayal ile gerçek arasındaki bildik çatışma. Freud, bu eski hikâyeyi yeniden tanımlamıştı; ilk başta, kendi tabiriyle haz ilkesi ile gerçeklik ilkesi arasında bir çatışma olarak, bizim istediğimiz doyum ile arzumuzu engelleyen ya da terbiye eden şey arasındaki çatışma olarak. Sonra da, oldukça farklı bir tanıma yönelerek Yaşam içgüdüsü ile Ölüm içgüdüsü arasında bir savaş dedi buna; yetişme, büyüme ve mem-

nuniyet ile artık içimizde, bizim yaşama sevincimizi yıkmaya uğraşan her ne ise onun arasında hayali bir savaş. Freud, yaşama sevincimizin nasıl da sallantıda olduğunu, yaşlandıkça tehlikeye nasıl açık bir hale geldiğini fark eden ilk insan değildi elbette. Ama özellikle bu tutkunun kaderine etki eden şey, aşırı ölçüde kafasına takılmıştı; öyle bir tutku ki hem temel nitelikte hem de en canlı biçimde tahayyül edilişi, başarısı değil de başarısızlığı üzerinden olsun. Cinselliğin olası muhteviyatı üzerine ilk emareleri ise Freud, paradoksal bir şekilde, semptomlar aracılığıyla yakaladı; söylenmemiş olanın bütün zenginliği, dil sürçmeleri üzerinden gösteriyordu kendini. Ve çok geç kalmış bir romantik olarak Freud, çocuktaki tutkularla kafa karışıklıklarının bir örnek teşkil edebileceği sonucuna vardı; sonu gelmez merakı, ardı kesilmez soruları ve ısrarcı bedeniyle çocuğu ele aldı. Söz ile jestin tuhaf bileşimleri ve bu ikisi arasındaki kopukluklar yoluyla yanlış yapmayı öğrenen çocuğu, bir kişi haline gelme yolunda el yordamıyla ilerleyen çocuğu.

Aslında Freud, bir düşbozumu (ya da gerçeğe gözünü açma) süreci olarak büyümeyi konu edinen geleneksel hikâyeyi, çocukluğun ilk dönemine tercüme etmekteydi. Çocuğun zihninde gelişen ufak çaplı bir destanı –bir tür ironik arayış romansını– tanımlıyordu. Elzem bir şeyi isteyen (karnı acıkan) biri olarak tahayyül edilmişti çocuk, ve sonra da o şeyin yokluğu karşısında, kendini omnipotent (kadir-i mutlak) addederek onca özlediği memenin fantezisini kuruyordu. Gerçi büyük ihtimalle meme, tam da arzulandığı anda çıkmayacaktı ortaya, ama çocuğun isteğine uygun olarak tam o anda hayal edilebilirdi. Haz ilkesi böyle işliyordu işte. Ama tabii sonra çocuk, hayalindeki memenin bir noktadan sonra yeterince doyurucu olmadığını fark etmeye başlar; hatta aslında hiç doyurucu olmadığını. Böylece devreye giren gerçeklik ilkesiyle çocuk, doyumu ertelemeyi öğrenir, arzusunun engellerle dolu bir yol olduğunu, çünkü kendisi dışında bir şeyleri gerektirdiğini kabul eder. Sonunda kendi omnipotentliğini bir yana bırakma –kendi sihirli gücünden feragat etme– gereği duyar ve beklemeyi öğrenir. Kendi bağımlılığını kabullenip ana-babasının ondan bağımsız ol-

duğu gerçeğine katlanarak hayatta kalmayı başarır ve kendi kendini doyurma fantezilerini (omnipotent bir şekilde kendini doyurmayı) bırakır. Bu süreç tehlikeler içerirse de –çocuk ile ana-babası kim olursa olsun, kuşaklarötesi bir tarih vardır, çocuğun içine katıldığı– gerekli bir düşbozumudur yaşanan: Gerçekçi olmak, haz açısından daha fazla garanti sağlar. İsteklerinde makul olmak, sık verilen bir öğüttür. Çocuk, kendinden ve başkalarından dünyaları bekleyebilir, ama düzgün bir şekilde büyürse başka bir şey istemeye başlayacaktır. Peki istemek, her şeyi istemek olmadı-ğında ve kişinin istediği şeyi istemek olmadığında nasıl bir şekle bürünür? Başka türlü –yetişkin bakış açısından– söyleyecek olursak, istemek ile ilgili olarak iyi bir hikâyeye nasıl karar veririz? Ve iştahımızı, tanımı gereği yaşama olan iştahımızı ayakta tutacak hikâyeler, hangileridir? Ölümü istemek için bile yaşıyor olmak gerekir. Ahlâk, istemeye sınırlar koyulmasını sağlamanın yoludur; arzu etmeyi, bizim için işler hale gelecek şekilde yeniden tanımlamanın yoludur.

Klein ekolünden psikanalistler, Freud'un omnipotentlik dediği şeyin tehlikelerini en açık ifade eden kişiler olmuştur;* kişinin, başkalarına duyduğu ihtiyacı karalamada ya da reddetmede başvurabileceği bütün yolları; hayal dünyamızda ihtiyaçtan kaçmamızı sağlayan sığınakların, korkudan kaynaklanan birer duygusal açlık, megalomani ve gerçekliğe yönelik tahrifat biçimi olduğunu en anlaşılır biçimde onlar açıklamıştır. "Omnipotentlik fantezisi hüküm sürmekteyken" diye yazar Hanna Segal, "haz ilkesi uyarınca arzu edilen koşullar, gerçek koşullara ağır basar. Gerçeklik sınavından geçilememiş olur...;" ve Segal'ın çok açık bir şekilde ifade ettiği üzere bu fantezinin sonucu, "yanlış algılama"dır. Çocuk –ya da bu, "herkese açık ruh hali" içerisinde bulunan yetişkin– baktığı yerde duran şeyi değil, kendi görmek istediğini görür. Burada, doğru al-

* Psikanalitik bağlamda omnipotentlik (kadir-i mutlaklık), bebeğin yaşantısına hâkim olan tarzı belirtir: Bebek, ihtiyaç duyduğu kişiler ve şeyler kendi denetimindeymiş gibi yaşar; istemek başlı başına doyumun garantisidir. Fantezisinde –yani zihninde– bebek, istediği her şeyi, istediği şekilde elde eder. Yetişkin zihninin bebek kalmış kısmı da, ömür boyu bu ümitvar perspektifle yaşamayı sürdürür.

gılamanın ne olduğuna kimin karar vereceği –ya da neyin buna ölçü olacağı– gibi bir soru sorulacağı apaçıktır. Zaten bu da ceza olarak gelişimin –kültürleşmenin– bir biçimidir. Yani bu tarz gerçekçiliğin daima ağırlığı vardır, ama gustosu eksik kalır (tıpkı Kleinci ve ortodoks Freudcu yazıların çoğu gibi); ama işte *kitsch* ciddiyet de çok kolay kuruyor hükmünü. Bu hikâyede dünya, çocuğun bakış açısından, isteklere göre yaratılmış dünyadır; yetişkinin bakış açısındansa –yanlış algılama kusurunun cezasını çekmekte olan– çocuk, ya tam olarak haklı değildir ya da tamamen yanılmaktadır. Çok temel bir şey vardır ki çocuk ona uyum sağlamayı, onu yerine getirmeyi beceremeyiştir.

Sırf saf tutmakla çözülemeyecek bir ikilem var burada. Ona direnen bir şey olmadıkça arzu yetersizdir, yavandır, kelimenin gerçek anlamıyla bir varlıktan yoksundur; tamı tamına karşılanacak olursa (omnipotent fantezide olduğu gibi), hiçbir şey bulamayacaktır karşısında – kendinden başka hiçbir şey. Fakat benim arzuma çok fazla direnen bir dünya da barınılır gibi değildir, yaşanacak yer değildir. Ancak ondan bir şey isteyerek o dünyayı kendime ait kılabilirim – kendimi o dünyanın içinde bulabilirim. Bir yemeği düşünmek karnımı doyurmaz; ama bende hiç iştah uyandırmayan bir yemeği yemek de öyle. Yiyeceği yemeğe dönüştüren, olsa olsa benim açlığımdır. O halde psikanalistlerin "omnipotentlik" dediği şeye bizden bir çift tezahürat, çünkü Blake'in "hayal" (*vision*) dediği şeyin bir başka biçimidir o. Blake'in bu kelimeye bazen (ve belki kaçınılmaz olarak) yüklediği o tekinsiz anlamıyla hayal ise tam da analistlerin gerçek kuruntuları açısından gerekli bir tamamlayıcı unsurdur – ya da bir nüans olarak, karşı argümandır. İnsan, çok fazla gerçekliğe katlana*bilir;* makul bir şekilde istemek, akıllıca istemek, bir yandan da arzunun ölümü olabilir. Freud'un da bildiği gibi boyun eğme ile iştah, hiç de iyi geçinen dostlar olamazlar. Hem iştah düşgücünün, hayalin, bir başka adıdır. Blake üzerine yazdığı o müthiş yorumda şöyle demiştir Northrop Frye:

En azından çocukluğumuzda hepimizin şöyle hissettiği olmuştur: Bir

şeyi nasıl hayal edersek, o şey öyle olur veya o hale getirilebilir. Bunun hemen hemen hiçbir zaman olmadığını, yahut da ancak çok kısıtlı biçimlerde böyle olduğunu hepimiz öğrenmek zorundayız: Oysa çocuklar gibi hayalperestler de, bunun mutlaka olacağına inanmaya devam ederler. Kabul görmek gibi bir vazifemiz olduğu düşüncesine öyle kaptırmışız ki kendimizi, doğuştan kazandığımız hayal hakkını unutuyoruz, sağduyulu ve makul insanlar da buna teşvik ediyorlar bizi. "Aptallığında direten aptal, sonunda akıllı olur" gibi aforizmalara Blake'te bu kadar çok rastlanmasının sebebi budur. Bu akıllılığın temelinde, hayal ederek gerçekliğin yaratılabileceği olgusu vardır ve arzu da hayalin bir parçası olduğuna göre arzuladığımız dünya, pasif bir şekilde kabullendiğimiz dünyadan daha gerçektir.

Oysa hayalin gerçekliği yaratabileceği, hayal açısından bakıldığında bile bir "olgu" olamaz elbette. Ama faydalı bir dilek, çok verimli sonuçlar doğurabilecek bir kurmaca olabilir. Arzu ya da pasif kabulleniş, birer alternatif olarak pek bir şey vaat etmiyor kuşkusuz; yine de Blake için –ve psikanalizde de Freud, Ferenczi, Winnicott, Milner ve Searles için– verimli karşıtlıklardı bunlar (ya da Blake'in dilinde "aykırılıklar"). Analistler, dilemenin neleri reddettiği üzerinde fazla titizlikle durmakla, neleri olumladığını gözden kaçırmışlardır. Nihayetinde çocuk, vaatlerle dolu bir dünya kurmaktadır kendine. Hayalperest ya da çocuk ya da bebek cinselliği ya da rüya ya da espri ya da (adını koymak gerekirse) bilinçdışı, başka pek çok şey için uğraşmanın yanında bir de pasif kabullenişe alternatif bulmaya çalışır hep; yeniden kurma olanaklarını arar; hazlarımızı korumanın bir yolunu bulmak için durumu bir daha gözden geçirmeye çalışır.

Blake'in hayal dediğini Freud, uykuda gerçekleşen rüya çalışması ve (şu veya bu ölçüde) uyanıkken yaşadığımız erotik hayatımız olarak yeniden tanımlamıştır. İnsanın bir bilinçdışının "olması" demek, perde arkasında gerçekleşen işlerinin olması demektir; André Green'in ifadesiyle "bizi yoldan çıkaran akıl yürütme tarzları ya da biçimleri"ne tabi olmaktır. Ruhumuzu mesken tutmuş bu yabancı düşünme biçimleri, tecrübemizle gerçekleştirdiğimiz gayri resmi (ya da gayri meşru) işlere benzer. Arzumuzun –ya da

farklı dillerde çılgınlığımız, ihtirasımız, hayalimiz denebilecek şeyin– kendine özgülüğünün açığa çıkarılması, şeylere dair oluşturabileceğimiz o tuhaf anlam, hem süreci tamamlayan bir armağandır hem ironik bir tamamlayıcıdır (kimse sizin hayatınızı yaşamayı sizden iyi beceremez). Bizi yoldan çıkaran bu tür farklı düşünme biçimlerinin kendilerine göre yıkıcı bir hayatiyeti vardır; gerçi çoğu zaman kendi coşkunluğumuzu yıldırıcı, yeni bir hayata başlamayı ürkütücü şeyler olarak yaşarız. Bir başka deyişle, kendi içimizdeki anomalileri hayat belirtisi olarak yeniden tanımlamanın bir yolu vardır; üstelik böyle olması da daha az dehşet verici değildir. Zihnimizdekini biliriz de, içimizdeki diğer zihinlerde neler olduğunu bilmeyiz. Bu anlamda biz de, başka insanlar kadar ayrıyızdır kendimizden.

Bu dönüşüm kapasitesi, gündelik deneyimin hayal gücüyle ve çoğu zaman tuhaf bir şekilde yeniden biçimlendirilmesini sağlayan kapasite, aslında çocuğun, bulduğu şeyleri kendine ait kılma (verili olan, yaratılmış olan haline gelinceye dek etkisizdir) yönündeki şaşmaz, kaçınılmaz yeteneği olarak çıkmıştır ortaya. Doyum amacı güderek gözden geçirme, çocuğun projesidir (ve aynı sebeple psikanaliz de şöyle sorar: Gözden geçirilerek yenilenmeye karşı koyan nedir, yeniden tanımlamayla değişmeyecek olan nedir?). Çocuklar, bir şeyleri merakla bekleme konusunda sebatkâr bir coşku gösterirler; oysa yetişkinler, ellerini uzatıp almaları için bekleyen şeye karşı heveslerini kaybedebilirler. Freud'a göre çocuk, arzunun virtüözüydü; hayatın anlamı ancak arzunun doyurulması olabilirdi onun için. Yine de içten ve dıştan –yani ölüm içgüdüsünden ve Freud'un oldukça soyut bir şekilde kültür diye andığı şeyden– en çok tehdit altında görünen, bu iştahtı işte: Bireyin hayatla bağıydı. Bir başka deyişle psikanalizin konusu, insanların iştahını neyin söndürdüğüydü; nasıl olup da bizi hayatta tutabilecek olan yegâne şeyin, bizi en çok korkutan şey olduğuydu. Böylelikle Freud, her insanın hayatında dikkatini ilginin kaderine verdi – hayal gücünün, merak denen o açlığına; benim, yaşama sevincinin bir parçası olarak adlandırdığım şeyin kaderine. İnsanın özlemle bekleyeceği şeylerinin olması, özlemle bekleyeceği şeyler

yaratması, kaybolup gitmiş bir sanat dalı olabilir Freud'a göre. Beklemenin hazlarını unutmak, doğrudan belleği unutmaktır.

Hazlarımızı yaratmaya ve tatmaya devam edeceksek demeye getirir Freud, üç şeyi yapabilmemiz gerekir: Başka insanları işin içine katmak, uğradığımız kayıplardan olumlu sonuçlar çıkarmak ve çatışmanın tadını çıkarmak (ya da en azından çatışmaya tahammül etmek). Hayalimizde esneme ve toparlanma yeteneğidir bu, besleyip büyütmek zorunda olduğumuz acımasızlıktır, yoksa ruhlarımızın dermanı kalmaz. Belki psikanalitik bakışta daha da acıklı olan ironilerden biri, hazza bu kadar uzun bir yoldan varılmasıdır; hazza ermek için bu kadar zorlu (ahlâki) talepleri karşılamak durumunda kalmamızdır. Zaten Freud'un haritasını çıkardığı şey de, haz için verdiğimiz mücadele ile hayatta kalmak için verdiğimiz mücadele arasındaki karmaşık ilişkidir. Bu ikisinin birbiriyle çatışma halinde olması Darwinci bakış açısından anlamsızdır elbette ve Freudcu bakış açısından da mantıklıdır (doğanın yasaları vardır, ama mutluluğun yasaları yoktur). Yine de psikanalizin meziyetlerinden biri, çatışmaları dile getirerek insanlarda yeterince karmaşıklık için pay bırakmasıysa, kusurlarından biri de belli bir kör noktadır – yani insanların kolaycılık potansiyelini destekleme konusundaki gönülsüzlüğü (bir şey, ancak onu yapamıyor-sanız zor olur). Eğlence istiyorsanız işte eğlence. Çocuklarla ilgili en çarpıcı şeylerden biri, oyun oynarlarken, güzel şeyleri kolayca elde edebilmeleridir.

Psikanaliz ise güzel şeyleri kolayca elde etmekten bizi alıkoyanın ne olduğunu anlatır; doyuma giden yoldaki gerçek engelleri niye kabullenmemiz gerektiğini, ama aynı zamanda nasıl olup da bunları yaratmaya ihtiyaç duyar göründüğümüzü anlatır. Pürüzsüz ilerleyen bir süreç ve bu sürecin pürüzlerle kesilmesi hakkında bir hikâyedir psikanaliz. İnsanların nasıl esin bulduğunu ve bunun nasıl olup da bir sürüklenme duygusuna dönüştüğünü anlatır. Bu kitapta, iştahı ifade etmek için elimizdeki en iyi kelimenin esinlenme olduğu kabul edilmektedir ve iştahın da, elimizdeki en iyi şey olduğu (çocukları birer hayalperest yapan, istediklerini derhal elde edeceklerine olan inançlarıdır sadece). Nasıl ki hayatları

yaşanabilir kılan –ekonomik bakımdan yaşanabilir oldukları anda– hayal gücü ise, bir şeyi yenebilir kılan da iştahtır. Ve çocukların sorgusuz sualsiz kabul ettiği üzere hayat, ancak haz veriyorsa yaşanabilir bir şeydir: Yani hazlarımızı yenileyebilir, yoğunluklarını hatırlayabilirsek. Ve umudun bize sağladığı sadece zulüm ya da korunma olmaz, ondan sevinç de yaratabilirsek.

I
İlgili taraf

Ben de başkaları gibi yüzebiliyorum, yalnız benim, başkalarınınkinden daha iyi bir hafızam var. Eskiden yüzmeyi beceremediğimi unutmuş değilim. Ama işte bunu unutmadığım için de, yüzme becerim hiçbir işe yaramıyor ve sonuçta yüzemiyorum.

Kafka, *Meseller ve Paradokslar*

I

H. G. Wells, bir mektubunda Henry James'i, hayatını sanat için feda etmekle suçlayınca, kendine özgü sanatkârane öfkesiyle şöyle cevap vermiş James: "Yaşıyorum ben, yoğun yaşıyorum ve hayatla besleniyorum ve ne olursa olsun benim değerim, bunu kendime göre ifade etmektir. Hayatı yaratan, ilgiyi ve önemi yaratan, sanattır." Kendi öne sürdüğüne göre James'in değeri, kendisini besleyen şeyi ifade edişindedir; yoğun bir şekilde yaşanan, hayat denen bir şey besler onu; o da bundan bir şey yaratır, kendine ait bir şey, adına sanat denen.

Onun tarif ettiği, hem sanatçının yeteneğidir hem de sıradan denen insanın gerekliliği. Deneyimlerimizi dönüştürmemek eli-

mizde değildir –Freud'un bunun için kullandığı sembol, rüya çalışmasıdır– ve kendimizi ifade etmemek de öyle. Hoşumuza gitse de gitmese de, bize verilen şeyden bir başka şey yaratırız, sırf elimizdekiyle idare ediyor olsak bile. İnsanlar, yeterince beslenemediklerini düşündükleri zaman psikanalize gelirler; ve bu da –kişinin psikanalitik tercihlerine bağlı olarak– ya kendilerine verilmiş olan yeterince iyi olmadığı içindir, yani ondan yeterli bir şey yaratamıyorlardır; ya da kendi dönüştürme kapasitelerinde bir sorun olduğu için. James'in tabiriyle onlar, kendi hayatlarının sanatçısı olmayı başaramamışlardır. Onları besleyeceği varsayılan şeyden, kendilerini hayatta tutacak bir şeyler çıkarmayı şu ya da bu nedenle beceememişlerdir. İlgi duyacakları –James'in, insanın hayatı sevmesini sağlayacağını ima ettiği türden bir ilgi– bir şey yaratamamışlardır ne de paylarına düşen her ne ise ondan yeterince beslenebildikleri kanısındadırlar. Bu bilgilerin ışığında iki türlü psikanaliz olduğu söylenebilir; veya psikanalizin, iki türlü tanımlandığı. Bir psikanaliz türü, ortamdaki bir eksiklikten olumlu bir şey yaratmayı hedefler – erken dönemdeki ortamında kişiye verilmiş olanları yeniden kurgulama yoluyla olsa da. En aşırı biçimiyle –ya da onu eleştirenlerin gözünde– buna, düzeltici duygusal deneyim olarak analiz adı verilir. Öteki tür ise hastanın içindeki sanatçıyı, hayatının ilk evrelerindeyken içinde bulunduğu ortama rağmen veya o ortam ne olursa olsun kişinin, ilgi duygusuna sahip olan parçasını canlandırmayı hedefler. Kendi hayatının sanatçısı olan insan için ona neler verilmiş olduğu o kadar önemli değildir; asıl mesele, ona verilmiş olanlarla neler yapabileceğidir (kimse ana-babasını kendi seçmez, ama herkes onları yaratır, onlardan ne yapabilecekse onu yapar). Buradaki psikanalitik model rüyadır, ya da çocuğun bebeklik çağındaki cinsel teorisi; burada sözde gerçeklik, bir talimat olmaktan çok örtük mesaj olarak işlev gösterir, rüyayı gören ile çocuğun, dönüştürme işine koyulmasını sağlar.

Wells'e cevaben kaleme aldığı heyecanlı meşru müdafaasında James, "... ne olursa olsun benim değerim, bunu kendime göre ifade etmektir. Hayatı yaratan, ilgiyi ve önemi yaratan, sanattır," diye yazmakla, hem bu kendini ifade anlayışına –dönüştürmenin o

tümüyle kendine özgü mahremiyetine– imtiyaz tanımış olmaktadır, hem de yoğun yaşamakla iç içe geçmiş, ayrılmaz bir bütün olarak görmektedir onu. James'e göre hayat, sanata feda edilmiş değildi, ne de sanat, hayata bir alternatifti; ikisi birbirinden ayrılmaz şeylerdi. Bu tıpkı, bütün gününü, rüyada kullanabileceği gündüz artıkları aramakla geçiren birinin, hayatını rüyalara feda ettiğini söylemeye benzer.

Demek ki yine aynı nedenle, James'in içindeki sanatçı, materyalist diyebileceğimiz adamdan kopmuş değildir. James'in had safhadaki inceliği, daima kaba denecek ölçüde bire bir olanı fark etmeye çağırır bizi: Aslında hayatı yaratan, sekstir (James'in çocuğu yoktu); ve 20. yüzyıl başının o son derece rekabetçi roman piyasasında, James'e göre sanatı önem kazandırıyordu ona – belli bir konumda bulunmanın gücünü kazandırıyordu. Ve tabii başlıkta yaptığım kelime oyununda* Sanat'ın ona sağladığı ilgi alanı, yatırımının getirdiği mali kazançtı da (bir şeye ya da birine ilgi duymak, ne getireceği belli olmayan bir kumardır). Sanat, kazanç getirir; Hayat ya da Deneyim adı verilebilecek olan bir şeye yatırım yapmanın yoludur – yani bir tür risktir. Kazanç sağlanabilir de, sağlanmayabilir de; ama Sanat, demeye getirir James, bir nevi sermaye ve hissedir: Piyasa, dalgalanmalara açıktır. Kazanç sağlamaya/ilgi oluşturmaya, merakı ayakta tutmaya, iştahı korumaya uğraşırken bir şeyler dönüştürülür – bir şeyin üzerinde çalışılır. James'in romanları okurda ilgi uyandırmazsa, insanlar okumazlar onu, kitaplarını satın almazlar. Yazarın iştahı, okurda da iştah uyandırmak durumundadır.

Bütün o çeşitli biçimleriyle psikanaliz teorisi, James'in Sanat (büyük S ile) dediği şu dönüştürme sürecine dair bir dizi hikâyeden oluşur, nitekim biz de günlük hayat sanatından söz edebiliriz; beslenmeye olan inancımızı, arzuya olan arzumuzu koruyacak şekilde kendimizi nasıl besleyeceğimize dair bir dizi hikâyedir bu da. Şu

* *Interest* kelimesi "ilgi"nin yanı sıra "çıkar" ve "faiz" anlamlarına gelir. Bu bölümün İngilizce başlığı olan "The Interested Party"nin ilk anda düşündürdüğü anlam da, bir işe, projeye vb. sermaye yatırmış olup sağlanacak kazançtan pay hakkı olan kişidir. (ç.n.)

ya da bu biçimde her hastanın analiste anlattığı, onu ilk başlarda ayakta tutmakta olan iştahın (ve bakımın) önü alınmaz bir şekilde karmaşıklaşarak özgüveninin kaynağı ve sabotajcısı durumuna gelmiş olduğudur. Bizim şimdi arzu adını verdiğimiz şey, hem umuttur hem de umudun imkânsızlığı; içimizdeki hayat, her zaman bizden yana değildir. O halde, eğer ilgi, James'in inandığı gibi bizim yarattığımız bir şeyse, kendi hayatımıza, onu sürdürmeyi isteyecek ölçüde ilgi duymamızın yolu nedir? Hem de en azından gündelik dilde, ilgi oluşturmanın tam tersi, onu bulmak değil de kaybetmek olduğu halde.

Bir başka deyişle gündelik dil –en azından ilk eserlerinde Freud'un da yapmış olduğu gibi– ilginin bizde önceden bulunan bir şey olduğunu varsaymaktadır. Yani ilginin var olduğu bir noktadan başlarız işe (zaten insanlardaki patolojiyi anlatırken başvurduğumuz her türlü tanımlama da onların doğru şeylere, daha doğrusu ideallere ilgilerini kaybetmiş olduğuna dair ifadeler içerir). Sonuç olarak burada, ilginin hangi anlamda ya da hangi koşullarda yaratıldığını ve onu kaybetmeyi nasıl başardığımızı, yahut tezgâhladığımızı ele almak istiyorum. Ayrıca ilgi duygusunu taşıyor olmamızın ve bir şeye ilgi gösterme konusundaki önkoşullarımızın, ilgi duyduğumuz her ne ise her bakımdan onun kadar manidar olduğunu öne sürmeyi amaçlamaktayım. (İlginin bedeli ya da mantıkla açıklanmaya kesinlikle gelemeyecek oluşu üzerine bir şeyler okuyacaksak, sözgelimi Beckett'ı, ya da Francis Tustin'in otizm üzerine yazdıklarını, Bion'un bağlanmaya yönelik saldırılar üzerine, Freud ile Klein'ın Ölüm içgüdüsü üzerine, ya da Ernest Jones'un afinizi üzerine yazdıklarını okumalıyız.) İlgiyi baştan verili kabul etmek, hem kelimenin en iyi anlamıyla sıradan bir durumdur hem de kelimenin en iyi anlamıyla bir nevi hüsnükuruntu. Her depresyon, her psişik donuklaşma, ilgi ve merakın getirdiği riskin tanığıdır. James'in ağabeyi William, "İlgimizi canlandıran ve uyaran her şey gerçektir," diye yazmıştır *Psikolojinin İlkeleri*'nde, gerçek olandan ne kadar korkabileceğimizi bilerek.

Psikanaliz, kilitlenip kalmış ilgiden ilgi yaratma sanatıdır. Bir başka deyişle, futbol taraftarının aslında futbolla ilgilenmediğine

inanmayız; kendi kendine bilincine varma imkânı verebileceğinden çok daha fazla ilgilendiğine inanırız. Psikanalizde biz, ilgi nesnelerini birer ipucu ve sufle olarak, nokta gibi gözüken birer virgül olarak alırız. Her arzu nesnesi, arzunun belirsiz bir nesnesidir ve şu iki soruyu da sormamıza sebep olur: Niye o değil de bu ve niye ille de bir şey? Serbest gezinen dikkat dediğimiz yöntemin kendisi, ilginin kaprislerine bir vefa borcudur. Havada dümdüz süzülüp duran ilgi, bir yere iniş yapmak ister. Yani Freud'un da ima ettiği gibi ilgide, bunun için bir kapasiteyi ele geçirme isteği söz konusudur.

Zaten bilinçdışından söz etmek de kendimize rağmen bazı şeylerle ilgilendiğimizi belirtmek demektir; şu ya da bu ölçüde bilinçli tercihlerimiz veya eğilimlerimiz bulunduğunu gösterir –ama bir de bakarız ki alternatif, çoğu zaman kafa karıştırıcı ilgi alanlarıyla uğraşmaktayız. Bir arkadaşımla buluşmaya gider, yolda alışveriş ederken bulurum kendimi; bir kadına âşık olurum, ama babamı hatırlatmaktadır bana. Çok çeşitli ve gizli güneşlere bakan günebakanlar gibi her türden doğrultuya yönelmiş buluveririz kendimizi, hem de çoğu kez hepsine aynı anda. Psikanalizin hasta adına biçimselleştirdiği de budur: Kişisel yönelimleri içeren bir repertuar, dikkatin kendine özgü sürüklenmeleri – ki buna, bilinçdışı arzu adı verilmektedir. Psikanalizde, hastanın kendine bir ilgi nesnesi yaratmada ve bir nesneye ilgisini söndürmede kullandığı yolları izleriz. Ve açık ya da örtülü bir biçimde onu, bazı ilgi nesnelerinin diğerlerinden daha iyi olduğuna ikna etmeye çalışırız: Sözgelimi insanın yalnızca başkalarının bedenine değil de sanat eserlerine bakarak zaman geçirmesinin daha iyi bir şey olduğunu söyleriz; ya da sohbet edip ilişki kurmanın, içsel hezeyanlardan daha iyi olduğunu; ya da hiçbir şeyin hiçbir şeyle bağlantılı olmadığı duygusunun, insana sevinçten ziyade kasvet vereceğini. İyi bir insan yaratmaya uygun düşecek ilgi nesneleri konusunda her analistin kendine göre –çoğu zaman bilinçdışı– bir repertuarı olacaktır. Bu (şansa bağlı olarak) hem kaçınılmaz hem arzu edilir bir şey gibi geliyor bana; tanımı gereği ilgi ve çıkarlar arasında çatışmayı da, uyumu da içeren bir süreç olarak analizin kaçınılmaz

bir parçasıymış gibi geliyor. Ama psikanalitik açıdan bakınca da, bir şeyle ya da biriyle ilgilenmekle ne yapmakta olduğumuzu, ilgi konusundaki önkoşullarımızı ve bunların nasıl işlerlik gösterdiğini merak etmeye değer. Hastada ilginin nasıl oluştuğu da merak konusu, *buna* (bu kişiye, bu faaliyete, bu filme...) karşı nasıl ilgi oluştuğu da. Heyecanın uyandırılması ile sürdürülmesi arasındaki ilişkiye kalmış bir mesele bu – ki erotik hayatın merkezinde yer alıyor. Şansımız varsa ya da kendimizi zinde veya yeterince tetikte hissediyorsak, daima bizi harekete geçiren, görünürde bize vaatlerde bulunan bir şey çıkıyor. Vaat edici olmaktan çok vaatler almış oluyoruz hep, çünkü arzumuzun bizi götüreceği yere gitmeye direnme konusunda çok hünerliyiz. Savunmada olmak, işaretleri işimize geldiği gibi okumaya, kendi dikkatimize yeterli dikkat göstermemeye, ilgimizi çeken neyse güvenliği ona tercih etmeye yönelik bir yetenek.

II Benim ilgi dediğim şey için psikanalizde kullanılan ilk kelimelerden biri, merak idi. Freud'a göre bebek cinselliği, merakın tanrısallaştırılması gibi bir şeydi; hem merak duygusunun kökeniydi birey açısından, hem de sonradan büründüğü bütün biçimler için geçerli paradigma. Freud'un ilk –1910'dan önceki– eserlerinde bu konuda sağladığı tanımlarda çocuğu yaşatan, cinsel merakıydı âdeta ya da çocuk, cinsel merakı aracılığıyla yaşamaktaydı: Strachey'nin, çocukların cinsel araştırmaları diye tercüme ettiği şeydir bu. *Standart Baskı*'nın dizininde "çocukların cinsel araştırmaları" başlığı altındaki göndermelerin sayısı, cinsellikle ilgili diğer bütün konulara yapılmış göndermelerden fazladır. Freud'un görüşüne göre sanatçının, bilim araştırmacısının, hukukçunun, öğretmenin birleştiği nokta, hangi kisve altında olursa olsun hepsinin de çocukluktaki cinsel sorularla ilgileniyor olmasıydı. Psikanalizi başka alanlardan ayıran ise merakı merak et-

mesiydi; kişinin hayatında merakın kaynağını ve işlevini merak etmesi. Freud'a göre çocuk, merak duygusunun niteliğine göre derinlik kazanıyordu. Hayatın gerçekleri kendilerine anlatılmış olup da hâlâ kendi cinsellik teorilerine inanmaya devam eden çocuklardan bahsederken Freud, "gizli gizli kendi putlarına tapınmaya devam ederler" der, gerçekliğin iğvasına uğramamış, başkalarının hakikatinden etkilenmemiş biri olarak çocuğa saygı borcunu ödemektedir bu sözleriyle. Freud'u derinden etkileyen, çocuğun sorularının ardı arkası kesilmez niteliğiydi, çocuğun merakının, onun kaderi olduğu anlayışıydı. Çocuk, ilgisini çekenin ne olduğunu kendisi biliyordu: Bebeklerin nereden geldiği, cinsiyetler arası farklılıklar, ana-babasının ilişkisi; çocuğa esin sağlayan konular bunlardı işte. Seçime bağlı değildi bunlar, birer aciliyetti – çocuk, bir hobi arayışında olmadığı gibi, hangisini seçeceğini bilemediği mallarla dolu bir süpermarkette de bulunmuyordu. Çocuğun taşıdığı merak duygusunda en çok öne çıkan şey ise çocuktaki bilme ihtiyacıydı, bir de bu ihtiyacı doyurmanın imkânsız oluşu. Teorik ya da epistemolojik insanın bir nevi parodisi olarak Freud çocuğunu harekete geçiren, sorulardır ve o, aldığı cevapların hiçbirine inanmaz, tatminkâr bulduğu kendi cevabı hariç (ne de olsa çocuk için anlam, haz karşılığı kullanılan kibar sözdür, incelikli ve nezih söz). Çocuk, bilmediklerine tutkundur, onların etkisiyle hareket eder. Ancak onun gerçek istikbali değilse de saadeti, Freud'un ifadesiyle çocuğun cinsel araştırmalarına, kendine özgü teorileri uydurmasına bağlıdır. Çocuğun cinsel hayatı, teori uydurmaktan oluşuyordu; çocuk kendi tensel yaşantısını yoğun biçimde yaşamakta, kendine gerekli olan sanatı buradan çıkarmaktaydı. Bunun doğrudan psikanaliz –ve eğitim– açısından taşıdığı anlamlar ise çok dikkat çekiciydi: Freud, örtük biçimde meraklı çocukla özdeşleşirken, analist ile hastası –veya öğretmen ile öğrencisi– karşılıklı cinsel teorilerini anlatan iki çocuk tablosu çizerler. *Çocukların Cinsel Teorileri Üzerine*'de Freud, çocuğun fantastik cinsel spekülasyonlarını açıkça yetişkinlerin teorilerine benzetmektedir. "Bu yanlış cinsel teoriler," diye yazar Freud, "çok ilginç bir özellik taşır. Saçma denecek ölçüde çığrından çıkmış va-

ziyettedirler, ama yine de her birinde asıl hakikatten bir parça vardır; bu itibarla da, birer deha muamelesi gören yetişkinlerin, insan kavrayışı açısından fazlasıyla çetin olan evren problemlerini çözme çabalarını andırırlar."

Freud, kendisininki de dahil bütün teorilerin sorgulanmasını getiren bir teorileştirme teorisi sunmaktadır bize. Çocuğun teorilerinin kökeninde, diye yazar, "çocuk organizmasında karman çorman olmuş cinsel içgüdülere ait unsurlar vardır." Çocuktan tam anlamıyla ampirisist diye söz edemeyiz; o, gerçek denen şeyleri düşüncesi için besin olarak kullanmaktadır sadece, tıpkı *Defterler*'de Henry James'in hikâye "tohumu" dediği şey gibi. Bizim dilimizde bir teorinin ince ince örülmüş bütünlüğü olan şeyden "saçma denecek ölçüde çığrından çıkmış" diye söz etmektedir Freud. Yetişkin için olduğu gibi çocuk için de bilgi, esin kaynağı cinsellik olan bir projedir; rüya çalışmasında da olduğu üzere hakikatin bir parçasından, gündüz artığı gibi gerçek bir şeyden, bilinçdışı arzulara dayalı ve kişiye özgü hakikatler örülmektedir. Freud'un senaryosunda "asıl hakikatin bir parçası" olan şey, çocuğun kendi teorisinde hayatın biyolojik olgularından kaynaklanır (hayatın olguları, kişinin bebek yapmayı istemesi ya da istememesi ölçüsünde hakikidir; üreme diye bir proje ya da bir amaç olmasaydı, hakikatin parçasına tekabül edecek ne olabilirdi ki?) Freud kendini, çocuğun teorisindeki hakikat parçasını teşhis edebilecek kişi olarak gördükten sonra, çocuktan ayrışması mümkün olur. Kendine öyle bir konum bulmalıdır ki oradan bakınca çocuğun konumu aynı zamanda naif, abes ya da düpedüz yanlış gözüksün. Kimsenin teorisini saçma gösteremeyecek olduktan sonra kendi teorilerimizi nasıl ayıracağız (bu bağlamda hakikat kavramı, aşağılamayı hem mümkün hem gerekli hale getirmektedir)? Bir yanda hakikatin parçaları vardır, bir yanda "saçma denecek ölçüde çığrından çıkma." Freud'un hem kaçamaklı bir dille sözünü ettiği hem de aklımızdan çıkarmamamızı istediği farklılık budur.

Freud'a göre her türlü merak, "[çocuğun] cinsel ilgisinin ilk dönemine ait olup da o zamandan beri bilinçdışında kalmış izleri yeniden yüzeye çıkarır." Bunlar hem bilgi ve yöntemin izleridir, hem

çocuğun yarattıklarının (uydurduklarının) ve bunları uydurma tarzının. Merak duyma biçimlerimiz geçmişe bağlar bizi. Resmi ve gayri resmi araştırma alışkanlıkları kazanmışızdır (dolayısıyla resmi ve gayri resmi birer kişisel gelişimimiz vardır). Sevme konusundaki önkoşullarımız, cinsel ilginin bu ilk döneminde belirlenmiştir ve o dönemden beslenir.

Freud'un çocukta cinsel merakla ilgili açıklamalarından net bir şekilde anlaşıldığına göre bu merak, iştaha çok yakın bir şey ya da iştahın bir biçimiydi: Onun da doyurulması gerekiyordu, ama fanteziyle, hikâyelerle. Âdeta çocuğun içgüdüsel yaşantısı, tutarlı anlatılara, tatminkâr kurmacaya duyulan bir açlık biçimini almıştı. Freud'un sık sık işaret ettiği gibi çoğu zaman bir kardeşin doğmasıyla uyarılan bu fanteziler, –ne de olsa başka insanlar da katılmaya başlamaktaydı Freud'un psikanalizine, hem meslektaş hem rakip olarak– ister cinsel teori olsunlar, isterse kılık değiştirmiş ve daha incelikli aile romansları, çocuğun psişik hayat mücadelesinin geçtiği ortamı oluşturuyor; çocuğun, ne kadar beyhude de olsa bu dünyada kendine yeniden yer bulma mücadelesini içeriyordu. Freud, teorinin yapısı gereği rekabetçi olduğunu ima eder: Bir başkasından daha iyi bir yere gelme meselesiyle ilgilidir teori.

Çocuğun merakı ve teoriler uydurması, gerçek anlamıyla, kendisinin nasıl olup da burada bulunduğunu ve kardeşinin doğumundan sonra hangi anlamda hâlâ orada olduğunu konu alır. Bu da, bir bakıma artık orada olmadığı anlamına gelir tabii; yerinden atılmıştır o. Başka bir yerdedir. Dilemek, kaybetmiş olmaya işaret eder; bir şeyin, beklendiği gibi olmamasından ötürü başka türlü olmasını istemektir. Merak duygusunu yaşamak, çocuk açısından kaybın kabullenilmesi demektir; bir hayat belirtisi olarak, bir şeyi istemekte olduğunun kabullenilmesidir.

Yine de matemli bilgiye duyduğumuz açlığa rağmen –matem olarak bilgidir burada söz konusu olan, çünkü kaybetmiş olduğumuz şeyin bilgisidir– Freud'un kaçamaklı açıklamasında çocuğun keşifleri, bugün eksiklik, düşkırıklığı ve yas tutma konusundaki post-Freudiyen konuşmalardan aşina olduğumuz ölçüde kesinlikli bir ıstırap içermez her zaman ya da tam olarak içermez.

Kaybetme meselesi, psikanaliz teorisi için takıntılı bir mesele haline gelmiştir, daha doğrusu psikanaliz, bu konuda takıntılı hale gelmiştir, oysa çocukların saçma denecek ölçüde çığrından çıkma biçimlerinde Freud, aynı zamanda bir muhayyile zenginliği, kendini açıkça gösteren bir hayatiyet de bulur. Freud'u onca etkileyen, çocuğun daima paradoks içeren uysallığı olmuştur – apaçık ortada olan yetersizlikten; sağduyunun, hayatın gerçeklerinin reddedilmesinden doğan icatlardır bunlar. Ancak Lacan, Winnicott ve Klein'ın çok farklı biçimlerde kabul ettiği de, çocuğun formatif çaresizliğiyle ilgili olarak Freud'un yaptığı yorumdur. Zira bunların her biri için çocuk, temel bir şeyi eksik, kaybolmuş ya da yok edilmiş biridir; aynadaki bütünleşmiş görüntü, annenin potansiyel zenginliği ile avutuculuğu, babanın sahip olduğu hakları veya anababa arasındaki cinsel ilişki olabilir bu. Nasıl yorumlanırsa yorumlansın çocuk, bireyler düzeyinde karşılaştırmalar yapan biridir özünde. Sanki çocuğun en kuvvetli isteği ya da en derindeki arzusu büyümek, çocuk olmaktan çıkıp cinsel ya da zihinsel bakımdan daha yeterli, daha beceri sahibi olmakmış gibi. Yahut kendini, yetişkin karşısında kesin biçimde aşağı konumda algılarmış gibi (tabii romantizmin kimi versiyonlarında da yetişkin, eksik bir çocuk olarak görülür). Bir başka deyişle, doğrusallıktan potansiyel olarak uzak bir teori, basit bir doğrusal ilerleme mitosuyla desteklenmektedir. Çocukların sıkıntısını çektiği kabul edilen şey, yetişkin olarak düşündükleri şeyi olamamalarıdır; sonuçta da yetişkinlik, çocukluktan sonraki yaşam haline gelir, ki bu da, arzunun o yatıştırılmaz tabiatını daha iyi tanımak demektir. Ya bildiği kabul edilen bir yetişkin olursunuz ya da sonu gelmez sorularıyla bir çocuk. Soru işaretlerimizden kaçmaya çalışsak da, çalışmasak da psikanalistler, bir şekilde yokluk kavramı etrafında, yokluk ile ilişkili olarak örgütlenmiş bir hayat anlayışına bağlanmıştır. İnsan, bir şeylerin yokluğunu hisseden hayvandır ve yokluğu hissedilen de daima ayrıcalıklı bir şeydir. Oysa tuhaftır ki yokluğu hissedilen, ilgilenelim diye orada bizi beklemekte olan şeydir. Merak duygumuz, gerilemekte olan bir ufka bağlıdır. İyi kurulmuş kâr-zarar hikâyeleri gerçekten de büyüleyicidir. Yine de çocukları veya ye-

tişkinleri yetersiz olarak tanımlarken şunu merak edebiliriz: Neye göre yetersiz? Sözgelimi, neden Tanrı'nın ölümü, kendimizi eksik ya da bir şeyden yoksun olarak algılama takıntımızın ölümünü getirmemiştir? Yokluk düşüncesini fetiş haline getirmek, yıpranmış bir ilahiyatta son adımdır. Bolluk fantezilerimiz, bilinçdışından kendi kendimizle dalga geçmede –kendi kendimizi küçük düşürmede– başvurduğumuz birer yol olabilir ve böyle takıntılı düşünceler de çocukta yer almaktadır. Eksiklik ya da yetersizlik teorilerinin moda haline gelmesi sapkın bir böbürlenmeye dönüşmüş; çocuk muhayyilesinin son derece gerçek olan kazanımlarını saf dışı etmede başvurulacak bir yol olmuştur. Âdeta elinde olmayan bir şey, sahip olmadığı ve kendinde eksik olan şey (ehliyet, cinsel olgunluk, bağımsızlık vesaire) tarafından bir şekilde lanetlenmiştir çocuk. Yetişkinin tersine çocuğun tek yaptığı, yetişkin olamamayı, yahut kendine yeterli olamamayı telafi etmek değildir. Çünkü çocuğun hayatında, o hayatı yaşamanın hazzından başka amaç yoktur. Bir başka deyişle, adına gelişme denen şeye inanan, çocuk değildir.

Psikanalizin merkezinde, yoğun bir engellenmişlik ve hüsran içindeki çocuk varsa –kendi acılarını tam bir gösteri haline getiren, her türlü kaynak ve beceriden yoksun oluşunu gururu incinmeden yaşayan ve bununla bir şekilde örnek teşkil eden çocuk– Freud'da bir de yanlış yere yerleştirilmiş çocuk vardır. Yalnızca doyum bulmuş olmasıyla tanımlanan çocuk değildir bu (gerçi bana kalırsa, ampirik esaslı gelişim teorisinin şaşırtıcı ölçüde yeterli ve bütünlüklü çocuğa ilişkin çağdaş anlatılarında böyle olduğu ima edilir: Bebekliğin iki yüzünde de doğuştan hünerli olan çocuk). Benim sözünü ettiğim ve psikanalizde yanlış yere konmuş olan, ender olarak psikanalitik teorinin konusunu teşkil eden çocuk, hazza, daha doğrusu ilginin hazlarına ilişkin şaşırtıcı bir kapasite taşıyan çocuktur; duyumsal deneyim konusunda irade dışı, kendiliğinden bir tat ve merak gösterir ki bundan sevecenlik diye söz etme arzusundaki yetişkinlerin huzurunu kaçırır. Umut ve beklenti ile –bir dondurma ile– dengesi bozulabilecek olan bu çocukta hayata yönelik tutkulu bir sevgi, bir merak görülür ve şu ya da bu nedenle

olsun, onu korumak her zaman kolay olmamaktadır. Çocukluğun ilk dönemlerinde yaşanan ve burada tanımlamakta olduğum zevk deneyiminde omnipotent unsurlar vardır elbette, ama bunun omnipotentlikten ibaret olduğunu söylemek hileye sapmak olur. Ben, buna fırsatlar karşısında duyulan bir tür veced diyeceğim (Blake ise coşkunluk demişti).

Fakat, adı her ne ise çocukluktaki bu coşkulu merak, psikanalizdeki çileli gelişim sürecine kolay kolay uymamaktadır. Çocuğun hayalperest niteliklerini duygusallaştırmak ve idealleştirmek çok kolay olduğundan psikanaliz, romantizm mirasının bu kısmından – ki en açık ifadesini Blake ile Wordsworth'te ve Coleridge'de bulur– feragat etmiştir. Freud'un tarif ettiği çocuk, yani "saçma denecek ölçüde çığırından çıkmış", cinsellik teorisyeni çocuk, romantizmin hayalci-kâhin şairine denk düşer ve o da ne kelimenin hangi anlamında düşünecek olursak olalım– masum biridir elbette ne de çatışmalardan muaftır. Yahut daha düz bir şekilde ifade edecek olursak çocuklar, çok tuhaf bazı şeyler söylerler. Etrafta olan bitenle çok ilgili görünürler. Ve insan bedeniyle de çok ilgilenirler. Bedenin içinde ve dışında olan biteni, ayrıca kendi bedenlerinin içinde olan biteni gerçekten öğrenmek isterler.

Ne var ki psikanalizde tanımlanan çocuğun önünde yalnızca iki edebi tür vardır çoğunlukla: Romantik komedi ile trajedi. Trajedide çocuğun merakı, kahramanı soylulaştırır ve öldürür; komik romansta ise çocuğun merakı onu maskara eder. Benim ilgi dediğim şeyin bu türlerdeki kaderi böyledir: Ya ıstıraba yol açar ve ölümden sonra şöhret getirir ya da daha hafif bir sonuç doğurarak kahramanın rezil olmasını, başkalarının da bununla eğlenmesini getirir. Oidipus olarak ya da Don Kişot olarak çocuk. Yine de "Uygar Cinsel Ahlâk ve Modern Sinir Hastalıkları" adlı önemli makalesinde Freud, erken dönem çocuk cinselliğini tanımlarken çocuğun merakı için bundan çok farklı bir akıbet ileri sürmüştür. Daha doğrusu çocuğun, onun ilgisini çeken şeyin ne olduğunu –cinselliktir bu– tamı tamına bilmesi yüzünden merakın, kültür açısından bir skandal haline geldiğini öne sürer; bunun bir nedeni de çocuktaki ilginin, onun için sonsuz bir haz kaynağı olmasıdır.

Dolayısıyla çocuk, kaçınılmaz olarak süblimasyona, yüceltmeye başvurur:* Fantezisinde ve dilinde teoriler uydurur; fakat bunların konusu cinsellikten başka bir şey değildir (bedenin içine giren ve dışına çıkanlar ile içinde olup bitenler). Oyuna katılmayı daima reddeden bir yüceltmedir bu; bedenlere ve haz için bedenlerin yapabileceği şeylere işaret eder durur. Bir başka deyişle yüceltme, yeniden yaratmanın, yeniden tanımlamanın mecazıdır, ama hazzın hizmetindedir. O halde çocuğun (ve sonra da yetişkinin) soracağı soru şudur: Cinselliği öyle bir şeye dönüştürmeliyim ki hem yeterli doyumu yaşayıp hem de başka bazı şeyleri –kitap okuma, zengin olma, başarısız olma– peşinden koşmaya ve hayata geçirmeye değer bulayım; peki bunları neye dönüştüreceğim?

Philip Rieff'in *Terapötik Yaklaşımın Zaferi*'nde yazdığına göre Freud, psikanalizin insanlara mutluluk veremeyeceğine, ama onların yaşadığı sefilliği azaltabileceğine inanıyordu. Yine de Freud'un tanımında çocuk, stoacılığın reddini temsil eder. Kendi sınırlarını dolaylı yoldan ifade etme anlamında yüceltmedir bu: Bizi bedene geri götürecek olan sözlerdir.

III "Uygar Cinsel Ahlâk ve Modern Sinir Hastalıkları"nda Freud, yalın, ama yine de çarpıcı bir iddia atar ortaya: "Bir in-

* Süblimasyon aslında bir kimya terimi olarak ortaya atılmıştı ve bir dönüştürme işlemini ifade ediyordu: "Katı bir maddeyi ısı yoluyla buhara dönüştürmek ya da uçucu hale getirmek için uygulanan fiziksel eylem ya da işlem; aynı madde, soğutulunca tekrar katılaşır" (*Oxford English Dictionary*). Freud, bebek cinselliğinin, toplumsal bakımdan daha kabul edilir davranış biçimlerine doğru geçirdiği dönüşümü ifade etme amacıyla bu analojiden yararlandı – yeniden yönlendirme, ikame etme, kanalize etme, dönüştürme, bu hileli paralellikte kullanılacak başka bazı terimler olabilirdi. Yasak arzular üzerinde çalışılması gerekmektedir –simyaya benzer bir çalışmadır bu– öyle ki bunlar, kültürel anlamda varlığını sürdürebilir hale gelsin. Psikanalitik açıdan baktığımızda her türlü kültür üretimini cinsellik ve saldırganlık arzuları besler, ancak bu arzuların kendisi maskelenmiştir. Bu mekanizmanın tam olarak nasıl işlediği –sözcüğün kullanım biçimleri– her zaman kafa karıştırıcı olmuştur.

sanın cinsel davranışı, çoğu zaman onun hayat karşısındaki diğer bütün tepki biçimleri için de geçerli olan modeli oluşturur." Çocukların cinsel davranışının ayrılmaz bir parçası, daha doğrusu bu davranışı meydana getiren parçalardan biri de cinsellikle ilgili meraktır. Hatta çocukların cinselliğinin, meraklarından *ibaret* olduğu bile söylenebilir. Ama Freud'un görüşüne göre çocuklar açısından, yine Freud'un deyişiyle "eğitim idealleri" ile temel bir çatışma yaratan da cinsellikle ilgili meraklarının ta kendisidir. Çocuklar cinselliği bilmek ister, büyükler ise başka bir şeyi bilmeleri gerektiğini söyler onlara; ve gerçekten ilgi duydukları şeyden dikkatlerini uzaklaştırmak için de çocukların bir başka şeyi –buna kültür diyelim– bilmeleri gerekmektedir. Eğitim, der Freud, ya kendini en çok ilgilendiren şeye olan ilgisini kaybetmeyi öğretir çocuğa ya da bu ilgiden fedakârlık etmeyi. İlginin kabul edilebilir hale gelmesi için ona bir şey katmak gerekir ki eğitimdir bu da. Freud, sözlerine devam ederek tırnak içinde "uygar" diye belirtilen cinsel ahlâkın, bu ilginin şiddetini azaltıcı etkisini açıklar. "Genel olarak," diye yazar, "cinsel perhiz sonucunda enerjik ve kendine yeterli eylem adamlarının, yahut özgün düşünürler ya da cesur kurtarıcılar ile reformcuların ortaya çıktığı yolunda bir izlenim edinmiş değilim. Bunun halim selim ve zayıf insanlar yaratma ihtimali daha kuvvetlidir ve bunlar da sonradan büyük halk kitleleri içinde kaybolarak kendi iradeleri dışında, güçlü bireylerin gösterdiği yoldan gitmeye yatkındırlar."

Burada daha çok Reich'ı andıran Freud, cinsel perhizi öğütleyen uygar cinsel ahlâkın, ironik bir şekilde, kültürün en çok bağrına bastığı karakter ideallerinin tamamen altını oyduğunu gayet açık belirtmektedir (tabii psikanalizde, insanların onun gösterdiği yoldan gitmesine yol açabilen şeyin ne olduğunu da merak etmiştir belki). Zaten bu makaleyi (ilginçtir, Oidipus kompleksine dair hiçbir değinmeye rastlanmaz burada) geleceğe yönelik bir perspektifle okuduğumuzda, Freud'un uygar cinsel ahlâk ya da eğitimin idealleri adını verdiği şeylerin, ölüm içgüdüsünün habercileri olduğunu düşünebiliriz; yani kültürün işlevi, merakı öldürmektir – ya da daha incelikli yollardan merakı başka yöne çekerek veya dik-

katini dağıtarak veya başka yere yansıtarak (Freud'un bu makalede değinmiş olduğu) yüceltmeyi gerçekleştirmektir. Yüceltme yoluyla –ki incelikli hale getirilmeye dikkate değer ölçüde direnç gösteren bir psikanalitik kavramdır– ikisini de yapabiliriz. Yahut da buna inanmaya ihtiyacımız vardır; bunu ümit ederiz.

Freud, "şu soruyu sorabiliriz pekâlâ" diyerek ağırbaşlılıkla sona erdirir makalesini: " 'Uygar' cinsel ahlâkımız, bize dayattığı fedakârlıklara değer mi, hele de bireysel mutluluğa dayalı belli bir miktarda tatmini kültürel gelişim hedeflerimiz arasında sayacak kadar hedonizmin kölesi olmuş durumdaysak." Anlaşılan, neden, diye sormaktadır Freud, neden ideallerimiz arasına birey için bir parça tatmini de koyma zahmetine girdik? Neden toptan vazgeçmedik bireysel tatminden? Neden çocukluktan sonra mutluluğa ilgimizi tamamen kaybetmiyoruz?

Burada basit –ve kimilerine göre de basite indirgenmiş olduğu apaçık – bir mantık vardır. Çocuklar, demektedir Freud, hedonisttir – kafaları hep hazzın erotikasıyla meşguldür. "Bir insanın cinsel davranışı, çoğu zaman onun hayat karşısındaki diğer bütün tepki biçimleri için de geçerli olan modeli oluşturur." Uygarlık, çocuğun gerçek ilgi alanına yönelik ilgisini önlemek ister. Eğitim –gelişim teorisine oldukça benzer bir şekilde– yeni bir din sunar çocuğa: İkame dini. Sembol oluşumu, geçiş fenomenleri, Baba'nın Yasası, Oidipus kompleksi, sanat yoluyla paylaşılabilen yüceltme biçimleri; çocuğa verilen mesaj hiç değişmez: Bunun ikamesi yoktur ama sen bir tane bulmak zorundasın; bir şeyden vazgeçmek zorundasın, hem de onun yerine koyacağın şeyin, en az onun kadar iyi ya da ondan daha iyi olmak şöyle dursun, sana yeteceğine dair bir güvence bile olmadığı halde.

İlgiyi bulmak için önce kaybetmek zorundasın; gelişimin kutsal kitabı budur işte. Ana-babana duyduğun umutsuz tutkunluğun, muhayyel, idealize edilmiş özdeşleşmelerinin, seni tümüyle saran tenselliğinin ardından yas tutmak zorundasın; dili öğrenmek zorundasın. İkame kavramı olmaksızın gelişme –hatta aslında yaşanabilir bir hayat– diye bir şey düşünebilir miyiz? Ama yine de "Uygar Cinsel Ahlâk ve Modern Sinir Hastalıkları"nda Freud'un

bizden istediği tam olarak budur. Bizler, der, tabiatımız gereği cinselliğe ilgi duyarız, hatta cinsellik karşısında büyüleniriz ve sonra da uygarlık, bizi bu ilgiyi *yeniden yaratmaya,* kendimizi eğitilebilir birer yaratık olarak yeniden yapılandırmaya davet eder. Bizi ilgilendiren şeye ilgimizi kaybetmenin bedeli, diye yazar, "hayatla ilgili endişelerin ve ölüm korkusunun artmasıdır" ve daha güçlü liderlere eğilim duyulmasıdır; âdeta demokrasinin, ancak kendi cinsel canlılıklarını taşıyabilenlere göre bir şey olduğu ima edilmektedir burada. Bir başka deyişle, kutsal kitabımız olan ikame, radikal bir tehlike yaratmaktadır bizler için.

Yüceltmenin ne olduğunu bilmiyor olabiliriz, ama Freud'un yaptığı gibi, biri çıkıp da bunun o kadar da iyi bir şey olmayabileceğini aklımıza sokunca hepimizin bir parça huzuru kaçar, yahut kuşkuya düşeriz (Donald Kaplan, "Yüceltmede Yüceltilen Nedir?" gibi gayet yerinde bir başlık koyduğu makalesine şu sözlerle başlamaktadır: "Bütün bir yüceltme kavramı, en başından beri psikanaliz açısından içinden çıkılmaz bir sorun olmuştur." Kaplan'ın da kabul ettiği üzere yüceltme –yani cinselliğe duyduğumuz ilgiye yeni bir yön verme biçimimiz– özünde içinden çıkılmaz dağınıklıklar ve başlangıçlarla ilişkili bir sorundur, göçebe olarak tercüme edilme sorunudur). Kültürün barbarlığını, doğanın barbarlığına tercih ederiz, çoğu zaman ikisini birbirinden ayıramasak da; hiçbir şey, doğaya ilişkin fantezilerimizden daha fazla girmiş değildir kültürün etkisi altına. Artık kimse cinsellik hakkında pastoral olamamaktadır ve kültür etkisi taşımayan bir cinsellikten söz etmek de kendi içinde çelişkili bir şeydir. Belli bir anlamda düşündüğümüzde, kültür olmadan cinsellik olamaz (sanat eserlerinin tamamı, yüceltilmiş cinsellikten ibaret olabilir, ama cinselliğin tamamı da öyle). Yine de bu makalesinde Freud –ki ellili yaşlarının başındayken yazmıştır bunu ve tabiatı itibarıyla yeniden doğmuş bir ergen olmaya da yapı olarak uygun değildi kendisi– bize sunduğu yol gösterici romansta hem kendi yazılarının çoğuyla ters düşmektedir hem de onun izinden giden psikanalistlerle. "İnsanda," diye yazar, "cinsel içgüdü hiç de organik olarak üreme amaçlarına hizmet etmez, hedefi belli türde hazlara ermektir."

Freud'un bebek cinselliği dediği şeyin yarattığı asıl skandal buydu işte. Bebek cinselliği, yalnızca yetişkinlikteki hayat için (güdük kalmış) bir ısınma egzersizi –dolayısıyla da çocuk, cinsel varlığın prototipi– olduğundan değil, tek hedefi "belli türde hazlara ermek" olduğundan, erotik hayatın temel paradigmasıdır. Üremeyle bağlarını koparmış –hatta belki üremeye karşıt– bir insan cinselliğini ima eden bu karşı Darwinci bakış, şok yaratacak niteliktedir. Mesele çocukların büyüyüp üremeye yönelik doğru dürüst bir cinsellik yaşamak için sabırsızlanmaları –yetişkinler açısından rahatlatıcı bir inanıştır bu– değildir belki de; Freud'un görüşüne göre çocuklar, kendi olgunlaşmamış cinsel bünyeleri aracılığıyla cinselliğe ilişkin bir hakikati keşfetmişlerdir: Cinselliğin belli hazlar verilmesini ve alınmasını içerdiğidir bu da, ve ilişki ile aileye dair uygar kavramlar da bunu maskelemekten başka işe yaramamaktadırlar. Bu umulmadık Freudiyen pastoralde cinsellik, şehevi hazdan, yeniden kazanılmış iştahtan başka hiçbir hedefe yönelmez.

Loewald, bu konudaki büyük kitabında "Yüceltme," diye başlar söze, "psikanalist açısından aynı anda hem ayrıcalıklı bir konudur hem de şüphe uyandırır." Çocuk için de öyle olduğu ilave edilebilir buna (insanların yüceltme hakkında kurduğu ilk cümleler çok etkileyicidir daima; ne de olsa sorulması gereken, bunun nasıl ve neden başlamış olduğudur). Çocuk, bir trajedi ya da komedi kahramanı olmaktan ibaret değildir: Yüceltme gereğini ortadan kaldırmak için abes bir yüceltme projesine girmiş olan bir estet, vecd halinde biridir o. Loewald'un yüceltilmiş, soyut teorik diliyle ifade ettiği gibi, "psişik yaşantının ayrışmış ya da 'daha ileri' biçimleri [nin], yapı olarak savunmaya yönelik, hatta yanılsama dolu olup özde yer alana, içgüdüsel-bilinçdışı yaşantıya ait psişik gerçekliği saklayan birer maske yahut şu ya da bu ölçüde hileli, fantezi dolu birer süsleme" olduğuna inanır.

Bir başka deyişle çocuk, gelişmenin sözümona faydalarına da, onların gözlerden sakladıklarına da kanmaz. Fakat yüceltmenin olmadığı bir hayatı denemek ve tanımlamak da başlı başına eksiksiz bir yüceltme edimi olacaktır elbette. Cinselliğin teorileştirilmesi bizatihi ironi içerir. Ancak Freud'un "Uygar Cinsel Ahlâk ve Modern

Sinir Hastalıkları" makalesinde anlattığı hikâye, daha acil, daha az soyut bir soruyla ansızın –neredeyse bir meselmişçesine– karşı karşıya bırakmaktadır bizi: İlgilendiğimiz şey ile ilgilenmemiz gereken şey arasındaki farkı nasıl anlarız – yahut da anlayabilir miyiz?

Freud'un hikâyesindeki çocuk, merakta irade dışı, kaçınılmaz bir momentumu temsil eder: Ben buna zihnini verme ya da cezbolma kapasitesi; bir şeye ya da birine kapılıp gitmeye istekli olunması diyorum. Freud'un bu makalesinde uygar ahlâk, eğitimin idealleri dediği şeyi ise Winnicott'ın terimleriyle yeniden tanımlayarak boyun eğme diye adlandıracağım; yani "bir şeyi yapıyorum çünkü yapmamak fazlasıyla tehlikeli" hali.

"Çocuğun cinsellikle ilgili olduğunu nereden biliriz" diye sorar Freud. Çünkü çocuk, belli zamanlarda bu konuda ardı arkası kesilmeyen sorular sorar ve Freud'un üstüne basa basa teori demeyi tercih ettiği hikâyeler uydurur; fantezisinde, bilinçdışı arzularının formülasyonudur bu. Çocuğun ilgisi hikâyelere yönelmiştir (James'in, sanat aracılığıyla ilgi yaratmak dediği budur). Çocuğun böyle meraklı, hevesli, teorilere düşkün bir hedonist olarak başvurduğu en iyi yol, dildir. Ve bütün ciddi hedonistler gibi çocuk da –ama tabii hedonistlerin sorunu daima ciddi olmalarıdır– inceliksiz, bire bir yorumlar yapmaz. Bir pornografi düşkünü değildir o; daha incelikli aracılıkların erotikasına, kısmen sözcüklerle seks yapmaya bağlamıştır kendini. Ama sözcüklerden oluşmuş bir diyete de (Freud buna perhiz der) razı olmaz. Sözcükler, onu bedene geri götüren yoldur.

Çocuğun, ilgi duyduğu alanları kendi bedeninin ve birbiriyle ilişkileri içinde annesiyle babasının bedenlerinin ötesine götürebilme yeteneğini geliştirmesini bütün psikanaliz teorisi destekler ve yüreklendirir. Önerebileceği başka bir şey var mıdır ki zaten? En azından resmi düzeyde çocuk, kendisinin ve başkalarının bedeniyle ancak yeri gelince ilgilenmeyi öğrenmeli, eğitim yoluyla da kendi kültürünün diline ve karakter ideallerine ayrılmaz bir biçimde bağlanmalıdır. Bu makalesinde Freud, kültürün, ele geçmez bir şeyin peşindeki kaçınılmaz ve gerekli çabasının –ki

psikanaliz de bunun bir parçasıdır– bireyi hem tüketip hem de onda kökleşmiş bir yılgınlık yaratabileceğini ima eder; ama bireyin de gidecek başka yeri yoktur. Kendi zihnindeki en mahrem, en derin takıntıları kültürün kamusal diliyle bilebilir ancak. En iyi ihtimalle onun mahremiyeti, gizli kalmış bir kamusal yaşantıdır.

Bu ilk önemli makalelerinde bebek cinselliğini tanımlarken Freud, bizim için ilgi duymamanın mümkün olmadığı şeyi tanımlamaktadır. Ve merak duygumuz –bir zamanlar olduğu gibi– karşı konulmaz olsaydı bunun neye benzeyeceğini; Picasso'nun "Ben aramam, bulurum" sözleriyle kastettiği sanatsal uğraşı tanımlamaktadır.

IV

James'in daha önceki sözleriyle ifade edecek olursak çocuklar, yoğun yaşarlar; onların Sanatı da –cinsel teoriler uydurmaları– "hayatı yaratan, ilgiyi ve önemi yaratan[dır]." Freud'un bakışına göre cinsellikleri, bir anlamda onların *sanatıdır*. Hayatları teori kurmaya feda edilmiş değildir, tersine bu sayede mümkün kılınır. Ana-babalarının cinselliğinden kaynaklanan tehditle karşı karşıya kalmış "önemleri" ise aileye ilişkin romanslarında harfiyen korunup sürdürülür. Aslında denebilir ki –en azından çocuklara ve onların cinsel araştırmalarına uygulanmış biçiminde– yüceltme kavramıyla Freud, Sanat ile Hayat arasındaki ayrımı ortadan kaldırmıştır. Yeats'in ünlü sözleriyle hayatın yetkinleşmesi ile çalışmanın yetkinleşmesi arasında varsayılan seçimin yerine Freud, yapmaktan hiçbir şekilde kaçamayacağımız tek bir şey olduğu düşüncesini geçirmektedir ve bunu yaparken örnek aldığımız model de çocuklardır: Yüceltmedir bu. Bu ilk makalelerinde Freud'a göre çocuklar örnek teşkil eder çünkü onlar kendi cinselliklerini, cinselliğe yönelik bir ilgi haline getirirler. Dolayısıyla James'in, Wells'e karşı sanatını savunmak üzere kaleme aldıklarından ve Freud'un, çocukların cinsel araştırmalarına ilişkin açıklamaların-

dan doğacak olan soru, Yüceltmeli mi yüceltmemeli mi? değildir. Sorulması gereken şudur: İyi bir yüceltme nasıl olur? Yüceltmenin –tıpkı, mesela, psikanaliz gibi– bizim için yeterince işe yarar hale gelmesini sağlayan nedir? Bunun için bireysel ölçütlerimiz nelerdir ve neye dayanırlar? Neden pornografi izlemek yerine Henry James okuruz? – nihayet ikisi de yüceltmedir elbette. Açıktır ki bu, en çok tutkuyla ilgi duyduğumuz konuların köklerine ve sonuçlarına ilişkin ahlâki bir sorudur. İlgi duyulan konular da, Freud'un göstermiş olduğu gibi asla masum değildir ve daima ahlâken muğlaktır. Hayata dair Freudiyen tanımlamaların belirli bir biçimde formüle ettiği, resmi ve gayri resmi düzeyde ilgi duyduğumuz duyumlar ve ikisi arasındaki farkın çoğu zaman farkında olmadığımız gerçeğidir (Henry James okurken, pornografi okuyor olabilirim pekâlâ). Kaba bir Freudcu olarak –bugünlerde kaba Freudcu olmaya çalışmak hiç de ilgi çekici olmayan bir uğraş değildir– hastaların sorununun, yüceltmeyi yeterince başaramamaları olduğu söylenebilir; kendileri için en çok önem taşıyan şeylerden –şu ya da bu nedenle– gittikçe daha fazla uzaklaşmışlardır; resmi ilgi alanları –Freud'un "uygar ahlâk," "eğitim idealleri" dediği– onları kesin etkisi altına almış, gayri resmi ilgi alanları saklı kalmıştır. Aldıkları resmi eğitim, gayri resmi eğitimlerinin sönüp gitmesine sebep olmuştur. İyi bilgilenmiş olmak her zaman yaşama coşkusunu artıran bir şey değildir.

Sözgelimi psikanalitik (ya da başka türden bir) eğitimi, Freud'un anlattığı gibi kendi cinsel araştırmalarına dalmış çocukların bakış açısından düşünürsek derhal bir bulmaca çıkacaktır karşımıza. Kendi tarihlerimizin, şu anda hayatta yaşadığımız sorunların, Freud'un tabiriyle bulunduğumuz libido evrelerinin başka kimseninkine benzememesinden ötürü her birimizin belirli, özgül, özel zihinsel takıntıları vardır. Buna rağmen son derece geniş bir yelpazede yer alan teorik çalışmaları okumaya özendiririz – zaten eğitim programının gereğidir bu. Herhangi bir verili günde Lacan'dan şu sayfa, Sullivan'dan bu makale, Klein'ın şu kavramı anlamlı olabilir mi benim için? Resmi eğitimim için bana gerekli olan daha gayretkeş benliğim haftalar boyu bunları okuyabilir.

Gayri resmi eğitimim –vazifelerimdense eğilimlerim, meraklarım– açısından bakıldığında ise bunlar, ancak zaman zaman ve öngörülemeyecek bir şekilde ilgi çekici olabilir. Durmadan hayatın gerçekleri anlatılmaktadır bize – temel psikanaliz ya da edebiyat metinlerinin, yani profesyonellere, profesyonel olmaları için gereken kitaplar– yine de bu gerçeklerin ancak bir kısmından tam olarak bir şeyler alabiliriz; onlardan kopya çekebilir, onları hafızamıza kaydedebilir ve çoğaltabiliriz – fakat onları, yeterince kendimize ait bir şey haline getiremeyiz. Bir başka deyişle küçük ölçekli travmalardır bunlar; içsel dönüşüme uğramazlar. İnsanın şevkini en çok kıran da dönüşüm karşıtı nesnelerdir: Hiçbir şekilde dönüştürme yönünde bir ilgi duymadığımız –yani hiçbir ilgi duymadığımız– nesneler ya da bizden kendilerini dönüştürmemizi değil, yalnızca kendileriyle bir arada var olmamızı talep edenler. Mutlak itaat, ilgi açısından korkutucu bir şeydir. Denebilir ki travma, insanı şaşırtıp afallatan bir küme bilinçdışı talimattır.

Bunun tersine sağlam bir yorum, tekrar tekrar yapmaktan kendimizi alamadığımız bir şeydir (psikanalizde hastaya verilen komutlar, birer soruya dönüşür). Bu anlamda psikanaliz, Laplanche'ın öne sürdüğü gibi hastanın sunduğu malzemenin "tercümesini bozup parçalar;" hastanın alışkanlık haline gelmiş olan, savunmaya yönelik çağrışımlarını bozarak kendiliğinden ortaya çıkan yeni bileşimlerin hizmetine verir. Yarım kalmış sonuçlar yeni birer başlangıç olur.

Yine de psikanalitik algısı gelişmiş olup sanat ile ilgili bütün bu yazdıklarımızı –ilk sanatçı olarak Freudiyen çocuk ile, tutku dolu merak duygusunun mucizeleri ile ilgili yazdıklarımızı– okuyan herkes, bir çeşit bezgin *déjà vu* hissetmeye başlıyor olabilir; altmışların alacakaranlık yuvasına yeniden girer gibiyizdir sanki, Freudcu solun kimi versiyonlarının nostaljik mezarlığına girer gibiyizdir. Çağa ayak uydurmuş, çağdaş insanlar olmak istiyorsak, Freud, insan öznesini, birbiriyle çekişen projelerin ocağı olarak görmüşken (Richard Rorty, bizim atfettiğimiz niteliklerden bağımsız olarak hiçbiri özünde bir diğerinden daha değerli ya da gerçek olmayan "bir grup inanış ve arzudan oluşmuş çoğulluk" de-

miştir buna) nasıl olur da çocuğun veya aslında yetişkinin– *gerçek* ilgi alanları olduğundan söz edebiliriz? Bütün bir yüceltme kavramı, ancak yüceltilecek bir şeyler varsa anlam kazanır. Ve zaten bu her ne ise –cinsellik, saldırganlık, sapkınlık– ona getirdiğimiz tanım da başlı başına bir yüceltmedir; ortak bir kültürel inşadır. Şu ya da bu çeşit birer esansiyalistsek, özcü isek şöyle diyebiliriz: Çocukluk benliklerimiz özümüzdür bizim ve birer çocuk olarak özde cinsellik ile ilgiliydik, yahut daha bilimsel bir ifadeyle biyolojik yazgımızla ilgiliydik. Zaten Freud'un söylediklerinin bir versiyonu da, daha çoğul ya da diyelim ki daha çoğulcu olma mücadelesi veren birer özcü olarak dünyaya gelmiş olduğumuzdur. Bu anlamda özcü –sözde sapkın ya da histerik ya da saplantılı ya da narsisist– olgunlaşmamıştır; darkafalı biri olarak kalmıştır. Optimal olarak gelişim, cinselliğimizi daha doyurucu biçimler halinde yeniden şekillendirmeyi içerir; heyecan ile güvenliğin yeterli bir uyum halinde bir arada yaşamasını sağlamanın yollarını bulmaktır bu. Patoloji dediğimiz şey ise psişik alanın daralmasını, erotik muhayyilenin klişeleşmesini içerir daima.

Benim ilgi dediğim şey, psikanaliz dilinde yeterince iyi yüceltme adını alabilir, bedenin ancak daha iyi hatırlanmak üzere unutulmuş olduğu yüceltme – bir aktörün, kendini dışarıdan izliyor olmanın tedirginliğinden sıyrılmış olarak rolünü oynaması gibi. Serbest çağrışım yaparken, konuşabilmek adına kendimizi unuturuz. Analiz yoluyla kendimizi daha iyi anladıkça daha az tanırız. Kendimizi kim olarak düşünmekte idiysek onu ya da kim olarak düşünme ihtiyacında olduğumuzu sanıyor idiysek onu unuturuz. Kişi, kendi hayatındaki olumsallıklara ve maksatlılıklara daha fazla dikkat ve uyanıklık gösterdikçe, gelecek benlikleri de ancak kendi öngörülemezlikleri içinde kesinlik kazanır. Gelecek de geçmiş gibi olacaktır, kendini tekrarlama anlamında değil, ama önceden hesaplanamaz olma anlamında. Dolayısıyla analizdeki hedeflerden biri, geleceğe ilgi duymaktan başka herhangi bir şey yapmayacak şekilde özgürleştirmektir insanları. Belki de iki tür ilgi arasındaki fark burada: Önü kesilmiş ve gerçek anlamda muhtemel (psikanalitik terimlerle, Lacan'ın ayna evresindeki ço-

cuğunun aynada gördüklerinden meydana getirdiği şey ile Winnicott'ın çocuğunun, analistçe çizilen tanımsız çizgilerden yarattığı şey arasındaki fark).* Kanaat ile olası bir sürpriz arasındaki farktır bu, özcü ile çoğulcu arasındaki artık aşina olduğumuz fark. Kaçınılmaz sonuçları ancak sürprizler –ve travma denen o daha az davetkâr sürprizler– sabote edebilir.

Sonuçta Freud'un, teorisyen olarak çocuk –başarısız bir bilim araştırmacısı olmak istediği için sanatçı olan çocuk– ile ilgili ilk dönem yazılarından basit bir önermeye varmak istiyorum: Hepimiz, çoğulcu olmaya çalışan birer özcü ve özcü olmaya çalışan birer çoğulcu olabiliriz; aynı anda bu ayrım çizgisinin iki tarafına da bağlamak isteyebiliriz kendimizi, hem de aynı ölçüde inandırıcı ve belagatli bir şekilde; içimizdeki çatışmayı askıya alıp onu çözmeyi denemeyebiliriz bile. Psikanalitik açıdan baktığımızda çocuklar özcüdür; çağdaş yetişkinler ise öyle olmak zorunda değildir. İkisi de olmadan ikisinden biri olmanın yolu yoktur. İkisi de olmazsak, Freud'un "uygar" çocukları gibi biz de ilgimizi yitirebiliriz, şevkimizi kaybedebiliriz. Haz için fazlasıyla şevkle dolu olarak fazla ihtiyar kalmış olabiliriz.

* Bkz. "The mirror stage as formative of the function of the I," *Ecrits*, Jacques Lacan (Londra, Tavistock, 1977) ve *Therapeutic Consultations in Child Psychiatry*, D. W. Winnicott (Londra, Hogarth Press, 1971).

II
Kreşteki yabani

Beni etkileyen, düzensiz biçimlerdir – ne zaman bizim için önem taşıyan bir şeyi denemeye ya da söylemeye kalksak işi bozan hatalı sözler ve inatçı sesler.

John Ashbery, Söyleşi

Psikanaliz, "doğal" kökenleri –bilinçdışını, içgüdüyü, çocukluğu– idealleştirmesi ve kaybetme konusundaki takıntısıyla özünde moderndir. Doyum yönündeki arzuların –acil bir yaşama sevinci, iştaha bağlılık– şu ya da bu şekilde çocuğu geleceğe yönelttiği varsayılırsa, büyüme de hazların azaltılıp daraltılması olarak düşünülebilir. Arzularının yönünü değiştirerek ve onları ikame ederek çocuk, olgunluğun, yaşama şansı daha yüksek kabul edilen doyumlarını güvence altına alma amacıyla hep bir şeylerden feragat etmektedir: Omnipotentlikten, ana-babaya yönelik arzudan ve onlara hükmetmekten, bebek sesleri çıkarmaktan; bunların tümü de, giderek daha sofistike bir niteliğe bürünen temsil

biçimlerini içerir. Psikanaliz, iç karartacak ölçüde huzur verici olan bu ilerleme mitosunu kabul edip geliştirmesiyle özünde reaksiyoner olmuştur. Dünyaya yönelik çalkantılı bir sevgiyle doğarız biz, çünkü dünyanın bizim için yaratılmış olduğu, bizim arzularımıza tam anlamıyla denk düştüğü varsayılır; sonra düşbozumuyla burnumuz sürtülür, öyle ki burada kapıldığımız öfke, umudumuzun son kalıntısıdır. Sonra, eğer şansımız varsa –karakterimiz müsaitse ya da iyi bir ana-babamız varsa, yahut her ikisi birden geçerliyse– yetersizliklere uyum sağlarız. Dünyanın haline gösterdiğimiz aydınlanmış uyarlanmanın kahramanı oluruz. Bir başka deyişle psikanaliz, aslında yanlış yerde dünyaya gelmiş olduğumuz şeklindeki geleneksel görüşü doğrulamaktadır; ama bir nedenle –selamete ermek, ahlâki sağlamlık, haz, genetik miras– bu dünyada olabilecek en iyi şekilde yaşamaya bakmamız gerekir.

İnsanın gelişimini tümüyle sınıfsal bir bakışla, politik bakımdan yatıştırıcı ve görünürde tarihdışı bir şekilde açıklayan bu mitos –ki bazen "hayat döngüsü" adını alır, sanki döne döne sonsuza dek sürüp gidecekmişçesine– psikanalizin değerleri karşısında gitgide düşmanca bir tutum benimseyip meşruiyet talep eden bir dünyada, psikanalizin en azından bazı versiyonlarına kısıtlı bir inandırıcılık sağlamıştır (dolayısıyla kendi kültürünün bocalamalarını ifade eden semptomatik bir meslek olarak psikanalizin yararlılığı da kısmen buradan kaynaklanır). Artık "saçma denecek ölçüde çığırından çıkma" cüreti göstermez olan –artık acayip düşüncelere kapılmayı beceremeyen ve mutabakatın müptelası olan– çocuk gibi psikanalizin böylesine budanması da, değerinden bir şeyleri gölgede bırakmıştır: Düzensiz olana, kuraldışı olana, her kişinin kendisine verilmiş olanlardan yarattıklarının öngörülemezliğine; her kişinin kendi benzersiz tarihçesindeki tekilliğe. Tutku dolu bir hayatın iyi olduğu için iyi hayat olduğu anlayışı, her zaman tartışmalıdır. Freud'un 1912'den önceye dayanan erken dönem çalışmalarında psikanaliz, anlam yaratma biçimlerimizi sınırlayan, yolumuzu kesen (akıcılığın koptuğu noktada hayatın yeniden başlaması) şeyleri tanımlamanın –idealize etmeden ayakta tutmanın– yoluydu. Rüyalarda, dil sürçmelerinde, çocukların cinsel teorilerinde, semp-

tomlarda Freud, insanların (manevi) tutarlılıklarına, kendileri nezdindeki anlaşılırlıklarına müdahale eden bir şeyler görmüştü ve bunlar, yine insanların kendi içlerindeki bir şey tarafından bozulup kesintiye uğratılmaktaydı, onun "cinsellik" ya da "bilinçdışı" adını verdiği bir şey tarafından. İnsanların davranış biçimleri –fiiliyatta yaptıkları– kendi kendileriyle oluşumsal bir anlaşmazlık halinde bulundukları düşüncesini getirdi onun aklına; sanki her semptomda ya da hatada, insanın içindeki bir mutabakat bozuluveriyordu. Daima istediğimizden daha fazlasını ya da daha azını yaparız. Çocukluktan itibaren deneyimlerimizi kendi bilinçli projelerimize göre ve onlara rağmen dönüştürürüz. Konuşurken konudan uzaklaşmamıza yol açan da en azından konunun kendisi kadar ilginçtir. Yani psikanaliz öyle bir bakış açısı sunmaktadır ki bize, bir an ipin ucunu kaçırmamızdan ya da gereksiz bir kelime oyunundan kaynaklanan küçük ölçekli bir rahatsızlık ilgiyi artırır (kesinlikte daima sinsi bir yan vardır). Hatalarımız, yalnızca cezaya davetiye çıkarmakla kalmayıp merakı kışkırtabilir de; verimliliğimiz bir sığınak olabilir.

Ama hata yapabilmek için de kuralları bilmek gerekir elbette. Hata, becerinin bir fonksiyonudur. Yahut başka türlü ifade edelim: Küçük çocuklar hangi anlamda hata yaparlar? Çünkü kültürü özümsemek, bir bakıma hata yapmanın ne olduğunu öğrenmek demektir. Kreş çağındaki –iki ile üç yaş arasındaki– çocuklar hem konuşmayı yeni yeni öğrenmekte hem de aile ortamından okulun ilk biçimine geçiş gibi çok mühim bir şey yaşamaktadırlar. Başka pek çok şeyin yanında bunun getirdiği bir sonuç da, çocuk için paradoksal bir feragat biçimidir. Tam merak duygusunun giderek incelik kazanmakta olduğu bir dönemde, aslında hiçbir zaman vazgeçemeyeceği bir şeyi bırakmak durumunda kalmış gibidir çocuk– ifadesiz benliğidir bu, dil öncesi benliği (Seamus Heaney'nin "düşünce öncesi yaşanmış deneyim" dediği şey). Çocuk kendi incelikli teori yaratma uğraşına –nasıl yaşanacağı ve kim olunacağı konusundaki cinsel araştırmalarına– atılırken, sözcüklerin olmadığı, tutku dolu hayatı vardır geride, toprakta kalmış kökler gibi. Hayatının bu noktasında çocuk, birden çok evi geride bı-

rakmaktadır – her konuştuğunda yapacağı bir şeydir bu, zaten konuşması da daima önceki sessizliğinden kaynaklanır. Dilin devreye girmesinden önceki o gürültülü sessizlik, onun kendi tarihinin uzun bir bölümünü oluşturur. Söz, sözsüzlüğün yerini tutan bir şey değildir yalnızca; tamamen başka bir şeydir.

Konuşmayı öğrenmek zordur, giderek kolaylaşmaz da. Kreşe giden çocuk, tam da kaderini belirleyecek o geçişi ilk kez –ama son kez değil– gerçekleştirdiği çağdadır, yani dil grubuna katılacağı, görünürde konuşma becerisini kazanmış kişilerden oluşan topluluğun bir parçası olacağı çağdadır – ama asla eksiksiz olamaz bu geçiş, çocuk bunu asla bütün kalbi ve samimiyetiyle gerçekleştiremez çünkü gerçekleştirilen feragat, yani konuşmayan benliğin kaybı, çok büyüktür. "Söz niye var ki?" diye merak ederdi herhalde çocuk, elinden gelseydi eğer. Konuşmayı öğrenmek, neyi öğrenmek demektir, yahut neyi öğrenmeye benzer? Veya psikanalitik bakımdan daha net bir şekilde soracak olursak, konuşabilme uğruna vazgeçilmesi gereken tam olarak nedir? Kreş çağındaki çocuklarla çalışan yahut o çağda çocuğu olan herkes, bu sorularla karşı karşıya kalmıştır, daha doğrusu bu soruları hatırlamıştır.

Fakat yetişkinler kaçınılmaz olarak çocuklara konuşmayı öğretirse, çocuklar da yetişkinlere, konuşamamanın nasıl bir şey olduğunu öğretir (veya hatırlatır). Yetişkinler, bu çocuklardan, mesela bir edebiyattan öğrendiklerini öğrenirler: Sözlü ifadenin, kendi seslerini bilinir kılmanın mücadelesini, gerilimini, görünürdeki tavizlerini ve erotik hazlarını. Nasıl olup da insan bedeninden sözcükler çıktığı şeklindeki muamma, insan bedenine giren ve o bedenden çıkan başka her şeye hem benzer hem de benzemez (ne de olsa sözcüklerin geldiği yer, her bakımdan bebeklerin geldiği yer kadar kafa karıştırıcıdır: Sözcükler de konuşan kişileri besleyebilir, yatıştırabilir, heyecanlandırabilir ve zehirleyebilirler); ve tabii dilin sınırlarının, neyin sınırları olduğunun tam anlamıyla açık olmamasından kaynaklanan muammadır bu. Sonuçta ilerlemeci bir eğitim perspektifiyle baktığımızda şöyle deriz: Çocuk konuşmayı, ihtiyaçlarını iletmeyi öğrenmek zorundadır. İlerlemeci olmayan perspektifte ise şunu ilave etmek zorunda kalırız: Çocuk (ve ye-

tişkin) konuşmamayı öğrenmek zorundadır, çünkü konuşmaya direnir gözüken deneyim alanlarının, duygu dünyalarının da bulunduğunu fark edecek ya da kendi kararlı kayıtsızlığıyla bilfiil yaşayacaktır; bu alanlarda sözcükler uygun düşmeyebilir ya da yersiz olabilir. Bir yetişkin olarak çocuğun kendini ya fiilen dilsiz ya da özellikle konuşkan bulabileceği alanlardır bunlar (cinsellik, para, sınıf, ayrıcalık gibi alanlar), ama asla bu alanlara tam anlamıyla denk düştüğünü ya da buralarda özgün biri olduğunu düşünemeyecektir. Psikanalitik açıdan kıvrak bir konuşma ya da sessizlik, insanı afallatan yoğunlukları anlatır; direnç, tutkunun işaretidir, terbiye ve ıslah edilmekte olan merak duygusunun işaretidir. Konuşma kişinin isteklerini, kendisi için en çok önem taşıyan şeyleri anlatması demekse, o halde konuşmak, küçük düşme riskine girmek de demektir. Yetişkinlerin, çocukluğa özgü yenilikçiliği, sözel canlılığı ve hınzırlığı çoğunlukla kaybetmiş oldukları –absürd şiirin ve sürrealizmin parodisini yapabileceği– bir post-romantik klişedir. Oysa çocukların daima kaybetmeye özendirildiği şey, (doğru dürüst) konuşmayı bilmiyor oldukları bilgisidir. Bir şeyi yapmasını fazlasıyla iyi biliyorsanız, özgün bir şeyler yaratma ihtimaliniz daha düşüktür. Yenilikçilik, beceriye bağlıdır; ama beceri de cehalete. Kaynaklanabileceği başka bir yer yoktur.

II "Kreşimize gelen çocukların çoğu" diye yazar Anna Freud, "ya hiç konuşamıyor ya da istek ve ihtiyaçlarını yeterli biçimde söze dökemiyorlar; bunun yerine jestlerle, hareketlerle, huysuzluk yaparak ve başka duygusal patlamalarla ifade ediyorlar duygularını."

Anna Freud'un "ya hiç konuşamıyor ya da... yeterli biçimde söze dökemiyorlar" diye ifade ettiği durum, onun görüşüne göre büyük ölçüde çevresel mahrumiyetin sonucudur; çocuğun, ihtiyaçlarını konuşma yoluyla ifade etmeyi yavaş yavaş öğrenme

yönündeki doğal kapasitesi, yeterli bakım olmadığından güdük kalmıştır. Ve tabii bu aynı zamanda hepimizin en baştaki durumuna dair bir tasvirdir. "Bunun yerine" –ki burada önemli bir sözdür– yeterli biçimde söze dökme yerine, der Freud, çocuk "jestlerle, hareketlerle, huysuzluk yaparak ve başka duygusal patlamalarla" iletişim kurar. Burada en azından iki varsayım bulunduğu açıktır: Bunlardan birine göre "yeterli biçimde söze dökme" diye bir şey vardır ve bu da beraberinde şu (estetik) soruyu getirir: Yeterli, uygun, yeterince iyi konuşmanın ne olduğuna kim, hangi ölçütlere göre karar vermektedir? (Bu hüneri, duyulara eşlik eden incelmiş bir zevk meselesi olan bu marifeti hepimiz işitince tanıyoruzdur da, nasıl öğrenilebileceğini bilmiyor olabiliriz.) Konuşmayı öğrenme kavramı da bir bütün olarak bu beceriyi ne zaman uygulamaya koyabileceğinizi bileceğiniz imasını içerir; yani çocuğa, kendini ustalıkla ya da başarıyla ifade etmiş olduğunu bildirecek konumda bulunan biri –buna bir yetişkin diyelim– vardır. Çocuğun ihtiyaçlarına karşılık veren kişi olarak yetişkin –çocukların yapamayacağı bir şey varsa o da çocuk yetiştirmektir– çocuğun iletişim becerisi konusunda kaçınılmaz olarak hakemlik eder. Ancak yetişkinin bunu yapabilmesi için de çocuğun ifade edecek neyi olduğunu önceden şu ya da bu ölçüde bilmesi gerekmektedir (çocukların içinde olup bitenlere dair kabulleri kültürden öğreniriz; sözgelimi bir psikanalist içgüdüler diyebilir buna, nörobiyolog ise genler diyecektir). Bütün bunlar potansiyel olarak son derece şaşırtıcı olduğundan –tıpkı olağan konuşma sırasındaki serbest çağrışımlara kulak misafiri olmak gibi– kreş çağında çocuğu olan yetişkin, kendi kendine şu soruyu sormakta acele etmeyebilir: Neden bu çocuğun kendini doğru ifade etmiş olduğunu düşünüyorum, şu anda bana bunu düşündüren nedir? Nasıl oldu da bunu yeterli bir sözel ifade olarak kabul edip onayladım? İşte bunu merak etmek demek, çocuk ile bir zamanlar çocuk olan yetişkin arasında erken dönemde başgösteren kaçınılmaz çatışmayı hatırlamak demektir. Benim ne söyleyeceğime ve bunu söylemiş olup olmadığıma kim karar veriyor? Bir sonraki bölümde öne süreceğim gibi "yeterli sözel ifade" konusunda kafamızda kurduğumuz en canlı, ama en

yanıltıcı tablo, bir komutu vermiş olan kişiyi görünürde memnun etmek üzere yerine getirilen komuttur. "Ya hiç konuşamama ya da yeterli biçimde söze dökememe" sorunu asla ortadan kalkmaz. Ne ustalaşılabilir bunda ne de gelişim süreci içinde başarı elde edilebilir, çünkü bu yeterlilik daima sorgulanabilir bir şeydir, daima tartışma konusudur. Hatta çocuklukta bu tartışma yeraltına inmek zorunda kalsa bile. İçimizdeki hayat, sözcüklerde bile kaçamaz kendinden.

Çocuklar, kendi dillerinin yetişkinler tarafından anlamlı, işe yarar bir şey olarak algılanmasını sağlamayı çabuk öğrenirler. Fakat taklit, aynı zamanda adını söyleme cesaretini gösteremeyen parodidir. ("Resimde" demiş Francis Bacon, bir söyleşinde, "alışkanlık olmuş çok fazla şeyi bırakırız çerçevenin içinde, asla yeterince ortadan kaldıramayız... ") Doğru konuşma, dili aşağı yukarı herkes gibi kullanabilme alışkanlığını kazanmak için zamana gerek vardır. Dil, bebekliğin tedavisidir; ancak çocukların buna alışma konusundaki gayretleri farklılık gösterir (ve otizm gibi daha ağır "patolojiler," belki de bir hüsnütabir olarak dil gecikmesi diye adlandırılan şeyle ilişkilidir daima). Zaten Anna Freud'un kabaca psikanalitik bir nitelik taşıyan ikinci varsayımında da sözcüklerin, sözsüzlüğün çözümü olduğu iması vardır. Kültürümüzde hiçbir şey yiyeceğin ve sözcüklerin reddedilmesi kadar dehşete düşürmez insanları (uygarlığın bu iki dayanağını reddeden kişi nasıl biridir – bir insanın bunları reddedecek hale gelmesine sebep olacak neler geçmiş olabilir başından?) Son derece anlaşılır bir şekilde Anna Freud, çocukta jestlerin, hareketlerin, huysuzlukların, duygusal patlamaların yerini dilin almasıyla sonuçlanan bir ilerleme, başarılı bir gelişme ve incelik kazanma süreci olduğunu varsaymaktadır; yani çocuk, kendini sözcüklerle sınırlayarak uygarlığın içini dolduran şeylerin bir kısmını edinebilir. Bebek benlik yontulmamış bir elmastır daima ve dil sayesinde bizler... ne oluruz? Anlaşılır, idare edilebilir, memnun, iletişim kurabilen, ilginç, itaatkâr, beceri sahibi, çekici, sevilebilir, utanma duygusu olan biri mi? Anna Freud'un açıklamasında –modern dilbilimciler Freud'un teorileri gibi buna da dokunmamıştır hiç– karma bir nimet olarak dil an-

layışı görülmez; bunun da kendi usûlünce, radikal bir değişikliğe uğramış bir biçimde jestler ile huysuzluk nöbetlerinin içerdiği bütün o bocalama ve çalkantıları genişlettiği gibi bir anlayışa rastlanmaz (yetişkinler gayet güzel konuşabildikleri için çoğunlukla huysuzluk nöbeti geçirememektedirler; laf kalabalığı, bir sanat biçimi değildir). Anna Freud'a göre dil temel bir şeydir (onun öncesine ait olup da sözünü etmeye değecek hiç kimse yoktur) ve "Sözlü İfadenin İlerlemesinde Kreşin Rolü" başlıklı bölümde onun "çocuk ile azami ölçüde ve dikkatle planlanmış sözel etkileşim kurulması" dediği şeyden sağlanacak avantajlara şüphe yoktur. Sözlü ifade ile ilgili bir başlıkta "ilerleme" (*promoting*) sözü, hem ilerleyişini hızlandırma hem de aynı zamanda tanıtımını yapma, seyirlik hale getirme gibi anlamlarıyla dikkate değer. Denebilir ki çocuk, konuşma aracılığıyla kendisinin medeniyeti öğrenmiş biri olduğunu göstermekte, bu şekilde kendi tanıtımını yapmaktadır; ilkel ve hayvani yanını sırtından atıp insaniyet konusundaki yeterliliğini sergiler.

Bunu abartmamın sebebi, ilerleme mitoslarının ya da şu gelişimsel başarı denen şeyin ardında gizlenenlere dikkat çekme arzusudur; bir yandan da psikanalizin (yenilikçilik yerine değil de) yenilikçilik karşıtı bir şekilde uyarlanmaya bağlanmakla çok şey kaybetmiş olduğunu göstermek istiyorum. Hem teori hem uygulama olarak psikanaliz, insanların kültür ile arasındaki kaba, iyi oturmamış uyumu sürdürmesine yardımcı olarak da (bağımlı olduğumuz insanlar ile kurumlara katlanabilme becerisine mazoşizm denir) çöküntü yaratabilir onlarda. Sözde içgörü hikâyeleriyle ("nasıl oldum da ben, ben oldum" hikâyeleri) insanların güvence duygusunun tazelenmesi, insanın (çocukların teori uydururken, hepimizin de rüya çalışmasıyla yaptığı gibi) kendi dünyasını dönüştürme kapasitesinin yerini tutamaz kolay kolay. Psikanaliz, adaletsizliğe karşı teselli ödülü kabilinden bilginin ilerlemesini sağlamamalıdır.

Anna Freud tarafından "özenle planlanmış sözlü iletişimin azami ölçüde sağlanması"ndan çocuğun pek çok şey kazandığı açık; Anna Freud'un kendisinin de belirttiği gibi bu, "odadaki ya

da boyama kitabındaki nesnelerin adlarının söylenmesi gibi basit uygulamalardan gelişkin uygulamalara, sözgelimi hikâye anlatma ve 'sohbet grubu' denen ortamlarda iletişim"e kadar çeşitlilik göstermekteydi. Bu ortamlarda "her çocuk, grup arkadaşlarına evde olan bitenleri, kişisel görüş ve deneyimlerini bildiriyor"du. Çocuğu, kültürün sohbet grubu tarafından mahvedilmiş bir soylu vahşi ya da ilkel şair olarak görmemiz gerekmiyor; hem konuşmanın keyfini başka nerede öğrenecek ve başka kiminle konuşacaktı ki? Zaten kültüre ilişkin itirazlarımızı mümkün kılan da kültürdür. Ancak bu kültürün bir parçası olarak psikanalizin –farklı bir biçimde olmakla birlikte belki Darwinizmin de– bize gösterebileceği, sözlü iletişim yokluğu (kültür öncesi [pre-kültürel] olmaktan çok önkültürel [proto-kültürel] biçimde) ile göreli bir sözel akıcılık arasında her insanın içinde barındırdığı çatışma ve işbirliğidir; benliğin konuşabilen ve bazen konuşmayı isteyen parçası ile sözel anlamda sınırlı kalmış (kültüre düşmanca bakmaktan öte onunla arası bozulmuş) parçası arasındaki çatışma ve işbirliği. Konuşmayı öğrenmek, konuşamayanı da canlı tutmayı içerir; şaşırtıcı doyum durumları ve bunların yokluğunda da sarsıcı bir öfke yaşayabilen bir benlik. *Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme*'nin adı kötüye çıkmış bir bölümünde Freud şöyle yazar: "Tatmin duygusuyla memeden uzaklaşıp pembe yanakları ve mutluluk dolu tebessümüyle uykuya dalan bir bebeği görüp de, bu tablonun, hayatın ileri dönemlerindeki cinsel doyum ifadesinin prototipi olarak devam edeceğini düşünmemek elde değildir." Madem bu bir prototip, o halde bunun sözlü dönem öncesine ait olduğunu düşünmemek de elde değildir. Tatmin bulmuş, konuşan yetişkin için kendi tatmin duygusunun habercisi ve modeli, sözün olmadığı bir durumdu belki de, ama dil aracılığıyla bilgisine sahip olduğumuz bir durum.

III Konuşmayı öğrenmek, yabancı dil öğrenmeye benzemez. Küçük çocukların bir tür çeviri işiyle uğraşmakta olduğunu varsaymak yanıltıcı olur; söz, sesin çevirisinden ibaret değildir ki; çevrilen ne olabilir burada? Bir hayatın, bir başka hayatın terimleriyle ifade edilmesi söz konusu değildir, çünkü o diğer, tutku dolu hayatın elinde terimler yoktu. Söz olmadan ifade buluyordu o hayat. Çocuk zamanla sözel bakımdan daha tutarlı hale geldikçe –benliğinin medeniyet dışı kısmının etkisinden uzaklaştıkça– hem dilin oyunlarını öğrenerek hem de dil ile hayat arasındaki tuhaf uyumun farkına vararak ifadenin sınırlarını sonsuza dek aşmakta ve tekrar tekrar aşmaktadır. Kreş çağındaki çocuklarla bir arada bulunmuş olan herkes, coşkuların etkisini ne ölçüde yaşadıklarını, en tutkulu, dolayısıyla en kafa karıştırıcı duyguların hem deneyimini hem de –çoğu zaman baş döndürücü bir hız ve akıcılıkla– uyanışını yaşayabildiklerini bilir. Küçük çocuklarda başka pek çok şey gibi sevgi ile nefret de aralıksız biçimde birbirinin yerini almaktadır sanki. Bu yüzden yetişkinlerin, çocuğun sözsüzlüğü –ki kendi sözsüz yaşantılarını hatırlatır durur onlara– aşması için bir parça acele etmeleri o kadar da şaşırtıcı değildir; çocuğun, sözel becerisi daha gelişmiş olan gelecek benliğiyle gereğinden fazla özdeşleşmeleri, onu gereğinden fazla teşvik etmeleri de şaşırtıcı değildir. Küçük çocuk için gelecek, dildir. Fakat başka kimselerin yanı sıra psikanalistlerin de bildiği gibi gelecek, tam anlamıyla geçmişin çözümü olamaz. Küçük çocukların ve onlara bakan yetişkinlerin başındaki belayı yeniden tanımlamak için erotik deneyimlerimizde sözcüklerin nasıl hileli biçimlere bürünebildiğini düşünmemiz yeter. Söz ile arzu arasında huzursuz bir evlilik vardır ve sözlerin bizi hangi biçimlerde yanılttığı, yine söz ile tanımlanabilir ancak. Bazı duygusal çalkantılarda da –insanların birbirleri üzerinde sağlayabileceği katıksız etkide– sözcüklerin uygun düşmediği görülür ya da bu durumlarda dil, ancak geçmişe dönük olarak işe yarayabilir. Yeni yeni konuşmasını keyifle izlediğimiz çocuk, aynı zamanda oyuna katılmayı reddetmesinden yahut sözleri olmamasından korktuğumuz çocuktur. Yetişkinlerin kullandığı benzetmeler –uygun sözü bulamamak, dili tutulmak, diri diri gö-

mülmek– başlangıçta çocuğun içinde bulunduğu, ama oluşum sürecinde aştığı o yokluk durumunu değil, bir kaybedişi anlatır hep. Bebeğin ve küçük çocuğun açısından bakınca dil, yokluğu duyulan (dil öncesi benliğin yasını tutacağı) bir şey değildir. Yetişkinlerin yoğun duygu dediği şey yine vardır ve kaçınılmazdır.

Küçük çocuklar konuşma işinde birer çırak, çoğu zaman da meraklı birer amatördür. Cümle kurmaya hevesli acemilikleriyle, farkında olmadan dille deneyler yapmaktan kaçınamazlar çünkü kuralları –sözdizim ve söyleyiş teamüllerini– öğrenmelerinin yolu, yetişkinlerin bakış açısıyla onları çiğnemekten geçer. Ama bir yandan da bize, doğru dürüst konuşamamanın nasıl bir şey olduğunu öğretirler; bunu öğretmekle de yalnızca kendi ifadesiz ve neredeyse ifadesiz benliklerimizi değil, kendimizin bu gömülü, kalıntı biçimleriyle içsel ilişkimizi de hatırlatırlar. Küçük çocuklarla yaşayan ya da çalışma yapan herkes, dil alanındaki beceri yetersizliğinin zihni nasıl uyardığını, ne kadar yenilikçi, ne kadar şaşırtıcı, ne kadar sinirlendirici ve engelleyici olduğunu bilir. Zaten oluşum çağındaki çocuklarla ilişkimiz –bizimle ve birbirleriyle sürdürdükleri kesinlikten uzak konuşmaların üstesinden gelmemiz ve bunlara karşılık vermemiz– dil öncesi ve dilsel olan kendi benliklerimizle ilişkimizin bir tablosunu sunar. Kendi içimizde yer alıp da, dıştan ve içten gelen güçlü dirençlere karşı ifade bulmasını sağlamak için mücadele ettiğimiz ya da bundan tat aldığımız o sınır bölgesine geri götürür bizi bu çocuklar. Bunun karşılığındaki risk ise yetişkinlerin, küçük çocukları farkında olmadan kendi yeterlilik duygularını pekiştirmek için kullanmasıdır (tıpkı kendini akıllı hissederek güven duymak uğruna yorum yapmaya girişen bir analist gibi).

Psikanalist J.-B. Pontalis, *Başlangıç Sevgisi* adlı otobiyografisinde "Sözcükler," der, "sözcüklerden doğmaz." Konuşan ve konuşmayı reddeden, sözcüklerle deneyler yapan ve sözcüklerden umudu kesen küçük çocukların yanında, sözcüklerin bir yerlerden gelmekte olduğu duygusunu olağanüstü bir kesinlikle yaşarız. Beden diyebiliriz buna; bedensel benliğin dillerin bulaşıcı etkisiyle, yani kültürle buluştuğu o belirsiz yer de diyebiliriz. Her ko-

nuştuğumuzda ve belki özellikle de konuşmakta güçlük çektiğimizde –böylelikle, konuşmadaki akıcılığımızın hasıraltı etmekte olduğu şeylere bir göz atma imkânı bulduğumuzda– konuşmaya yeni yeni başladığımız o dönemle bilinçsizce bağlantı kurarız. Açıktır ki kekelemenin ve başka konuşma özürlerinin böylesine şiddetle yakıcı ya da rahatsız edici olmasının nedenlerinden biri, tereddüt etmeye duyduğumuz tutkuyla, oluşum döneminde sözcükleri baskı altından kurtarmakta çektiğimiz sıkıntılarla bizi fazlasıyla kesin bir şekilde yüz yüze getirmesidir. Hayatımızın sözel bakımdan daha beceriksiz, ama coşkular bakımından çok daha zengin bir dönemiyle bağlantı kurmamızı sağlar bunlar; duraklamalar ve tereddütlerle dolu olduğumuz, öfkeden kaskatı kalakaldığımız ve Shelley'nin deyişiyle "fırtınaların bağrında yatan" o saadet duygusunu yaşayabildiğimiz dönemdir bu.

Dilden önce nasıl bir evre yaşandığını düşünüyorsak –nitekim sözlü dönem öncesindeki çocukla ilgili hikâyelerimiz de, gelişim evrelerinden herhangi birine ilişkin anlatılarımız kadar kültür etkisindedir, elde mevcut malzemeden üretilmiştir– o evreden dile geçişte çocuğun, hem merak duygusunu daha gelişkin biçimde şekillendirip hem utanma, suçluluk duyma, boyun eğme gibi öğrenilmiş davranışların deneyimini edinmeye başladığı açıktır. Çocuğun acilen isteme durumu –ki ondaki gelecek sevgisidir bu– hafifletilmiştir. Başka insanların varlığının tanınması –psikanalizde bu, kişinin başka insanlara bağımlılığının tanınması olarak yeniden tanımlanır– benliğin terbiye edilişini getirir.

Psikanaliz literatüründe düşbozumu, narsistik öfke ve depresif durum gibi değişik biçimlerde tanımlanan şeyler, hep aynı bildik hikâyenin versiyonlarıdır: Bu hikâyede de hayatta kalabilecek olan benlik, küçülüp zayıflamış bir benliktir. (Bunun kültürel düzeyde tuhaf bir biçimde çarpıtılmasıyla modern çağ bebekleri, anababaları tarafından hem birer emperyalist hem de meta olarak niteleniyor ve çoğu zaman da öyle algılanıyorlar.) O halde büyüme, gerekli bir kaçıştır; ifadesizlik durumundan, daha az etkili biçimde örgütlenmiş benlikten, en iyi davranışlarını daha gösterecek olan benlikten, acılarıyla sevinçlerini yetişkinlerin çoğu zaman sıkıcı

bulduğu bir alanda yaşayan bir benlikten kaçış. Uygarlık ve huzursuzluklarına dair şu eski modern meselde ne çocuk bir iblis gibi gösterilir ne de kültür. Fakat gelişimi yalnızca dilsel –dolayısıyla moral– becerilerin edinilmesi olarak tanımlamaz ya da bundan ibaret görmezsek, ifade becerisi olan ve olmayan benlikler arasındaki gerekli gidiş-gelişi çocukta daha iyi besleyebiliriz. Son nefesini ergenlik çağında vermek yerine ömür boyu nefes alıp verebilmelidir bu gidiş-geliş; mistik durumlarda da vermemelidir son nefesini, kaldı ki bu durumları ironik hale getirenler daima büyük bir sihir ve şüphe yaratırlar bunların etrafında (adına sapkınlık denen şey de mistisizmin fazla taviz vermiş halidir).

"Diken"e mesajında Wordsworth'ün yazdığı gibi "ihtiras dolu duyguları aktarma" çabası, "kendi yeteneklerimizin eksikliğine ya da dilin yetersizliğine dair bilinçlilik" içerir. Yeni yeni konuşan çocukların yanındayken tanık olduğumuz ya da zihnimizdeki uykusundan uyanan şey, tam olarak budur işte. İletişim teknolojisine –hem psikolojik hem ekonomik açıdan etkili gelişmeye (verimlilik anlamında)– adanmışlığı gitgide pekişen bir politik *ethos* söz konusu olunca psikanaliz de, oluşum evresindeki dilsel yetersizliğimiz adına, sözel bakımdan kesinlikten uzak oluşumuz ile sözel akıcılığımız arasındaki gerekli ilişki adına, kaybetmenin kazancı adına söz söylemenin yolu haline gelmektedir. Varlığımızın ilk evrelerine bizi bağlayanın sesler ile sessizlik oluşu, belki de en iyi müzikte (ya da insan sesinin tonlarında) yakalanmış bir paradokstur. Biz bebekken ana-babamız türlü sözler söylemiş olabilir yanımızda, ama bizim için birer söz olmamıştır ki onlar.

Çocukta sözel yetersizliğe tahammülü ve bu yetersizlikten haz almayı kolaylaştırmak mümkündür elbette (doğruyu talep etmekten taviz vermeyen güçlü birinin yanında yanlış yapmak, olsa olsa küçültücü olur). Özlü formülasyonlar, kesin açıklamalar –tıpkı analiz sırasında yapılmış çok net bir yorum gibi– çocuk açısından yanıltıcı bir tablo oluşturabilir; hatta çocukta yeni gelişen temsil yeteneğini fazlasıyla zorlayacak bir dayatıcı güç, imkânsız bir talep haline gelebilir (Blake'in yazdığı gibi, "Öğretim açısından en doğrusu, fazla kesin ve net olmayanıdır, zira böylesi aklın me-

lekelerini harekete geçirir"). Kreş çağındaki çocuk, açıklık ve netliğin değil, ifade edebilmenin mücadelesini vermektedir. Çocuğun kendini en güçlü biçimde dayatan mesajları da belirsizlik ve çift anlamlarla yüklü olacaktır. Sonuçta, mesela bu yaştaki çocuklarla psikanaliz yapılması, bir paradoksun kabullenilmesini gerektirir: Yapılan, anlaması en güç (ya da algılanışı, anlama sözüyle dile getirilemeyecek) olan iletişimleri kolaylaştırmaktır; onu yorumlamakta olduğu iddiasında bulunan yetişkin gibi küçük çocuk da, olsa olsa anlaşılırlığın kıyısına yaklaşır. Yetişkinlerdeki serbest çağrışımda olduğu gibi küçük çocuğun konuşmasında da anlaşılmaz olan, ama anlamsız olmayan şeyler çalınır kulağa. Eleştirmen Lucy Newlyn'in, "dilsel yetersizliğin... yaratıcı başarı açısından önemi" derken anlatmaya çalıştığı budur. "Duygusal ya da zihinsel yoğunluk," diye yazar Newlyn, "... sözel yetersizlikle bağıntılıdır." Konuşmada belli akıcılık türlerinin ödüllendirilmesi, istek ve ihtiyaçların nispeten açık bir dille iletilmesi, konuşma ortamında bizdeki güven duygusuna destek veren şeylerdir; hatta istemenin potansiyel berraklığı karşısında, temenniye dayanan, temelsiz inancımız da öyle. İşte bunlar çocukta, konuşmayı beceremememesiyle yok yere sıkıntı yaratabileceği gibi, cinsellik ile hastalıkta taşıdıkları önem –ve cisimleniş– konusunda ısrarcı davranan ifade öncesi benlikler tarafından da yok yere terörize edilebilirler. Ben kimim? gibi sağduyuya dayanan bir soru, sözcüklerle cevaplanabilir. Psikanalizdeki soru ise Madem tam olarak zannettiğim kişi değilim, öyleyse ne olabilirim? şeklindedir ve dil ile ilişkimizde kaçınılmaz biçimde karışıklık yaratmaktadır.

IV *Paris Review* dergisiyle yaptığı röportajda eserlerini el-yazısıyla yazıp yazmadığı sorulunca Ted Hughes, cevabında bir parça otobiyografiye yer vererek hem kendi çocukluğundan hem başka çocukların yazısına ilişkin deneyiminden söz etmiş. "Bir film şirketinde çalışmaya başlayınca" demiş Hughes,

> kendimle ilgili ilginç bir keşifte bulundum. Yönetmenlere film potansiyelleri hakkında bir fikir vermek için roman ve oyunların kısa özetlerini yazmam gerekiyordu – her kitap ya da oyundan yaklaşık bir sayfalık özet, arkasından da kendi yorumum. İşte ilk kez o dönemde doğrudan daktiloyla yazmaya başladım. O zamanlar yirmi beş yaşlarındaydım. Önceden tasarlamadan doğrudan daktiloyla yazınca gördüm ki cümlelerim üç misli uzun oluyor, çok daha uzun yani. Yan cümlelerimden yeni dallar çıkıyor, bunlar çoğalıp ta sayfanın sonuna kadar yeni kollara ayrılarak gidiyorlardı, elle yazabileceğim her şeyden çok daha tumturaklıydı bunlar. Geçenlerde yine buna benzer bir başka keşif yaptım. Yaklaşık otuz yıldır W. H. Smith çocuklar arası yazı yazma yarışmasının jürisinde görev yapmaktayım... Katılan yazılar genellikle bir sayfa, iki sayfa, üç sayfa. Norm bu. Kısacık bir şiir ya da ondan biraz daha uzun bir düzyazı metin. Fakat seksenlerin başında birden yetmiş-seksen sayfalık yazılar gelmeye başladı. Çoğu uzayda geçen bilimkurgu ürünleriydi, hepsi de gayet yenilikçi ve olağanüstü akıcı yazılmıştı – sözcükler ve düzyazı üzerinde kesin hâkimiyetleriyle son derece etkileyici, ama hiç istisnasız hepsi de tuhaf bir şekilde sıkıcı. Bunları baştan sona okumak neredeyse imkânsızdı. İki-üç yıl sonra, bunların sayısı arttıkça anladık ki yeni bir şeydi bu. Araştırdık. Çocukların bu yazıları sözcük işlemcide meydana getirdiği ortaya çıktı. Mesele şu ki sözcükleri kâğıda dökmede kullanılan gerçek araçlar gitgide daha esnek olup dışsallaştıkça yazar da hemen hemen her düşünceyi, yahut her düşünce uzantısını sayfaya aktarabiliyor. Bunun bir avantaj olması gerekirdi. Oysa bu anlattığım yazıların hepsinde de her şeyin birazcık fazla uzamasını sağlıyor, o kadar. Her cümle fazlasıyla uzun. Her şey biraz fazla ileri götürülmüş, fazla hafifletilmiş. Her şeyden birazcık fazla var işte, ve hepsi fazla hafif. Oysa elle yazarken, henüz hiç yazı yazamayan biriyken yazmayı öğrenmeye başladığınız ilk yılda... çabalayıp dururken, harfleri yazıyormuş gibi yaparken yaşadıklarınız, korkunç bir dirençle dikiliveriyor karşınıza. Çok eskide kalmış olan bu duygular kendilerini dayatıyor size, ifade bulmak istiyorlar. Elinizde kalemle masaya otur-

duğunuzda hayatınızın her bir yılı da orada, sizinle birlikte, beyniniz ile yazı yazmakta olan eliniz arasındaki iletişim sürecine karışmış durumda. Karakteristik olarak kendiliğinden bir direnç var orada ve sizin hakiki elyazınıza benzer belli bir sonuç doğuruyor. Bu yerleşik dirence karşı ifade gücünüzü zorladığınızda her şey otomatikman sıkışıp ufalıyor, özet hale geliyor ve galiba psikolojik bakımdan daha yoğun oluyor.

Burada, içerdiği bütün o sahte egemenlik imaları ile birlikte çocukların "sözcük hâkimiyeti" ve "tuhaf bir şekilde sıkıcı" yazıları arasında kurulan bağlar üzerine, modern teknolojinin insan muhayyilesini yeniden şekillendirme biçimleri üzerine pek çok şey söylenebilir elbette. Bu kitabın temasına daha uygun düşecek bir şekilde de, elinizde kalemle masaya oturmanızın en azından yakın zamana kadar taşıyor olacağı anlamlar üzerine çok şey söylenebilir: "Hayatınızın her bir yılı da orada, sizinle birlikte, beyniniz ile yazı yazmakta olan eliniz arasındaki iletişim sürecine karışmış durumda." Ama konuşma söz konusu olunca bununla benzerliği kurulabilecek teknolojik destekler yok tabii. Kendi yazımın evrimine göre kurşun kalemden tükenmeze, oradan daktiloya ve sözcük işlemciye geçiş yapabilirim, ama her zaman ağzımla konuşmak durumundayım. Psikanalizin göstereceği gibi, benim başlangıçtaki dünyamı meydana getiren, gerekli başka insanlarla ilişki halinde ağzın tarihöncesi evrimi, benim konuşmam açısından her bakımdan yazımın teknolojik gelişimi kadar önemlidir. Bu anlamda denebilir ki sanat, gelişimin ilk evrelerine daha kesin bir şekilde bağlar bizleri: Mikroskop kullanmadan önce parmak boyası yaparız, matematik öğrenmeden önce anlaşılmaz sesler çıkarırız.

Nefes almak, yemek yemek, bebek sesleri çıkarmak, şarkı söylemek ve konuşmak kafa karıştırıcı bir deneyim sürekliliği oluşturur: Nerede olursak olalım daima oral evredeyizdir. Sözcüklerden ne cins yemekler yapar çocuk? Sözcükler onun ağzından çıkar, ama hangi anlamda –yemek ya da hava gibi– girerler ağzına? Sözcükler, dışarı püskürtülen, tükürülen şeyler midir? Çocuk, hem kendisine sunulan dili hem de çevresinde kullanılmakta olan dili nasıl sindirir? Psikanalitik açıdan baktığımızda bunlar, herhangi bir

çocuğun, insan bedeninin ilişki sırasındaki işleyişiyle ilgili, büyük ölçüde bilinçdışında kalan fantezilerine dair sorulardır. Bedene dayanan analojilere çocuk adına öncelik verirsek, çocuk açısından konuşma ve dinlemenin neye benzediğini (içine nüfuz edilmesine, yatıştırılmasına, içeri alınmasına, şımartılmasına vb) merak etmeye başlarız. Aynı zamanda da çocuğa, kendisine ait kılabileceği sözcükler (örtük mesaj ya da ipucu niteliğindeki sözcükler) sunmak ile ancak ya boyun eğip ya da reddedebileceği sözcükler (komut niteliğindeki sözcükler) sunmak arasında bir ayrım yapmaya başlayabiliriz. Sindirebileceğiniz sözcükler ile ancak kopya edebileceğiniz sözcükler arasında fark vardır, şiir ile slogan arasında fark vardır. Birer otokrat ya da zorba değil de ana-baba ya da öğretmen (ya da psikanalist) olabilmek için, taklit edilecek sözcüklerden oluşmuş bir dağarcık –kendini fetiş olarak ya da özdeşleşilmek üzere (böyle konuşan biri gibi olunması için) sunan bir dağarcık– ile dönüşümü davet eden bir dağarcığı birbirinden ayırmasını öğrenmemiz gerekir (mesela bir şiir ile kullanma kılavuzu arasındaki fark gibidir bu). Ayrıca bireyde yenilikçiliği destekleyen ve köstekleyen önkoşulları da –ilişki biçimlerini de– dikkate almamız gerekmektedir. Freud'un bunun için öngördüğü modellerden biri, daha önce de söylediğim gibi rüya çalışmasıydı, yani rüya gibi tuhaf bir ürünü ortaya koyan süreç.* Kültürel bağlamda tanınabilecek malzemeden inşa edilmiş olan rüya, hem düşüncemizi uyarmayı başarır hem de anlaşılabilir olana dair sıradan anlayışımızı sınırlamayı. Kreş çağındaki çocukta ifadesiz benliği

* Görünürde bir oksimoron olan "rüya çalışması," Freud'un tanımına göre rüyanın ortaya çıkışını sağlayan dönüştürme sürecidir. Sanki rüya gören kişinin elinde yarı sanatsal kimi "teknikler" varmış da bilinçdışı arzular ile o anın koşulları (Freud'un tabiriyle "gündüz artıkları") bir arada dokunarak alışılmışın dışında bir obje meydana getiriliyormuş gibi. Bu teknikler ise yoğunlaştırma, yer değiştirme, ikincil olarak gözden geçirme, temsil edilebilirliğin göz önünde bulundurulmasıdır. Bütün bunlardan amaç, rüyanın, rüya gören kişinin uykusunu bozmayacak ölçüde kabul edilir olmasını –yani rahatsız edici olmamasını– sağlamaktır. Freud'un *Rüya Yorumu* adlı eserinin Yedinci Bölümü, bu konudaki özgün açıklamayı içerir; Christopher Bollas'ın *Being a Character*'ında (Bir Karakter Olmak, Londra, Routledge, 1992) en aydınlatıcı çağdaş açıklama yer alır. Charles Rycroft'un *The Innocence of Dreams* (Rüyaların Masumiyeti, Londra, Hogarth Press, 1979) adlı çalışması da bilgilendirici niteliktedir.

besleyip büyüttüğümüzde çocuk, dili kullanma ile kullanamama, anlamlandırma ile ipin ucunu kaçırma arasındaki gidiş-gelişlerde daha az anlaşılır, ama iletişim açısından daha faal, bildiren biri olmaktan çok, yahut bildiren biri olmanın yanı sıra hissettiren biri olacaktır. Bir başka deyişle rüya çalışması –ve farklı ama tamamlayıcı bir şekilde de Winnicott'ın nesne kullanım kavramı–* konuşmaya değer hissi, yani Winnicott'ın o etkileyici ifadesiyle "sahici hissi" uyandıran bir dili öğrenmek açısından daha iyi model olabilir.

Freud'un teorisine göre çocukta zihni besleyen, söz öncesi deneyimdir; bu çocuk, tutku ile gerçeklik arasındaki huzursuz uyuşmanın düşlerini kurar. Görsel düşlere dalar, bakmadan görür düşlerini ve bunları ancak söz aracılığıyla bildirebilir (hiçbir sözlü yorum olmaksızın resme dökülseydi bunlar, düş olduklarını bilemezdik). Rüyalarda, cinsellikle ilgili teoriler üretmede ve ileride göreceğimiz gibi Winnicott'ın nesne kullanımı dediği durumda âdeta şöyle demektedir çocuk: Neyin doğru olduğunu bilmiyorum, sadece neye inanmak ilgi çekici geliyorsa bana, bendeki merak duygusunu tatmin eden neyse, onu biliyorum. Konuşmayı biliyor, ama sadece benim için gerçek olanları söylemek istiyorum. Bir

* Winnicott'ın gelişim şemasına göre çocuğun projesi, yine Winnicott'ın "nesne kullanımı" dediği aşamaya erişmektir; bu da anne ile (başlangıçta) gerçek bir kişi, bir başka kişi olarak ilişki kurulmasını içerir. Çocuk, annesinin kendi sihirli (omnipotent) denetimine tabi olmadığını, kendi ihtiyaçlarına göre yönlendirilmeyip bağımsız bir aktör olarak devreye girdiğini, aslında kendisinin anneye bağımlı olduğunu kavradığında, anne gerçek niteliği kazanır. Winnicott'a göre annenin tümüyle düşsel bir nesne değil de gerçek olabilmesi için, çocuğun en yoğun, en coşkulu sevgi ve nefret duygularını "aşabilmesi" gerekmektedir. Mutlak biçimde hâkimiyet altına alınmayı, dolayısıyla çocuk tarafından yok edilmeyi reddetmesiyle annenin, dolayısıyla da çocuğun ayrı bir varlık olduğu kabul edilir. Winnicott'a göre çocuğun sorması gereken soru, kendi varlığını sürdürebilmek için kendinden –kendi muhayyilesinden– başka bir şeyi nasıl bulabileceğidir. Winnicott'ın "nesne kullanımı" kavramını kullanış biçimi için bkz. D. W. Winnicott, "The Use of an Object and Relating through Identifications" (Bir Nesnenin Kullanımı ve Özdeşleşmeler Yoluyla İlişkilendirilmesi), *Playing and Reality* (Oyun ve Gerçeklik, Londra, Tavistock, 1971) ve benim çalışmam: "On Risk and Solitude," *Öpüşme, Gıdıklanma ve Sıkılma Üzerine* (İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1996). Bağımlılığın tehlikeleri ve başka pek çok konu için bkz. Harold Boris, *Envy* (Haset, New Jersey, Aronson, 1995).

başka deyişle Freud çocuğu, bir pragmatist ve bir hayalperesttir, ancak öğrenmek istediği öğretilebilir ona.

V Freud'a göre psikanalizin konusu, ilgi ve merakın yazgısıdır; herkesin hayata yönelik iştahını nasıl beslediğidir – ya da besleyemediği: Yani bu iştaha saldırması, onu sabote etmesi ya da ondan vazgeçmesi (iştah konusuyla ilgilenmek demek, insanların umut ile ilişkisine ilgi duymak demektir). Psikanalizin kimi çağdaş versiyonlarında bundan şöyle bir soru çıkar ortaya: İnsanın başına ne gelmelidir ki dünyanın, yaşamaya değer bir yer olduğunu hissetsin? Yahut da hayatlarımızı yaşanır, hatta akla sığar hale getirmek için kendimizle ilgili olarak kabul etmemiz gereken nedir? Çağdaş psikanalistler kendilerini ister problem çözmekle yükümlü görsünler, ister hakikati bulmakla, daima bazı şeylerin insanlar için niye önem taşır olduğunu; bu değer hiyerarşilerinin, insanların, kendi hayatları hakkında kendilerine anlattıkları hikâyelerle uyum içinde olup olmadığını; hayatlarını nasıl yaşanır hale getirdiklerini merak etmişlerdir.

İngiliz psikiyatrist D. W. Winnicott, 1950'de psikoloji ve sosyal hizmet uzmanlığı öğrencileri önünde yaptığı "Evet, ama bunun doğru olduğunu nereden biliyoruz?" başlıklı bir konuşmada, psikoloji öğrenimi sırasında insanların iki aşamadan geçtiğini öne sürmüştü. "İlk aşamada," diye yazar Winnicott, "tıpkı başka şeyleri öğrendikleri gibi, psikoloji hakkında da öğretilenleri öğrenirler. İkinci aşamada ise psikoloji öğretisi, asla öğrenilemeyecek bir şey olarak diğerlerinden ayrılır. Gerçek bir şey olarak hissedilmesi gerekir onun, yoksa rahatsız edici, hatta çıldırtıcı olur."

Öğreniminin ilk aşaması, Freud'un diliyle özdeşleşme diye adlandırılabilir; öğrenci, bu konuları bilen başka herhangi biri gibidir. Winnicott'ın diliyle bu, uyum gösterme olarak adlandırılacaktır: Çocuk, öğretmeninin öğretme ihtiyacına, bunun dolaylı sonucu

olarak da böyle konuların öğrenilmesi gerektiği ve bu şekilde öğrenileceği yolundaki kültürel talebe uyar. Yani ilk aşamada öğrenci, öğretilen konu olarak kabul edilmiş şeye uyum sağlar. Bu aşamada rekabet, bir tür taklit biçimini alır; proje, bağlama göre tanımlanır.

İkinci aşamada, Freud'un rüya çalışması, Winnicott'ın ise daha farklı bir terimle nesne kullanımı diye adlandırdığı durum söz konusudur. Bilinçli ya da bilinçsiz biçimde her öğrenci, bundan kendine ait bir şey çıkarır; kendi kullanabileceği parçaları, kişisel olarak anlamlandırabileceği parçaları bulur. Öğretim deneyimi, kişisel ihtiyaçlara göre köklü bir bağlam değişimine uğrar. Öğrenci, konunun kendisi açısından değerli parçalarını (varsa) bulmak ve böyle parçalar yaratmak zorundadır. Winnicott'ın nesne kullanımına ilişkin tanımında olduğu gibi konu karşısında öğrenci, soru ve eleştiriyle saldırıya geçer, sonra bu saldırıdan geriye kalanları bulup çıkarır; bu eleştiriden –bu nefretten– arta kalanlar konunun asıl özü (toparlanma esnekliğini gösterebilen, yozlaşmaz, dayanak olarak kullanmaya değer) kabul edilir. Böylelikle öğrenci, psikolojiyi kendisi açısından sahici bir alan haline getirmeyi başarır (veya başaramaz). Freud'un rüya çalışmasına ilişkin açıklamasındaki terimlere başvuracak olursak öğretilen konu, Freud'un rüya günü adını verdiği şeydir; bu gün boyunca bizler, hiçbir şekilde farkında olmadan, gece göreceğimiz rüyalar için malzeme toplar ve seçeriz. Sanki resmi işimiz neyse onu yapıyormuşuz gibi, içimizdeki sanatçı da hiç durmadan rüyalar yaratabileceği malzemeyi seçmektedir. Dolayısıyla, rüya çalışması açısından baktığımızda öğrenci, öğretilen konunun belli parçalarına doğru kendisi farkında olmadan sürüklenmektedir – öğretmen hangi parçalara ağırlık veriyor olursa olsun, fark etmez; sonra da bunları, şu ya da bu ölçüde gizli bir şekilde (kendinden bile gizli bir şekilde) oldukça farklı bir şeye dönüştürecektir. Bunu uykusunda yapmış olsaydı, adına rüya diyecektik; uyanıkken yaptığında ise yanlış anlama, hezeyan ya da konuya yapılmış özgün bir katkı denecektir. Bir başka deyişle, ikinci aşamada öğrenci, konuyu kendi bilinçdışı projesine uygun hale getirir. Kendini biçimlendirmek için kullanır

ya da ondan vazgeçer. Winnicott'ın tanımladığı ilk aşamaya öğrencinin resmi eğitimi diyebiliriz; ikinci aşama ise ister nesne kullanımı adını alsın, ister rüya çalışması, daha çok öğrencinin gayri resmi eğitimi olacaktır aslında.

Bir bakıma Winnicott'ın nesne kullanımı kavramı, liberal eğitimin, kendi iddialarına göre tartışma ve eleştiriden yana olan liberal kurumların ve değer ölçütlerine ilişkin demokratik (ya da tartışma yöntemine odaklanmış) formülasyonun pratiğine değilse de ilkelerine uygundur. Oysa Freud'un rüya çalışması dediği –ki Winnicott'ın yararlı veya kullanıma uygun kavramı da bununla bağlantılıdır– öğretme ve öğrenme konusundaki hikâyelerimiz açısından daha radikal örtük anlamlar taşır. Bunlardan birine göre insanlar öğrenebilir, ama insanlara öğretilemez ya da en azından gerçekten anlamlı bir şey öğretilemez. Bunun bir nedeni, ne öğrenci ne öğretmen hiç kimsenin, kişisel açıdan anlamlı olanı; kişinin tam olarak anlamlı bulup rüyada kullanmak üzere seçeceği, hatırlayacağı ya da unutacağı ve üzerinde çalışacağı şeyin ne olduğunu asla önceden bilemeyecek oluşudur. Bir kişinin neye ilgi gösterdiği –Freud'un tabiriyle "sevmenin önkoşulları"– hem muğlak hem de köklü bir biçimde kendine özgüdür, kişisel tarih ile bilinçdışı arzuların iç içe geçtiği o tuhaf dokunun bir fonksiyonudur. Öngörülemez ve şayet anlaşılabilir bir yanı varsa bile ancak geriye dönük olarak anlaşılabilir. Ne de olsa kişinin kendini bilmesi, her zaman gündemden düşmüş olan konuların yeniden yapılandırılmasıyla erişilir bir durumdur. Benlik, geçmişe ait bir şeydir.

Psikanalitik açıdan baktığımızda, benim bilinçli olarak zihnimi meşgul eden konular ve bilinçli hırslarım var; işte bunlar beni, değişen düzeylerde eğitilebilir biri haline getiriyor. Ama bir yandan da, bilinçli ideallerimle hiç de uyuşmuyor olabilecek bilinçdışı arzularım ve eğilimlerim, yönelimlerim ve dikkatimi alıp götüren konular var. Psikoloji konulu bir konferansa gidip büyülenmişçesine dinleyebilirim; öte yandan o gece, konferans boyunca yanımda oturmuş olan kadının küpelerini görebilirim rüyamda. Öyle ki rüyadaki bu ayrıntıyla ilgili çağrışımlar yapmaya başlayacak olsam, tıpkı Proust'un efsanevi kurabiyeleri gibi, kişisel tarihimin, var-

lığını daha önce kabul etmediğim görünümleri açılacaktır önümde. Dolayısıyla Freud'a göre erdem öğretilebilir, ama benliğin ancak bir parçasına (Freud'un metapsikolojisinde süperego, başlangıçta ana-babadan alınarak içselleştirilir, sonra egonun bir ahlâkı olur; bu, hem süperegonun dayatmasıyla hem de egonun, kendini koşullara uyarlamasıyla gerçekleşmektedir). Benliğin daha güçlü ya da onunla eşit güçte olan başka parçaları –ki Freud değişik adlar verir bunlara: İd (temel içgüdüler) ya da daha geniş kapsamlı olan bilinçdışı (id artı rüya gören benlik) gibi– ya her türlü etkiye karşı koyar ya da kendi kurallarına göre yaşarlar (gerçi bu kuralların nereden öğrenildiğinden hiç söz etmemektedir Freud. Kurallar gelse gelse kültürden gelebilir). Bu Freudiyen hikâyede ego ve daha düşük bir düzeyde olmakla birlikte süperegonun ikisi de, tanımları gereği eğitilebilir ve öğrenmeye heveslidir. Zaten ego açısından baktığımızda kültürün bir parçası haline gelmek, varlığını korumakla eşanlamlıdır (çağdaş çocuk psikoterapistleri, çocuğun okulda derslerini iyi öğrenip öğrenmediğini mutlaka bilmek isterler). Fakat eğitimle ilgili geleneksel sorulara Freud'un asıl özgün katkısı, benim ifademle rüya gören benliktir – rüya çalışmasıyla ve kendine özgü arzularıyla. (Sözgelimi erdem, öğretilemez, ancak önerilebilir.) Rüya gören benlik açısından öğrenme, arzulamanın yüceltilmesidir; arzu olmadan öğrenme olmaz, ya da Winnicott'ın diliyle, "sahici olarak hissedilen" öğrenme olmaz. Rüya gören benliğe geleneksel anlamda okul eğitimi verilemez çünkü o, öğretmenlerini daima kendisi seçer; bütün mevcut kültürel nizamlar, rüya gören açısından rüya gününe benzer yalnızca (bu anlamda rüya gören, daima toplumu okulsuzlaştırmaktadır). Bilinemez (bilinçdışı) bir ölçüt dizisine göre bakınca kişi, kendisi bile farkında olmadan kendi istediği parçaları ayıklar ve dönüştürür; bilinçdışı arzunun saklı projelerinde kullanılabilecek olan parçalardır bunlar (bizi hayata bağlayan, kendimize ilişkin duygularımızdır). Uyurgezer birinin kendi kendini eğitmesini andıran bu süreçte Freudiyen özne, kendi kendini yetiştiren Viktoryen insanın romantikleştirilmiş biçimidir âdeta. Rüya çalışması, angarya niteliği taşımayan bir iştir.

Sonuç olarak Freud, çocuk eğitimi üzerine yazmaya girişince daha çok çocukların kendi kendini eğitmesiyle, yetişkinler yüzünden değil, yetişkinlere rağmen öğrendikleriyle ilgili şeyler yazmıştır – ve de bu tip yazıları daha ilginçtir. Zaten Freud'un öğretme ve öğrenme ile ilgili olarak örtük biçimde ortaya attığı paradigma, çocukların, onun deyişiyle "cinsel araştırmalar"ını gerçekleştirme biçimiydi – bununla bir yandan da, sorunlu bir süreç olan psikanaliz öğretimine ve öğrenimine göndermede bulunmaktaydı. Çocukların kendi cinsel teorilerini hangi yollardan edindiği ve bu teorilerin hangi biçimlere büründüğü, rüya çalışmasına konu olan gecelerin gün ışığındaki karşılığıydı. Çocuklara cinsellik hakkında gerçek anlamda bir şey öğretilemeyeceğinin farkındaydı Freud; bunu onlara ancak yine kendileri öğretebilir, o andaki ihtiyaçlarına göre yollarını kendileri bulurlardı. Yine Freud'un görüşüne göre en kapsamlı anlamıyla cinsellik, çocukların bilip öğrenmek istediği her şey olduğundan, cinselliğin öğrenilmesi, öğrenmenin paradigmasıydı (arzuyu merak etmek, arzulamanın bir parçasıdır; arzuyu merak etmek demek, geleceği, bir an önce gerçekleşmesi istenenleri merak etmek demektir). Peki madem çocuklar, cinselliği tıpkı rüya gördükleri biçimde öğreniyorlarsa, onlara bir şey nasıl öğretilebilir? (Birine rüya görmeyi öğretmeye çalıştığınızı düşünün bir.) Bir başka deyişle, yetişkin için olduğu gibi çocuk için de hayatın gerçekleri, bir düzen oluşturmanın yanında birer örtük mesajdır da. Çocuklar rüyalara kapılır, yetişkinler ise onlara öğretmek ister, daha doğrusu öğretme gereği duyar; çocuklar, ilgilerini neyin çektiğini bilir, oysa yetişkinler onların eğitilmesini ister.

Çocukluktaki merak duygusu ile eğitim arasındaki savaşı bu şekilde dramatize etmekle Freud, kendi romantizm versiyonunu anlatmaktaydı; nitekim sonraları, mutluluğa ve insanın kendine ilişkin bilgi edinmesine yaktığı o büyük ağıtta Uygarlık ve Huzursuzlukları adını verecekti buna. Fakat bunu bu şekilde yapmakla –çocuğun, cinsellikle ilgili araştırmaları içeren gayri resmi eğitimini ciddiye almakla– Freud, bir dizi ilgi çekici soruyla yüz yüze bırakmaktadır bizi: Rüyayı ve çocukların cinsel konulardaki

merakını, öğretme ile öğrenme edimlerine model olarak alsaydık, eğitim neye benzerdi? Yetişkin benliklerimizi, Freud'un tanımıyla daha çok birer çocuk benlik ve rüya gören benlik olarak kursaydık kafamızda, şeylere ve insanlara yönelik ilgimiz neye benzerdi? Yani bir başka deyişle kendimizi, ancak örtük mesajlardan anlayan insanlar olarak düşünüyor olsaydık?

III

Bir örtük mesaj girişimi

Çocuklar, penisin uyarılmasından
kaynaklanan örtük mesajların izini sürebilselerdi,
sorunun çözümüne biraz daha yaklaşmış olurlardı.
Freud, *Çocukların Cinsel Teorileri Üzerine*

Örtük mesaj konusunda bir şeyler ima etmekle yetinmek, sevimli bir çabadan ibaret kalırdı. Oysa bildiğimiz gibi ima, psikanalizde daima pis bir söz olagelmiştir; imalar içeren, yorum gerektiren, kaçınılmaz biçimde bilinçdışı veya türevleri olsa da – kaldı ki ancak ima içerebilir bunlar. Örtük mesaj gibi ima da, kimse kulak verme niyeti göstermezse boşa atılmış bir mermi olacaktır.

Onun için ben, daha kesin bir şey deneyecek ve yapacağım; sanki son noktayı koymak istermişçesine, örtük mesaj konusunda son sözü söylemekten daha abes bir şey olamayacağı bilgisiyle, bir örtük mesaj girişiminde bulunmak istiyorum. Rüya gibi örtük

mesaj da yorum sorunuyla uğraştırır bizi, hep bir şeyler gösterip sonuca götürmeden bırakır; doğru yoruma nasıl varılacağı ve bunun ölçüsünün ne olacağı sorunlarıyla uğraştırır.

Örtük mesajla ilgili bir teori –ki psikanaliz de başka şeylerin yanında bir örtük mesaj teorisidir– belki kaçınılmaz olarak sonuca gitme eğiliminde olacağından, psikanaliz öncesi üç tabloyla başlamak istiyorum: Örtük mesaj konusunda teorik olmayan üç hikâyedir bunlar; meselenin özünde şu ya da bu şekilde bu kilit sözcük yer almadıkça tam anlamıyla işlerlik gösteremeyecek olan hikâyelerdir. Keats, 19 Şubat 1818'de Reynolds adlı dostuna şu mektubu yazar:

> Sevgili dostum Reynolds,
>
> İnsanın hayatını çok güzel geçirmesi için bir fikrim var benim – herhangi bir gün, kusursuz Şiir ya da arı Düzyazı ile dolu belli bir Sayfa okumalı kişi ve bu metin boyunca bir geziye çıkmalı ve ondan esin almalı, üzerinde düşünmeli, onu iyice kavramalı, hakkında tahminlerde bulunmalı ve düşlere dalmalı – ta ki bayatlayıp kokuşuncaya kadar – ama ne zaman bu hale gelir metin? Asla – İnsan, belli bir zekâ olgunluğuna erişmişse, görkemli ve manevi değer taşıyan her metin, bütün "Saraylar"a varan yolda bir hareket noktası işlevi görecektir. Ne mutludur böyle bir "fikir geliştirme yolculuğu" ne tatlıdır gayret ve ihtimamla sürdürülen Aylaklık! Divanın üzerinde biraz kestirmek engel değildir buna, Zenginliğe kavuşup bunun üzerine biraz şekerleme yapmaksa, belli belirsiz parmakların sizi işaret etmesine sebep olur – çocukluktaki boş lakırdılar kanatlandırıp uçurur onu, orta yaşın sohbetleri bunların üstesinden gelecek gücü verir insana – müziğin nağmeleri "Adanın tuhaf bir köşesi"nden ses verir ve yapraklar fısıldamaya başladığında "bir kuşakla çevreler yeryüzünü." Ne de soylu Kitapların insanı esirgeyen dokunuşu, Yazarlarına hürmetsizlik getirecektir – zira büyük Eserlerin sırf pasif bir şekilde var olmakla "iyiliğin Ruhu ile gidişatı"na yaptığı Hizmetin yanında, İnsanın İnsana gösterdiği hürmetin sözü bile olmaz belki. Ezbere bilgi dememek gerekir – Nice özgün Kafa vardır ki bunu düşünmezler – Âdet olan yoldan gitmekle yetinirler – Şimdi öyle geliyor ki bana hemen hemen her İnsan, kendi içinden başlayarak kendi havadar Kalesini dokuyan Örümceği sevebilir – Örümceğin işe girişirken kullandığı yapraklar ile dalların uçları az gelir de güzelim dönüşleriyle sarar Havayı; insan da

Ruhun incecik Ağını dokumak için olabildiğince az yaprak ucuyla yetinmeli ve semavi bir halı dokumalıdır – öyle bir halı ki manevi gözüne hitap edecek Simgeleri, manevi dokunuşuna elverecek yumuşaklığı, Zevkte seçkinlik uğruna yapacağı gezintiler için yeterince alanı olmalıdır – ancak Ölümlülerin zihni öyle farklıdır ve öyle çeşitli Gezintilere eğilimlidir ki bu varsayımlara göre iki ya da üç kişi arasında her türlü ortak beğeni de, ahbaplık da ilk başlarda imkânsız görünebilir. – Oysa tam tersi geçerlidir – Zihinler, birbirlerinden ayrılıp zıt yönlere gider, sonra Sayısız noktada keserler birbirlerini ve Gezinti sona erince nihayet hepsi birbirini selamlar – Bir ihtiyar Adam ile bir çocuk birbirleriyle konuşacak ve ihtiyar Adam kendi Yoluna giderken çocuk geride kalıp düşünceye dalacaktır – İnsan komşusuyla tartışmamalı, iddialaşmamalı, sadece aldığı sonuçları fısıldamalıdır ona, böylece Ruhun her tohumu manevi topraktan Özsuyu emebilir ve her insan büyüklüğe erebilir, öyle ki sonunda da İnsanlık, ücra köşelerinde yer yer bir Meşe ya da Çam ağacı olan engin bir Fundalık ve Çalılık olmaktan kurtulup Orman Ağaçlarından oluşan bir büyük demokrasiye dönüşebilir. Öteden beri zorlamayla başvurduğumuz bir Benzetme olagelmiştir – Arı kovanı – oysa bana kalırsa Arı olmaktansa çiçek olmayı yeğlemeliydik – çünkü vererek değil de alarak daha çok şey kazanıldığı düşüncesi, yanlış bir anlayıştır – hayır, alan ile veren, kazandıkları bakımından eşit konumdadır – Çiçeğin de Arıdan hakça bir mükâfat kazandığına kuşkum yok benim – ertesi baharda yaprakları daha canlı renklerle açacaktır – hem Erkek ile Kadından hangisinin daha çok memnuniyet duyduğunu kim bilebilir ki? Oysa Merkür gibi uçmaktansa Jüpiter gibi oturmak daha soyluca olur – öyleyse telaş içinde bir oraya bir buraya koşturup arılar gibi bal toplamayalım, nereye varacağımız bilgisinden hareketle sabırsızca bir orada bir burada vızıldamayalım: Öylesindense bir çiçek gibi açarak yapraklarımızı pasif ve alıcı olalım – Apollon'un gözleri önünde sabırla tomurcuk verelim ve ziyaretiyle bizi şereflendiren her soylu böcekten örtük mesajlar yakalayalım – özsuyu Et, çiy içecek olarak verilmiştir bizlere – işte bu düşünceleri, sevgili dostum Reynolds, Aylaklık duygusu içinde geçip giden sabahın güzelliği getirdi aklıma – hiç Kitap okumadım – benim haklı olduğumu söyledi Sabah – Sabahtan gayrı hiçbir şeyin düşüncesi yoktu aklımda ve haklı olduğumu söyledi Ardıçkuşu.

Denebilir ki bu, insanın ne kadar az şeye ihtiyacı olduğuna dair bir mektuptur; nasıl yaşanacağı konusunda böceklerden neler öğ-

renebileceğimiz (örnek alınan böcek örümcektir, arı değil) hakkında; aylaklık ve icat ve tabii kitapları nasıl okuyacağımız hakkında (fırsat tanınırsa daha az, daha çok haline gelebilir) bir mektup.

Bu görkemli mektubunda Keats, alışılmış anlamda kusursuz olmama adına ve bunun erdemleri yararına söz söyler: Bir şair olarak yazmaktadır o, bir bilgin olarak değil – kendi hayatı da mücadelelerle engellenmiş, ama dirençli biri olmaya gayret göstermiştir. Mektubu, bilinçli bir gayretle çalışmaya karşı ufak çaplı bir manifestodur; psikanalistlerin rüya çalışması diyebileceği, Keats'in ise daha sevimli bir dille, ihtimamla sürdürülen aylaklık adını verdiği durumdan yana bir metindir. Büyümeden yana olduğu için Keats, kendi iddiasınca, çabaya karşıdır (mektupta sık sık yeme, tozaklanma ve meydana getirme imgelerine rastlanır). Zorlamayla girilen ilişkilere değil, cezbedilme durumuna methiye niteliğindedir mektup – çiçeğin cazibesine kapılıveren soylu böcek. Bir şeyi yapmayı canınız istemiyorsa, canınız istemiyordur; ereğe dönük bir hırsla dolu olmak –"nereye varacağı bilgisinden hareketle sabırsızca bir orada bir burada vızıldayan" arınınki gibi– çılgınlıktır.

Elbette ki suçluluk duymaktadır Keats ve zekice tembelliğe düzdüğü bu methiyeye mazeret arar: "Hiç Kitap okumadım – benim haklı olduğumu söyledi Sabah" Çalışmamaktan ötürü suçluluk duygusu olabilir; çalışmamanın hazzından ötürü bir suçluluk duygusu da olabilir. Nasıl ki gerçek anlamda bir iş görmeden para kazanma biçimi olarak tefecilik bir zamanlar lanetlenmişse, rüya çalışmasının hazzı da –gece boyu uyku ya da gün boyu oradan oraya gezinen düşünceler– gayri meşru bir şey, kazanç getirmeyen bir tür iş olarak görülebilir. Amaçlarımız, çoğu zaman araçlarımıza uymaz.

Keats'in bu mektubunda en aylakça zahmetlere girişerek anlatmaya çalıştığı, çok az görünenden ne çok şey çıkarılabileceğidir. Ne yapmakta olduğunuzu bilme ihtiyacı duymadığınız müddetçe, işlerin görülmesini sağlamak için çok fazla şey yapmanız gerekmez. Çok oturmuş bir planınız varsa, elinizde de görülecek gerçek bir iş var demektir. "Gayret ve ihtimamla sürdürülen Aylaklık"tan tat alabilmek için "kusursuz Şiir ya da arı Düzyazı ile

dolu belli bir Sayfa" üzerinde düşünceye dalmak yeter (mesela bir kitabı sırf cümleleri hatırına okumak ile bir senaryo olarak okumak arasındaki fark gibidir bu). "Örümceğin işe girişirken kullandığı yapraklar ile dalların uçları az gelir" ama yine de bu azıcık uçtan* –rastlantısal değildir bu sözcük– "kendi havadar Kalesini dokur." Amaçlarımızla meşgul, hedeflerimizden ötürü gergin olmamıza gerek yoktur, bunun yerine, der Keats, "pasif ve alıcı olalım – Apollon'un gözleri önünde sabırla tomurcuk verelim ve ziyaretiyle bizi şereflendiren her soylu böcekten örtük mesajlar yakalayalım." İşte bu yüzden arı olmaktansa çiçek olmak yeğdir: Çiçek, örtük mesajlar yakalayabilir. Keats'e göre esinlenme, örtük mesajlar yakalamak demektir.

Keats'in mektubu, tarif ettiği şeyi yapmaktadır; hatta Keats'in, Reynolds'tan yapmasını istediği şeyi de yapar: "Senin Omuzlarından biraz zamanı kaldırmaya yetiyorsa, şu veya bu açıdan haklı olmuşum, haksız olmuşum önemli değil." Argümanın amaçları açısından bu mektupta yeterli olan, Keats'in bizi baş başa bıraktığı iki sorudur: Örtük mesaj almak ne demektir? Ve bunu başarabilmenin önkoşulları nelerdir? Hele de Keats'in ima ettiğine göre, örtük bir mesajı almanın, mesela bir espri için söz konusu olanın aksine doğru ya da yanlış anlamakla ilgisi yoksa. Yani kimse örtük mesaj veremez size, ancak kendiniz alırsınız – en azından Keats'in kast ettiği anlamda.

1884'te *Longman's Magazine*'de yayımlanan ve bugün artık çok ünlü olan makalesi "Roman Sanatı"nda Henry James de esinlenmenin nasıl bir şey olduğundan söz etmiştir:

> İnsanın deneyimlerinden yola çıkarak yazması gerektiğini söylemek hem mükemmel bir şeydir hem de aynı ölçüde anlamsız. Esin bulduğunu varsaydığımız kişi [yazar] böyle bir söz karşısında kendisiyle alay edildiği hissine kapılabilir. Ne tür bir deneyimdir kastedilen ve nerede başlayıp nerede bitmektedir? Deneyim sınırsızdır ve asla ta-

* İng. *point;* aynı zamanda gaye, hedef; bir sözün altında yatan maksat, anlam; bir meselenin özü. (ç.n.)

> mamlanmaz; muazzam bir duyarlılıktır o, ipeksi incelikte ipliklerden örülüp bilincin duvarlarından sarkan devâsâ bir örümcek ağına benzer ve havadaki her zerreyi yakalayıp katar dokusuna. Zihinde hüküm süren atmosferin ta kendisidir o; zihin muhayyilenin hükmü altına girmişse –hele bir de bir dâhinin muhayyilesiyse bu– hayatın gönderdiği en belli belirsiz örtük mesajları bile yakalar, havadaki titreşimleri birer vahye dönüştürür... Bir anlık bakışla bir tablo oluştu; sadece bir an sürdü bu, ama o an, deneyimdi... dolaysız [bir] kişisel izlenimdi.

James, kendi içindeki hikâyeyi harekete geçiren ve "tohum" adını verdiği şeyden Önsöz'lerinde olsun, defterlerinde olsun birçok kez söz eder: Çoğu durumda bu, akşam sofrasında önceden kulak verilmiş ya da kulak misafiri olunmuş bir sohbetten ibarettir. Sözgelimi *What Maisie Knew*'dan "küçücük bir palamuttan koca bir meşe ağacının yetişmesiyle sonuçlanan sürecin bir başka örneği" diye söz eder James. Önsöz'ünde yazdığına göre, "en azından, küçücük tohumunun ilk anda akla getireceğinden çok daha geniş alanlara yayılan bir ağaç" olmuştur bu. Tohum, küçücük meşepalamudu, bir çocuk ile boşanmış ana-babasından "kazara söz edilmesi" idi; defterlerinden anlaşıldığına göre yemekte ikinci ağızdan duyduğu bir şeydi bu. Ama James, örtük mesajı yakalamıştı tabii. Bayan Ashton, ki "hakkında bilgi sahibi olduğu bir durumdan bahsetmişti de bana, daha ilk anda etkisinde kalmış, bundan bir hikâye çıkarılabileceğini düşünmüştüm," ne yaptığının farkında bile değildi. Hem nasıl farkında olabilirdi ki? James sofrada bir başkasının yanına düşmüş olsa, bu hikâyeyi hiç yazmayacaktı belki de.

Sofra arkadaşı, farkında bile olmadan bir şeyleri harekete geçirmişti onun içinde; gerçi her şeyin ne kadar hızlı geliştiğine bakacak olursak, bir şeylerin harekete geçmesi için koşullar olgunlaşmış zaten. Keats'in mektubunda olduğu gibi "Roman Sanatı"nda da bir örümcek ağı imgesi yer alır, bir pasif yırtıcılık imgesidir bu; hazır bekleme imgesidir. Durup bekler – tam olarak neyi beklediğini tanımı itibarıyla kendi de bilemez – ama bir şey yakaladığında bunu bilir; yenebilir bir şeydir bu, telaşla sindirmeye başladığı bir şey (adına "rüya besini" diyebiliriz). James, aktif olarak tetikte, pasif olarak hazır beklemede bir dönüşüm edimini ta-

nımlamaktadır ve Freud'un rüya çalışması dediğinden çok farklı değildir bu. Hikâye, anında onun kullanabileceği bir şeye dönüşür (Keats'te de olduğu gibi ilkah anı çabasız gerçekleşir). "Hayatın gönderdiği en belli belirsiz örtük mesajları bile *yakalar;*" "havadaki titreşimleri birer vahye *dönüştürür.*" Keats gibi James de minimal bir şeyden –sırf örtük mesajlardan değil, belli belirsiz örtük mesajlardan; uzun uzadıya incelemelerden değil, bir anlık bakışlardan– ve böyle minimalliklerin aslında ne aşırılıkları kışkırtabileceğinden söz etmektedir. Yalnızca koşullara göre ayarlanmış bir yanıt verme durumu değil, aynı zamanda kendini cezbedebilecek şeylere, insanın kendi sesini kullanarak onunla konuşan şeylere (bir şeyin ya da birinin bizimle konuşmakta olduğunu böyle anlarız ya, *bizi de konuşturur*) çevrilmiş bilinçdışı bir radardır söz konusu olan. James içinse bu, kelimenin tam anlamıyla bir şey yapmaya davet edilmeye benzer (tıpkı analiz sırasında sağlam bir yorumun sizi çağrışıma yöneltmesi, karşı konulmaz bir şekilde oraya itelemesi gibi). Ama verili olana bağlıdır; yahut da kimi zamanlar, verili olandan neler çıkarabildiğimize. James'in burada dikkat çektiği paradoks, işe yarayan örtük mesajın işe yarar bir şey niyetine düşünülmemiş olmasıdır. Bildiğimiz kadarıyla Bayan Ashton'ın niyeti, James'e hikâyesi için malzeme sağlamak değildi; kendisi bir hikâye anlatmaktaydı ona. İleride daha açık görülebileceği gibi bu, analiz açısından ilginç sonuçlar doğurur. İnsanın neyi kullanabileceğini olsa olsa bir Tanrı –âlim-i mutlak, her şeyi bilir bir Tanrı– öngörebilir. Birine doğum günü armağanı olarak geçiş nesnesi vermeye ya da o gece rüyasında kullanabileceği bir gündüz artığını işaret etmeye benzer bu.

Keats ile James'in zihnini meşgul eden, insanın elde etme şansına ereceği ve kullanma kapasitesini gösterebileceği şey olduğuna, düşgücü ile olumsallık arasındaki olmazsa olmaz ilişki olduğuna göre, benim vereceğim son örnek de aşırı yemenin tehlikeleri, lüzumundan fazla olanın umutsuzluğu ile ilgilidir; kitabı şöyle bir gözden geçirmek yerine tamamını okursanız neler olacağı ile; fazla uzun süre dikkati bir yere yoğunlaştırmanın riskleri ile ilgilidir.

Ekim 1949'da Wittgenstein, Smith College'da bir konuşma yapması için filozof Bouwsma tarafından ABD'ye davet edilmişti. Bir gün öğle üzeri ikisi birlikte yürüyüşe çıkmışlar ve Bouwsma'nın hatırladığına göre Wittgenstein, ders vermenin etiği hakkında konuşmaya başlamış:

> Daha sonra tepede durup da aşağıdaki kente bakmaya başladığımızda bir soru sordu bana: Kierkegaard'ı okumuş muydum hiç? Okumuştum. O da biraz okumuştu. Kierkegaard çok ciddidir. Ama kendisi fazla okuyamamış. Örtük mesajlar yakalamış. Bir başkasının düşüncesini sonuna kadar yutmak istememiş. Bir iki sözcük yeterli oluyormuş bazen. Fakat Kierkegaard, neredeyse ortak bir hayat yaşamışlarcasına çarpıcı gelmiş ona. Dualarını alalım mesela. Hiç etkilememişler onu. Ama bir keresinde Samuel Johnson'ın duaları ile meditasyonlarını okumuş. Bunlar, gıdası olmuş onun. "Kötü düşüncelerin şiddet yüklü gezintileri." (Burada Kierkegaard'la ilgili yargısı hakkında emin değilim.)
>
> Sonra, tepelerde yürürken, başkalarının düşüncelerini ne şekilde alıp kullandığımız konusuna döndü yine – örtük mesajlara. Yirmi iki yaşındayken bir oyun izlemiş, üçüncü sınıf, kötü bir oyunmuş bu. Ama oyundaki bir ayrıntı çok güçlü bir iz yaratmış onda. Çok önemsiz bir ayrıntıymış. Köylünün biri, hayat boyu her elini attığını kurutan bir adam şöyle diyormuş oyunda: "Hiçbir şey incitemez beni." O söz aklında kalmış işte, hâlâ da hatırlıyor. Hiç akla gelmeyecek birçok şeyin başlangıcı olmuş bu söz. En önemli şeyler, öylesine geliverir insanın başına.

Burada ilgi çekici pek çok şey bulunduğu açık. Keats ve James gibi Wittgenstein da bir şeyin nasıl yapılacağı –bu örnekte, nasıl yazılacağı değil, etiğin nasıl öğretileceği– hakkında konuşmaya başladı mı, örtük mesajlara getiriyor sözü. Örtük mesaj, onun içinde bir şeyleri kolaylaştırıyor ve Wittgenstein, ilgi duyduğu yazarla çok fazla temas kurmasına yol açan belli bir dikkat türünün karşısına yerleştiriyor onu. Kierkegaard'ı "fazla" okuyamamış; "Bir başkasının düşüncesini sonuna kadar yutmak istememiş. Bir iki sözcük yeterli oluyormuş bazen." Bu anlatıda ilginç bir belirsizlik var: Wittgenstein'ın istemediği, Kierkegaard'ı fazla okumak mı, yoksa kendi düşünceleri üzerine fazla Kierkegaard yutmak mı?

Hangisi geçerli olursa olsun, fazla şey yutmak sindirim açısından iyi değildir; yani mecazi olarak da, insanın kendi düşünceleri üzerine düşünme yeteneğini olumsuz etkiler (Keats'in, mektubunda "Âdet olan yoldan gitmekle yetinirler" dediği gibi). Bir iki sözcük yeterli olabilir insanın düşünmesi için; daha fazlasında ise kendinizi baskına uğramış, zorla beslenmiş, fazla şişkin hissedersiniz.

Wittgenstein'ın örtük mesaj ile ödünç alma, yani birine ait bir şeyi kullanmak üzere alma arasında kurduğu bağlantı da konumuzla ilgili görünüyor. Bir şeyi sahibi yokken almak, elbette (analiz edilen kişinin, analistin yorumunu ödünç almasından söz etmiyoruz, ama belki etmeliyiz: Hiçbir şey, aldığı halde geri verilmez.) Bununla birlikte de önceden üzerinde daha az düşünülmüş olan bir ödünç alma durumu –Keats de, James de değinmiştir buna– yani bir şeyden hiç beklenmedik biçimde etkilenme, onun sizinle konuştuğu hissine kapılma durumu gelir. Belki bütün bunlar içinde en önemli olanı, Wittgenstein'ın, örtük mesajın taşıdığı değerin görünürdeki estetik değerinden bağımsız olduğu yolundaki sözleridir; yani insanın, bunların etkisine kapılan yanı her ne ise, tamamen başka ölçülere göre hareket ediyor demektir. Kötü bir oyundaki köylü, çok anlamsız ve şahsiyetsiz bir laf etmektedir –"Hiçbir şey incitemez beni"– ve yine de "O söz aklında kalmış işte, hâlâ da hatırlıyor. Birçok şeyin başlangıcı olmuş bu söz." Örtük mesajlar, birçok şeyin başlangıcı oluverir; bizim için neyin örtük mesaj işlevi göreceği hakkında da önceden hiçbir fikir bulunmaz kafamızda. İki kat çaresiz durumdayızdır; bir şeylerin başlaması için örtük mesajlara ihtiyaç duyarız ve Wittgenstein'ın söylediği gibi, bunların ne olacağı da "hiç akla gelmez" nelerin başlangıcı olacağı da. "En önemli şeyler, öylesine geliverir insanın başına," diyor Wittgenstein; yahut da bir Freudcunun diyebileceği gibi, kim olduğumuzun, bizi neyin etkileyeceğinin, ne olabileceğimizin kesinlikle bilincinde değilizdir. Bizi cezbedecek şeylerin –psişik bağlılıklarımızın– nereden geleceğinin ve bizi nerelere götürebileceğinin bilincinde olmayız. Her örtük mesaj, bir ipucu gibi dramatik yapıyı biraz daha ileri götürür; ama oyunun tam olarak ne olduğunu bilemeyiz.

Keats, James ve Wittgenstein –gerçi üçü de, bir zamanlar Yüksek Kültür adı verilebilecek olan şeyin kahramanlarıdır, ama– kesinlikle sıradan bir şeyin sözünü etmektedirler; yani hem yaratıp hem katkıda bulunmuş oldukları kültürün, gündelik ayrıntılar üzerine geliştiğinden söz ederler. Onların anlattığı deneyimi hepimiz yaşamış, böyle örtük mesajlar yakalamışızdır. Örtük mesaj göndermenin, sıradan konuşma ve okuma ile analiz sırasında olup bitenler arasında bir bağ meydana getirdiği şu ana kadar açıklığa kavuşmuştur diye kabul ediyoruz. Psikanalitik açıdan baktığımızda bu üç yazarın da yaptığı, iyi bir yorumun bir versiyonunu anlatmaktır: Hastanın, kendine ait bir şey yaratmakta kullanabileceği; kullanma sürecinde, neler yaratabileceğini keşfetmesini sağlayacak bir şey. Ama yine de bunların akla getirebileceğinden çok daha karmaşık bir durum söz konusudur, çünkü geleneksel olarak biz, örtük mesajı gönderenin –bilinçsizce, çağrışımları aracılığıyla– hasta olduğunu, analistin yaptığına ise örtük mesaj gönderme değil, hastanın örtük mesajlarını tercüme etme, yani yorum yapma olduğunu düşünürüz. Ve bu yazarların üçünün de ısrarla belirttiği gibi, en değerli örtük mesajlar –malzeme olarak kullanabileceğiniz, içinizde bir şeyleri ateşleyen örtük mesajlar– farkında olmadan size verilenler olabilir. Hesaplı olarak verilmiş örtük mesaj, kendi içinde çelişkili bir şey olur; iyi örtük mesaj, daima bakanın gözündedir. Feda edilen değil de salıverilen bir şey olarak görüldükleri için de serbestçe kabul edilir bunlar. Sizi gerçek anlamda etkileyecek olan şeyin ne olduğunu kim bilebilir? En az bilecek olan da sizsinizdir. Neyin sizi harekete geçireceğini bir biçimde anlayabilirsiniz belki, –aslında bunun ne olduğunu bulmak için fazlasıyla acele ediyor da olabilirsiniz– ama yine de sürprizler çıkacaktır karşınıza. Hazdan duyulan korku, hazzı nelerin kışkırttığına karşı kör edebilir insanın gözlerini.

Oxford English Dictionary'de açıklandığına göre örtük mesaj, "bir vesile, bir fırsat. Belli belirsiz bir gösterge: Örtülü, ama anlaşılabilir bir şekilde iletilen mana ya da ima"dır. Analistin örtük mesaj gönderme konusundaki özgürlüğüne ya da manalı davranışlarla ilişkisine (mesela seansların süresini değiştirmesine) göre

analiz okulları arasında ayrım yapılabilir. Fakat yine de, Keats'in ve James'in ve Wittgenstein'ın da düşündürdüğü gibi, örtük mesaj göndermenin analistin yaptığı şey olup olmadığına ancak hasta karar verebilecektir. Ne de olsa her şey bir örtük mesaj olarak tasarlanmış olmayabilir, ama her şey bir örtük mesaj olarak algılanabilecektir. "En önemli şeyler, öylesine geliverir insanın başına." Denebilir ki iyi yorum, analistin bir örtük mesaj olarak tasarlamadığı, ama hastanın öyle algıladığı yorumdur.

II Otuzlarının başlarında bir erkek –başarılı bir ticari bankacı– son sevgilisinin kendisini terk etmesi üzerine "hafif bir depresyon" geçirdiği için bana gelmişti. Bu duyguları kendisini de şaşırtıyordu – çalışırken bile onu düşünür olmuştu. Yiğitliğine yavaş yavaş leke sürdürmeye başladığını belli eder bir tavırla, "Hiçbir kadın" dedi bana, "çalışmaktan alıkoyamamıştı beni." Kadınlara ancak bana çok faydası dokunacak bir şekilde "serbestçe gezinen dikkat" diye adlandırdığı şeyden göstermişti o. Bütün bu konuşmalar sırasında, kadınları düşünmenin ne gibi bir sakıncası olacağını sormuştum ona ve çok rahatsız olarak şöyle cevap vermişti: "Ee, kadınlar nasıldır, siz de bilirsiniz işte!" Bilmediğimi söylediğimde ise kendim öğrenirsem daha iyi olacağını belirtti – son derece haklıydı tabii.

İlk seanslarda sürekli tekrarlanan bir tema, "madem bilmiyorsun, ben de sana söylemem işte" biçiminde formüle edilebilecek olan tutumuydu. Ona kendisiyle ilgili sorular sormakla kendi konumumu akıl almaz ölçüde muğlaklaştırıyormuşum izlenimi veriyordu bana. Adamın yansıttığı ahlâki yaklaşıma göre bir şeye ihtiyaç duymak –yahut bir şey ister durumuna düşmek– aptallık göstergesiydi. Buna biraz değindiğimde dedi ki, "Ee tabii, insan ancak bilmediği bir konuda soru sorar!" Onun yanında çalışmanın neye benzeyeceğini tahayyül etmek kolaydı; bu adamın

sevgililerinin yerinde olmayı istemeyeceğim de açıktı elbette. Geçerli olan şey, kızgınlıktı. Hayal kırıklığını kuru sıkı atarak örtmeye çalıştığı çok çabuk açığa çıkmıştı benim için. Ayrı kutuplar oluşturan iki özne arasında bir çıkmazda buluyorduk hep kendimizi: Bunlardan biri küçümseyici bir tavırla reddediyor, öbürü kendi yetersizliği karşısında sıkıntı duyuyordu. Hastamın sakınmak durumunda olduğu facia, tam tersi bir durumun getireceği aşağılanmışlıktı. Bu adamın, aralıksız biçimde bir nesne karşısında kibrini kırma durumunda yaşadığını –bilincinde olmadan yaşıyordu tabii; dünya karşısında sürdürdüğü davranış kalıbının tam tersiydi bu– bir kez fark edince, bir tür imkânsızlık duygusuna kapılır olmuştum. Ne de olsa birinin kibrinin ne şekilde kırılacağını tarif etmek, onun kibrini kırmak demektir. En azından onun yanında düşünürken bu durumda buluyordum kendimi. Oysa psikanalizde her gün yaptığımız şeydir bu elbette: Birinin kibrini kırmanın elverişli tanımlarını bulmak. Yine de bu adamın yanında bir çıkış yolu bulamıyordum. İnsanın aşağılanmış olması, aşağılayıcı bir şeydir. Gerçi benim için gitgide netleşen bir şey vardı ki o da, bu iki taraflı etki özelinde, birbirimiz için bulduğumuz bu rutinde iki karakterin –gurursuz ve aptal olan ile kaba ve küstah olan– bir ortak yanı vardı aslında: İkisini bir arada tutan ortak sırları, daha doğrusu ortak çıkarlarıydı bu. Ben ona diyorum ki, "Niye her sabah kalkıp işe gidiyorsun?" O da, "Sen niye zannediyorsun?" diyor. Bir başka deyişle ikimiz de anlamıyoruz işte. İkimiz de karşı tarafın cevap verememesi (ya da cevap vermekte bocalaması) yüzünden tam bir kafa karışıklığı içinde kalıyoruz.

Karşılıklı debelenerek geçirdiğimiz bu birkaç hafta boyunca hüsran duygumuzla birlikte birbirimizin direngenliğine saygımız da arttı. Nitekim sonunda, annesiyle ilgili güzel bir hikâye anlattı bana. Seansa gelip kanapeye uzandı ve şöyle dedi: "Galiba annemden bahsetmeliyim size." Anında aklıma ve dilimin ucuna gelen şu düşünceyi güçbela içimde tuttum: "Anneniz niye önemli ki?" Bir analiste yaraşır biçimde *"mmm"* dedim ve hastam, parfümden nasıl da nefret ettiğini anlatmaya başladı bana. Annesinin parfümünden hep nefret etmiş: Annesinin hep dışarı çıkmak üzere

giyinip hazırlanmış bir şekilde ve kendi ifadesiyle parfüm kokuları "saçarak" onun odasına gelip iyi geceler deyişini hatırlıyor; öyle ki yatarken okuduğu kitaba "burnunu sokarak saklamak" zorunda kalırmış. Bu adamın daima iyi bir okur olduğunu belirtmek gerek. Dedim ki, "Belki de o anda onu arzulamak ya da kıskançlığa kapılmaktansa kitap okumak daha iyiydi, ha? Penisinizi kitabın içine saklıyordunuz." Ve beni çok şaşırtacak bir şekilde bunu devam ettirdi, âdeta sohbet ediyormuşuz gibi. "Sanki bir örtük mesaj gibi gelirdi bana." "Neyin örtük mesajını veriyordu" diye sorduğumda dedi ki "Niye böyle dedim, bilmiyorum; örtük mesaj değildi, bir hileydi." Ben de, "Örtük mesaj ile hile arasındaki fark nedir" diye sordum. "Fark yoktur" dedi. "İkisi de aynıdır." "Hile deyince ya birinin enayi yerine konduğu geliyor benim aklıma" dedim, "ya da fahişelerden söz etmekte olduğumuz." Şimdiki zaman kullanarak cevap verdi: "Niye dışarı çıkması gerekiyor annemin?" Öfke dolu bir yakarış gibiydi bu: İkimiz arasında geçen ilk gerileme, yani regresyon benzeri an; hasılı, ilk içtenlik anı. Dedim ki, "Annenizin parfümü, başkalarıyla paylaşmak zorunda kaldığınız kokusuydu onun. Parfüm sürdüğü zamanlar, sizden uzakta yaşadığı heyecan dolu bir hayata dair örtük mesaj vermiş oluyordu size." Tam bir oğlan çocuğu ve megalomanyak gibi konuşarak, "Çok sayıda kadının sevdiği bir parfüm icat edip sonra da ortadan kaldırsalar harika olurdu" dedi. Ben de, "Yani" dedim, "kadınların nasıl kokacağı üzerinde gerçek anlamda denetim kurulması mı?" Doğruladı.

Bu yazı, örtük mesajın ne cins bir hile olduğunu konu alıyor. Dilin, her şeyiyle örtük mesaj vermekten ibaret olduğunu, dolayısıyla başlangıç noktası olarak tercih ettiğimiz yerde son bulduğunu söylemekten kaçınıp kaçınamayacağımızı konu ediniyor; buna göre de psikanalizde, örtük mesajların birbirine dolanıp karmakarışık olduğuna değil de iki tür iletişim bulunduğuna –hasta, çağrışım yapar; analist, yorumlar– inanabiliriz. Analizi –hatta belki sıradan bir sohbeti– karşılıklı örtük mesajlar vermekten ibaret saymamak için iyi nedenlerimiz vardır, o kadar iyi olmayan nedenlerimiz de vardır. Fakat benim hastamın oluşturduğu örnek, onun için de olduğu gibi zorlayıcı bir durumdu. Dilin parfüm gibi

olduğu söylenebilir; ortalıkta dolaşıp öngörülemez etkiler yaratır. Sözcüklerimizin olabileceği ölçüde güzel kokmasını sağlayabiliriz, ama dünyaya karışacak ve kimi zaman en çılgınca niyetlerimizi bile aşan biçimlerde kullanılacaklardır. Gündelik hayatın, adına dedikodu denen o rüya çalışmasına yakıt olacaklardır. Dinleyicilerde tümüyle kendine özgü kişisel tarihleri uyandıracaklardır – biz buna çağrışım diyoruz. (İskoç şair W. S. Graham, "Kulak daha fazlasını söyler/ Her dilin söyleyebileceğinden./ Kulak daha güzel şarkılar söyler/ Her türlü sesten/ İşitilebilir olan, yeryüzünden" diye yazmış "The Hill of Intrusion"da.) Sözcükler parfüm gibidir ve parfüm de örtük mesajlar verir. Bazı ruh durumlarında –belli bağlamlarda– örtük mesaj, bir hile gibi gelecektir insana.

Wittgenstein'ın *Felsefe Soruşturmaları*'nda verdiği ünlü ve gülünç bir örnek, burada tehlikede olanın niteliğini temsil eder. Neden, diye sorar Wittgenstein, biri parmağıyla bir yeri işaret ettiğinde, onun koluna değil de işaret ettiği yere bakarız? Söylediğine göre basit bir cevabı vardır bunun: İşaret edilen nesneye bakarız, çünkü bellemiş olduğumuz bir kural vardır. Bizim gibi insanlar da paylaşır bu âdeti; kültürümüz, işaretlerin anlamını, nereye bakmak gerektiğini öğretmiştir bize. Biz bunun nasıl işlediğini biliriz ve biri bir yere işaret ettiğinde dönüp onun koluna bakan kişi, hiçbir sonuca ulaşamayacaktır.

Örtük mesaj gönderme, hiçbir şekilde bunu sorunlu hale getirmez elbette. Belli bir tarzdaki psikanaliz mantığı şöyle diyebilir: İnsanlar sözcüğün gerçek anlamıyla olsun, mecazi biçimde olsun bir şeye işaret ederken, bilinçdışında bizden istedikleri, kollarına bakmamız olabilir. Kendi bedenleri, bize göstermek isteyecekleri her şeyden daha ilginç olmalı. Burada şöyle bir soru çıkıyor ortaya: İşaret etmeyi örtük mesaj gönderme haline dönüştürebilmek için ne yapmak gerekir? Yorumla amaçlananın, hastanın çağrışımlarını inceleyerek neyi işaret ettiğini bulmak olduğunu düşünebiliriz; hastaya, örtük mesaj göndermekte olduğunu ve/veya neyin örtük mesajını vermekte olduğunu göstermek isteyip istemediğimizi de. Oysa denebilir ki örtük mesaj, bir başkasının kullanabileceği bir şeydir; zaten kullanılsın diye tasarlanmıştır, hatta karşı tarafın, ile-

tişimden yararlanma kapasitesini sınamaya yöneliktir (örtük mesaj, bir başka insanın kibrini kırabilir ya da içindeki bir şeyi serbest bırakabilir; bir eşik kavramı olarak bir tür meydan okumadır). Bu anlamda da komutun zıddıdır. Sizin evinize gelip, "Bana içecek bir şey verin" demem ile "Bugün hava çok sıcak," demem arasındaki farktır. Adaba uygun olduğu söylenen böyle birçok davranış, örtülü anlam kılığına girmiş birer komuttur aslında. Psikanalizde iki türlü yorum olduğunu öne süreceğim. Bunlardan birinde amaç, örtük mesajları komuta çevirmek, öbüründe ise komutları örtük mesaj haline getirmektir. Her ikisi de yararlıdır, fakat çok farklı dünyalar kurarlar. Hastanın romantik hikâyesini pornografi haline mi getirmek istiyoruz, yoksa pornografisini romantik bir hikâye haline mi diye sorarak karikatürize edebiliriz bunu. (Bana kalırsa burada, hangisinin daha âlicenapça olacağı konusunda ciddi bir soru vardır karşımızda.) Örtük mesaj boş ümitler yaratabilir, ama yoruma davetiye de çıkarır; aslında en iyi olasılıkla, nesnenin düşünce ve yanıt kapasitesini uyarır. Örtük mesaj, karşıdaki kişiye alan sağlayabilir (boş yere ümit yarattığıyla da kalabilir); komut ise onu belli bir alanla sınırlamak üzere düzenlenmiştir.

Psikanalizde hastanın örtük mesaj göndermekte olduğunu biliriz; arzunun yarattığı sıkıntı, rüya çalışması, ikincil gözden geçirme, savunma repertuvarı göz önünde bulunurken başka ne yapabilirdi ki? Analist, kendini bu süreçlerden muaf tutmaz ve tutamaz elbette; yine de yeniden kurma ve yorumlama sürecinde serbest çağrışımdan başka bir şey yapmakta olduğu varsayılır. Analist, sırf dili kullanıyor olmasından ötürüdür ki örtük mesaj vermekten sakınamayabilir –belirsizlik yaratmaktan kaçamaya-bilir– ancak onun işi, bizatihi örtük mesaj vermek değildir. Amacı bu değildir. Örtük mesaj gönderme düşüncesinden yararlanarak iki yorum tarzını karşılaştırmak istiyorum; yapmayı istediğim bir başka şey de, yine aynı noktadan hareketle, örtük mesaj vermeye soyunmuş analistin ne sonuçla karşılaşacağını bulmaya çalışmaktır. Şimdi, yine parfümün hilesine kanmış bir başka çocuğa değineceğim: Melanie Klein'ın son derece etkileyici eseri *Bir Çocuk Analizinin Anlatısı*'nın on yaşındaki kahramanı Richard bu.

III Richard, İkinci Dünya Savaşı sırasında Melanie Klein'ın dört ay süreyle tedavi ettiği on yaşında bir çocuktu. Klein'ın bize anlattığına göre annesini hayal kırıklığına uğratmıştı Richard; anne, onun ağabeyini daha çok seviyor, çünkü ağabey annesini hiç merakta bırakmıyordu. Oysa Klein'ın yazdığına göre Richard, "birlikte yaşaması son derece güç bir çocuktu; kendini oyalayacak hiçbir hobisi yoktu, annesiyle ilgili olarak aşırı evhamlıydı ve ona aşırı düşkündü, çünkü ondan ayrı kalmaya hiç dayanamıyor, ısrarcı ve bezdirici bir şekilde yapışıyordu annesine; kendisiyle olduğu kadar annesinin de sağlığıyla ilgili hipokondriyakça korkuları vardı." Asla annesinin şefkatini elde edemeyen, çok evhamlı bir çocuk tablosu var karşımızda.

Klein'ın Richard'ı gayet duygudaş bir şekilde tanımış olmasından ötürü çocuğu olduğu kadar herkesi de etkileyecek bazı dikkate değer yorum çalışmalarından sonra, altıncı seansta Richard, annesinin bu terapiyi ayarlarken ona ne anlattığını sorar Klein'a. "Bayan K. kısaca bilgi verdi: Anne, çocuğun aşırı endişeli olduğunu, çocuklardan korktuğunu ve başka sıkıntılarını anlattı. Ayrıca geçirdiği operasyonlar dahil onun küçüklüğü hakkında bilgi verdi Bayan K.'ya." Klein'ın hem çok bilgilendirici olmayan hem de kısa şeyler söylemesi dikkat çekmektedir ve uygun olanı da budur. Zaten çocukta simgesellik faaliyetini uyaran da onun analizde gerektiği gibi sürdürdüğü ağzı sıkı tutumdur. Birkaç olasılık konusunda örtük mesajlar vermiştir Klein – kendi tekniğinin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü birkaç oyuncak için de geçerlidir bu; sonunda çocuk, Klein'a bir hikâye anlatır. Klein'ın ayrıntıları asgari düzeyde tutması, çocukta bir şeyleri harekete geçirir: Klein çok az şey anlatır ona, çocuk da kendi sünnetini anlatır, yani birilerinin ondan bir şeyi alıp götürüşünü. En azından kendi yaşadığı haliyle bir başka kadın, annesi, hileyle travmatik bir yoksunluk yaşatmıştır çocuğa: Çok temel bir şeyi, elinden alınmıştır, penisinin bir parçası yani; annesi ile Klein arasında gerçekten neler geçtiğinin bilgisi.

Ne kadar çok okur ve zaman içinde ne kadar çok an varsa, seanslara dair de o kadar çok okuma, o kadar çok yorum mümkündür elbette. Klein'ın "kısaca bilgi vermesi" karşısında Richard'ın gös-

terdiği tepkiye ilişkin benim okumamda çocuk, başka şeylerin yanı sıra analizle ilgili bir mesel anlatmaktadır ona; insanların kendisine bir şeyler vermeleri ve o şeyleri geri almalarıyla ilgili bir mesel:

> Richard bunu duyunca çok memnun oldu, ama hâlâ kuşku duyduğu da açıktı. Derhal geçirdiği operasyonların hikâyesini, son derece ayrıntılı biçimde anlatmaya başladı. Yaklaşık üç yaşındayken yapılan sünneti hakkında da bir şeyler hatırlıyordu. Acı duymamış, ama kendisine eter verilmesi çok korkunçmuş. Ondan önce kendisine bir parfüm koklatılacağım ve başka hiçbir şey yapılmayacağını söylemişler çocuğa (annesinin anlattıklarıyla uyuşuyordu bu). O da yanında bir şişe parfüm götürmüş, kendi parfümleri yerine onu kullanmalarını istemiş. Buna izin verilmeyince şişeyi doktora fırlatmak gelmiş içinden, şu anda bile onunla dövüşme isteği duyuyordu. O gün bu gündür doktordan nefret etmiş. Eter kokusundan nefret etmiş ve hâlâ da korkarmış bundan. Birdenbire, kendisine eter koklattıkları ana değinerek şöyle demişti: "Sanki yüzlerce, binlerce insan vardı orada." Ama bakıcısının da yanında olduğunu ve kendisini koruyacağını hissetmiş.

Çocuğa bir tür parfüm koklatacaklarını ve başka hiçbir şey olmayacağını söylemişler; oysa öyle olmamış (koklattıkları parfüm değil etermiş; üstelik çocuğu sünnet etmişler). Belki yanında parfüm getirmeye teşvik etmişlerdir onu, getirmesine izin verildiğine ise şüphe yok –hem zaten yanınızda kendi parfümünüz varsa niye başkasınınkini kullanasınız ki?– ama onu kullanmasına izin verilmemiş tabii, çünkü annesi yalan söylemiş çocuğa. Annesinin, sanki ona güvence vermeye çalışıyormuş gibi yaparak çocuğu kandırdığı çok açık. Klein'ın, en azından seansa ilişkin kendi anlatısında parfümün sözünü etmemesi dikkat çekici: Richard, yine eter yüzünden travmatik biçimde yaşadığı iki operasyondan daha söz ediyor ona. Klein, çocuğun parfümle ilgili çağrışımlarını öğrenmiyor, sormuyor da. Hikâyenin özü şu: Sizi, kendinizinki yerine bir başkasının parfümünü kullanmaya zorluyorlar, sonra da penisinizden bir parçayı kaybediyorsunuz. Çocuğun parfümü, penisi ve tercihleri küçümseniyor. Onun arkasından her ne çeviriyorlarsa –ister Klein ya da annesi onun hakkında konuşuyor olsun, ister doktor ona bir operasyon yapıyor olsun– parfümle iliş-

kili bir hile söz konusu. Bazı insanların elindeki parfüm –adı eter olmasa bile– son derece tehlikeli ve ürkütücü olabilir. İnsanların bunu kullanarak size neler yapacağını asla bilemezsiniz.

Richard'ın annesi, hiç de alışılmış olmayan bir biçimde "yanında çocuklar olmasından çok korkuyor" diye götürmüş onu seansa. Yani bir bakıma Richard, seansa parfümünü yanında götürmüş; ama sonra Klein'ın parfümünü vermişler ona. Dolayısıyla Richard'ın soracağı sorulardan biri şöyle olabilirdi: Analiz, ne tür bir operasyondur? Klein'ın aslında bu malzemeye getirdiği yorum ise tümüyle anlaşılır:

> Bayan K., çocuğun baskı ve zulme uğrama duygularının gücünü yorumladı: Etrafında yüzlerce, binlerce düşman varmış gibi geldiğini söylüyordu çocuk ve kendini çok güçsüz düşmüş hissediyordu. Onu koruyacak tek bir dostu vardı, iyi anneyi *temsil eden* bakıcı. Ama bir de kötü anne vardı kafasında, ona yalan söyleyen, bu yüzden de çocuğun, düşmanlarıyla işbirliği halinde gördüğü anne. Çocuğun dövüşme isteği duyduğu kötü doktor ise onu çaresiz kılan ve penisini kesen kötü babayı temsil ediyordu.

Burada benim ilgimi çeken, Klein'ın bildirdiği yorumlar boyunca –aslında vaka öyküsü boyunca– tekrarlanan ve bir şeyin bir başkasını "*temsil etmesi*" şeklinde ifade bulan bu (cinsel çağrışım uyandırıcı) sözdür. Bunun, işaret etme biçimini almış yorum olduğu söylenebilir. Klein, kötü doktordan söz ederken aslında kötü, hadım edici babadan söz etmekte, onu işaret etmekte olduğunu gösteriyor Richard'a, yahut anlatıyor. Çocuğun sözlerine işaret ederek bu sözlerin neyi gösterdiğini anlatıyor ona. Wittgenstein'ın örneğinde de açıkça görüldüğü gibi işaret etme, bir âdetin kabulüne dayanmaktadır. Bu ülkede –diyelim ki Melanie Klein'ın muayenehanesinde– geçerli âdete göre Richard, iyi bakıcıdan söz ettiği o özel anda aslında iyi anneyi kastetmektedir. Ama Richard, Bayan Klein ile karşılaşmadan önce bu âdeti, bu kuralı bilmiyor olabilir tabii. Bu itiraz karşısında Bayan Klein da çocuğun elbette bildiğini, zira kendisinin, bilinçdışının hakikatlerinden söz ettiğini söyleyecektir; ya da iç dünyanın işleyiş tarzından. Ama yine de şöyle

bir soru vardır önümüzde: Klein bu bilgiyi nereden, daha doğrusu kimden edinmiştir? Bu dili –ayrıcalıklı bir dağarcık oluşturmak için gereken retoriği– kimin yanında öğrenmiştir? Burada atalara doğru bir gerileme olduğu görülebilir (soruların cevapları şöyle olacaktır: Bunları Ferenczi'den, Abraham'dan, Freud'dan, çocuklarından vb öğrenmiştir). Şu veya bu biçimde komutlar, soy çizgisi boyunca aktarılmış. Bir şeyin bir başkasını temsil ettiğini söylemek, bir ima ya da örtük mesaj olmaktan çok komuta yakın durmaktadır. Daha doğru ya da daha yanlış değildir –zaten kim buna hakemlik edecek ki?– sadece farklı bir işlemdir. Parfüm ya da analiz neyi temsil eder? Kendi yararınız için sizi uyutmayı mı? Çok etkili ve bulaşıcı bir şey. Adına eter dedikleri bu parfüm, size neler yapacağınızı bildirir. Böyle yapmanın, çıkarlarınız açısından en iyisi olacağı aşikâr olduğunda bile, ona boyun eğmekten başka yapabileceğiniz bir şey yoktur. Yani parfüm sizi öyle bir savunmasız bırakır, öyle bir baştan çıkarır ki, bunun altında ne var diye merak etmeye başlayabilirsiniz. Merak etmemek elde değil, Klein'ın diliyle söyleyecek olursak, parfüm neyi temsil etmektedir?

İlginçtir, seansla ilgili ikinci notunda Klein şöyle yazar (*Anlatı* ile ilgili çok sayıda etkileyici şeyden biri de Klein'ın, neredeyse ölümüne dek Notlar üzerinde çalışmayı sürdürmüş olmasıdır):

> Kendisine yönelik cinsel arzulara yol açmakla annenin, yalnızca böyle arzular uyandırmaktan değil, çocuğu baştan çıkarmaktan da sorumlu olduğu şeklindeki suçlamalara analizde sık rastlanır. Bu suçlamanın kökeninde, dokunulmak ve bu dokunmadan ötürü uyarılmak gibi fiili bir deneyim yer almaktadır. Bazı vakalarda annenin çocukla ilişkisine belli bir ölçüde bilinçdışı, hatta bazen bilinçli baştan çıkarma da karışır gerçekten. Yine de kanımca çocuğun kendi cinsel arzularının ve anneyi baştan çıkarma arzusunu ona yansıtmasının dikkate alınıp analiz edilmesi çok önemlidir.

Cinsel arzu bir komut mudur, yoksa örtük mesaj mı? Yahut başka türlü söyleyecek olursak, nereden kaynaklanır, çocuktan mı yoksa anneden mi? Diyelim ki parfüm –adına eter denen o parfüm el-

bette– karşı konulmaz, sakınılmaz bir şeyi temsil ediyor; psikanalitik terimlerle ifade edersek, karşı konulmaz olduğu için bizde karşı koyma güdüsünü uyaran bir şeyi. Psikanaliz ne tür bir parfümdür? Belki de Klein bu notta yalnızca cinselliğin nereden kaynaklandığını –annenin neden mi, yoksa gerekçe mi olduğunu– değil, analizde bilinçdışının nereden kaynaklandığını da merak etmektedir, yani analistten mi yoksa hastadan mı? Bizim bilinçdışı dediğimiz şey, kişinin kabul ettiği –olumlu ya da olumsuz bir ilgi duyduğu– bir tanımlamadan ibaret olabilir, ama belli ki daha önce hiç karşılaşmamıştır bununla. Belki de Klein'ın çalışmasının bazı kimselerde böyle şiddetli bir düşmanlık uyandırması, analistlerin, yaptıklarını bile kabul etmeye yanaşmayacakları bir şeyi –aslında yapmaması ellerinde olmayan bir şeyi; yani hastanın bilinçdışını kurmayı– onun açıkça yapıyor olmasındandır; bu da inandırıcı açıklamalara başvurarak hastanın bilinçdışının neye işaret ettiğini, kullandığı sözcüklerin neyi temsil ettiğini göstermektir. Bilinçdışı, kendi tanımlanışında yer alır. Yorum yoksa, bilinçdışı da yoktur.

Klein'ın notu çok basit bir soruyu ileri sürer: Kim kimi baştan çıkarmaktadır? Anne mi çocuğu baştan çıkarır, yoksa çocuk mu anneyi? Cinsellik, baştan çıkarmanın ürünü müdür, kaynağı mı? Belki de o zaman analiz, aynı şekilde kimin kimi baştan çıkardığına dair bir soruya dönüşebilir. Yahut da hastanın bilinçdışını kim üretmektedir; (hastanın bilmiyormuş gibi yaptığı) en zorlayıcı söz dağarcığını kim üretmektedir? Klein'ın bu önemli notundaki dört cümle ivme kazanırken, çocuktaki arzunun kaynağının anne olduğu –baştan çıkaran anne– düşüncesinden çocuğun arzusunun kaynağının yine çocuk olduğu düşüncesine kesin bir geçiş yapar Klein. Bir başka deyişle bu not, psikanalizin minyatür bir tarihçesidir, baştan çıkarma teorisiyle ilgili daha eski bir travmanın yeniden işlenmesidir. "Bazı vakalarda," diye sonuçlandırır Klein, "annenin çocukla ilişkisine belli bir ölçüde bilinçdışı, hatta bazen bilinçli baştan çıkarma da karışır gerçekten. *Yine de kanımca çocuğun kendi cinsel arzularının ve anneyi baştan çıkarma arzusunu ona yansıtmasının dikkate alınıp analiz edilmesi çok önemlidir* [italikler bana ait]." Bu sonuç cümlesini, analistin kendinden kuşkuya

düşmesine karşı önceden girişilmiş bir hamle olarak görmek hiç de tuhaf kaçmaz. Sanki şöyle düşünüyordur Klein: Ya ben, yani analist, psikanalitik yorum adını alan yüceltilmiş cinselliğimle hastayı baştan çıkarıyorsam ne olacak? Analistin, bilinçdışı deyince kimin bilinçdışının anlaşılacağı, kimin bilinçdışının tanımlanmakta olduğu konusunda kesin biçimde net olması gereği, Klein'ın yönteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Klein'ın tutumunun bu kadar kesin oluşu kışkırtıcıdır elbette. Kesin bir dille ifade edilen iddia ve talepler, soru sorulmasına karşı tepki oluşturmadır.

Örtük mesajların, başka insanlarla ilişkilerimizi karıştırdığını öne sürmek istiyorum; karşılıklı ve öngörülmez imalar içerirler (örtük mesajları ben, bilinçdışı iletişim dediğimiz şeyin, yani düşüncelerimizin kaçınılmaz biçimde birbirine karışmasının, yerini alacak biçimde düşünüyorum). Bunun tersine komutlar bir tür danışıklı dövüş içerir ki bu da bir fark yaratmaktadır. Temelde bir komut ya kabul edilir ya da ret; örtük mesaj gibi kolayca kullanılamaz. Klein, bir şeyin bir başkasını *temsil ettiğini* yazarken, öğretme ya da komut vermeye benzer bir şeyin sözünü etmektedir: Budur gerçekten de. Bence onun psikanaliz tarihinde böyle öğretici bir şahsiyet olmasının sebebi de budur. Bilinçdışının nereden ya da kimden kaynaklandığı biçimindeki temel soruyla sürekli yüz yüze getirir bizi Klein – daha doğrusu sürekli olarak bu soruyla boğuşur. İki insan birbiriyle konuşurken baştan çıkarmanın geçerli alternatifleri var mıdır, varsa nelerdir? Böylesine etkileyici olan yanı da bu konularda bu kadar tiz ve kesin bir sesle konuşmasıdır – tabii Klein'dan, kendi kendimizin gözünü korkutmak için yararlanmıyorsak.

Bana kalırsa Klein açısından örtük mesajın bir hile olduğunu söylemek hakçadır; zaten bu kadar takat kesici olan da benliğin bazı parçalarının hileli oluşudur. Mesela bu noktada Klein'ın, kıskançlık, haset duygusunun incelikli hünerleri, Ölüm içgü-düsünün kişiliğin içine karmaşık yollardan nüfuz etmesi –Freud'-un, bu içgüdünün sessizliği diye andığı şey– konusu üzerinde bu kadar düşünmüş olması gelebilir aklımıza. Denebilir ki Winnicott, eski bir karşıtlığı dramatize ederek hep örtük mesajlar vermiştir; birine ne

yapacağının söylenmesi konusunda neredeyse fobiktir ve bunun sonucu olarak zorlayıcılıkta daha aşağı kalmaz kuşkusuz. En azından onu eleştirenlerin gözünde Klein'ın kusuru hastayı bilgilendirmekse –hastanın söylediklerinin anlamını ona açıklamaksa– Winnicott'ın kusuru da hastayı düşünmeye yöneltmektir (onu eleştirenler ise Winnicott'ın kusurunun cana yakın davranmak ve buna oyun adını vermek olduğunu söyleyecektir). Winnicott'ın çizgi oyunu, hastaya verilen örtük bir mesaj değilse nedir? Winnicott'ın masasında duran meşhur spatulalar, çocuğu baştan çıkarmak için konmuştu oraya.* Winnicott, analiz sırasında ancak "çok yorgun" ise "öğretici" olmaya başladığını iddia etmektedir. Klein'ın Anna Freud'a yönelttiği eleştiri ise onun, çocuğu analist ile özdeşleşmeye yüreklendirmekle olsa olsa ona içgüdü denetimini "öğrettiği," fakat Klein gibi çocuğun kişiliğinin derinine inemediğidir. Bir başka deyişle hem Klein'ın hem Winnicott'ın gözünde öğretici –baştan çıkarıcıdan sonra– negatif analist idealidir. Klein ile Winnicott'ın psikanalizde kendi yaptıklarından ayırt etmeye uğraştığı, öğretme ve baştan çıkarmadır – birbirinden ayrılmaz görünmesi çok kolay olan iki faaliyet. Yine de Freud'un, analizi bir "eğitim sonrası eğitim" diye nitelediği o ünlü sözüyle anlatmaya çalıştığı, analizde bir iki şey öğrenmekten korkmamamız; hatta analistin bize kendimiz hakkında bir şeyler öğretmesinden de korkmamamız gerektiğidir herhalde. Başka türlü ifade edecek olursak, öğretme işini kimin ya da neyin yaptığı, hatta öğrenmenin ne olduğu her zaman çok açık olmasa bile öğrenme dediğimiz şeyin, analizde

* Winnicott, çocuk terapisinde bir teknik olarak geleneksel çizgi oyunundan yararlanmıştır – *Therapeutic Consultations in Child Psychiatry* (bkz. "İlgili Taraf," s. 40-41'de yer alan not) adlı çalışmasında bunu anlatır. Oyunda terapist, bir kâğıda bir çizgi çeker –herhangi bir biçimde tanımlanmayan bir işarettir bu– ve çocuktan bunu tanımlanabilir bir nesne haline getirmesini ister. Çocukların ellerine geçirdikleri nesnelerle neler yapabileceği konusundaki takıntısı doğrultusunda Winnicott, anneler ve küçük çocuklarla görüşürken masasına daima spatulalar koymuş, çocuğun bu nesneleri alıp kullanması durumunda neler yaptığına dikkat etmiştir. Winnicott, bu sürece dair çok basit gözlemlerden yola çıkarak çocukların duygusal gelişimi konusunda dikkate değer ve kapsamlı sonuçlara varmıştır. Bkz. "The Observation of Infants in a Set Situation," D. W. Winnicott, *Through Paediatrics to Psychoanalysis* (Londra, Hogarth Press, 1975).

sona ermesi gerekmez. Öğretme ve baştan çıkarmadan farklı olarak analizin, örtük mesajlar gönderme yoluyla, örtük mesajlar gönderme hakkında bir eğitim olduğunu öne sürmek istiyorum; isterseniz örtük mesaj göndermenin, öğretme ile baştan çıkarma arasında bir tür arabulucu olduğunu, hem bir suç ortaklığını hem de bir farklılığı ayakta tuttuğunu söyleyelim. En kötü baştan çıkarma gibi en iyi öğretme de sadece örtük mesajlardan oluşur. Bazıları içinse bunun tam tersi geçerli olacaktır.

Marion Milner, serbest çağrışımın bir tür görsel eşdeğeri olarak "serbest çizim" adını verdiği yöntemi denerken, *Resim Yapmayı Becerememe Üzerine*'de açıkladığı üzere gereksiz karalamalarla ilgili olarak şunu bulmuş: "Bir çizıktirme, çok kısa zamanda tanımlanabilir bir nesneye dönüşür."

> Böyle anlarda, yeterince uzun zamandır karşımızda belirip duran şeydeki kargaşa ve belirsizliğe daha fazla dayanılamazmış gibi, ifade bulmaya çalışan düşünce ya da ruh hali henüz o aşamaya ulaşmadığı halde çiziktirmeyi tanımlanabilir bir bütün haline getirmek gerekiyormuş gibi gelirdi. Bunun sonucu ise sahte bir kesinlik duygusu; zorlama ve yanıltıcı bir tutarlılık; tanımlanmak için uğraşan başka bir şeyi, hâkim anlayış açısından geçerli gerçeklik yerine hayal gücüyle ilişkili olan başka bir şeyi yok sayma pahasına, nesneyi daima nesne olarak gören hâkim anlayışın zorbaca zaferi olurdu.

Milner'ın burada anlatmaya çalıştığı, tanımlanabilir nesnelere duyulan ihtiyaç ile onun deyişiyle "sahte bir kesinlik duygusu; zorlama ve yanıltıcı bir tutarlılık" arasında temel bir suç ortaklığı ya da bağ bulunduğudur. Yani kısıtlayıcı bir içsel idealin, açıkça anlaşılır olanı hedeflemenin zorbalığı söz konusudur. Konuşmayı öğrenmekte olan ya da dil alanına adımını atmaya başlayan çocukta da olduğu gibi, bir şeyi kolaylıkla paylaşılır kılma, belirsiz ya da muammalı nesne yerine bir mutabakat nesnesi –kabul edilebilir sözcük öbeği, güven verici çizim– yaratma yönünde kaçınılmaz bir baskı vardır. Bu gerçekleştiğinde ise örtük mesaj –olabilirliğin içerdiği risk– komuta dönüşür. Bilinemez olan karşısındaki korku, anlaşılır olana sığınarak tedavi edilir. Yeni olandan –Milner'ın

henüz belirsiz olmakla birlikte "ifade bulmaya çalışan düşünce ya da ruh hali" diye bahsettiği şeyden– önce davranılmış olur. Bildik olan, şaşırtıcı olmayan, danışıklı dövüşle kurduğumuz tutarlılığımızı, akıl sağlığımızı korur.

IV Örtük mesajlardan –Milner'ın çiziktirmeleri gibi kendi gönderdiklerimiz de dahil– bir şey yaratılabilir; komutlara ise ya itaat edilir, ya karşı çıkılır. Milner'ın örneğinden sanki sürekli kendi kendimize komutlar veriyoruz, zorlayıcı içsel ideallere uyacak şekilde yaşamaya çalışıyoruz gibi bir anlam çıkmaktadır. Çok çabuk anlam kazanan şeye korku yüzünden uyum gösterirsek, tanınmaya duyduğumuz ihtiyaç, kendi kendini körleştirmeye dönüşür. Fazlasıyla tanıdık nesnelerle kendimize anlaşılır bir dünya kurma hevesine kapılmakla zaten bilmekte olduğumuza, geçmişe aman tanımaz bir bağlılık gösteririz; ya da geçmiş konusunda her şeyi bildiğimiz kanaatine –ki bu daima sahte bir kanaattir ve geçmişi, bilip tanıdığımız dünya olarak düşünme imkânı verir bize– bağlanırız (oysa ailemiz, hiçbir zaman bizim tanıdığımız insanlardan oluşmuş değildi; insanları tanımaya oradan başladık, hepsi bu). Sanki geçmiş, tanıyabileceğimiz nesnelerle doluymuş gibi; sanki mutabık kalınan gerçeklik, bizi güvende tutacak kadar tutarlıymış gibi – ve bunun tersi de geçerli tabii.

Ancak Milner'ın, merak duygusunun yazgısı hakkında anlattığı fablın yapısında öyle bir ironi var ki, komutlardaki ironiye çok yakın. Sanki (tam anlamıyla) tanımlanabilir nesne diye bir şey varmış imasını içeriyor; tıpkı bir komutun, komut verir ve bir komutu yerine getirirken ne söylediğimizi, ne yaptığımızı biliyormuşuz imasını içermesi gibi (komutlar, bilinçdışı diye bir şey olmadığının kesin kanıtıdır). Bir komutu, yahut herhangi bir kuralı ya da talimatı sadece ima içeren, düşünceyi harekete geçiren bir şey olarak ele almak –kendi zevkine göre yorumlamak– otoritenin yapısını

köklü biçimde yenilemek demektir (itaat, yalnızca yorum karşısında duyulan korkuya dönüşür). Her türlü egemenlik biçiminin imkânsızlığını, dolayısıyla da içerdiği şiddeti tanımaktır bu – tıpkı psikanalizin, bilinçdışı kavramı ve ona bağlı rüya çalışması ile yaptığı gibi ("Egemenlik," diye yazar Jean Elshtain, "bir iş ve bir hikâye olarak... bizzat hayata tepeden bakmayı getirir.") Sizi, söylediklerimi çarpıtmakla suçluyorsam, sözlerimin ne anlama geldiği konusunda kendimi mutlak otorite olarak gördüğüm iması vardır burada (yani sizde hiçbir yorumlama özgürlüğü, bende de bilinçdışı diye bir şey olmadığı iması). Ne olduğunu anlayamıyorum diye sizin karalamanızı –aslında kendi karalamamı– aptalca bulmuşsam, neyin akla yakın, hatta geçerli olacağı konusunda kendimi mutlak otorite olarak gördüğümü ima ediyorum demektir. Böyle estetik ölçütlerin hepsi de neyin mümkün sayılacağı konusundaki ölçütlerdir. En kötü durumda, geleceği, ondan önce davranarak öngörürler. Ama kurallar da hep, asla bilinemeyecek bir gelecek için koyulur. Tabii her türlü modern ahlâki reçeteyi bu kadar karışık hale getiren de budur. Kişisel ahlâkımız, ahlâki söz dağarcığımız, asla hayal edilmemiş durumlar için tasarlanmıştır. Tanıdık –aslında modası geçmiş– ilkelere sığınarak, Milner'ın "kargaşa ve belirsizlik" dediği şeyden kaçınır. Kurallara uygun yaşamak, geleceğin de geçmiş gibi olacağını ümit etmenin bir başka biçimidir.

Bir başka deyişle, Milner'ın merak hakkında anlattığı fabl, aynı zamanda ahlâk hakkında bir fabldır. Bir zamanlar keramet (merak ve yan ürünleri; şaşkınlık ve dehşet duyguları) diye adlandırılmış olan ile ahlâki ideallerimiz arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Merak ve benim ilgi adını verdiğim duygular daima yeni olanın, yenilenmiş olan eskinin hizmetindeyse, geçmişten gelecekler yaratmak da daima değişiklik içerir demektir. Komutları birer örtük mesaja dönüştürmek ve izlerinden gitmek demektir; bu komutlar hem büyüme sürecinde yer alan öğretici bilgilerdir hem de bunların, mevcut gelenekler ile kültürün sunduğu ilkelerde bulunan kaynakları.

Peki çocuk, Freud'un ifadesine göre hayatın biyolojik gerçekleri ile yaptıklarını, hayatın ahlâki gerçekleri –kendisine hem

miras kalan hem de öğretilen ahlâktan söz ediyoruz– ile hangi anlamda yapabilir? Bütün cinsel teoriler ahlâki birer teori olduğuna göre –insanların neyi yapmasının mümkün ve/veya kabul edilir olduğunun hikâyesidir bunlar– cinsel araştırmaları sırasında çocuk, bir yandan da bizatihi çelişkili görünen bir şeyi geliştirmektedir: Kişisel ahlâktır bu. O anın gelişimle ilgili ihtiyaçlarına göre tasarlanmış bir ahlâk (yani eğer Freud'un teorisini benimsiyorsak, oral ahlâktan, anal ahlâktan vb söz edebiliriz). Yine aynı bakışla bu, kendi gelişim aşamalarının her birini barındıracak bir ahlâktır – o aşamalardan gelişip ortaya çıkmakla yetinmeyecektir. Dolayısıyla insanın kişisel ahlâkı, resmi ahlâkından farklı olarak hayatındaki farklı dönemlerin üst üste binmesidir – tam bir çorbadır yani.

Yetiştirilişinde geçerli olan ahlâk anlayışına göre çocuk, ahlâken daha çok ya da daha az meraklı olabilir; bilinçli ya da bilinçsiz biçimde yetişkinler tarafından daha çok ya da daha az cesaretlendirilmesine bağlı olarak ahlâkı ya bir komut gibi görecektir ya da örtük mesaj; tanımlanabilir (önceden oluşmuş) bir bütün olarak ya da tıpkı bir çocuk gibi evrim süreci içinde bir şey olarak. Sözgelimi onu nazik davranmaya zorlayan sesin kendisinin pek nazik olmadığını, hatta taleplerinde zalimce davrandığını fark edebilir, yahut fark etmesine izin verilebilir; yahut bir durumda kötü olan şeyin bir başka durumda iyi olduğunu; yahut ahlâk kurallarının da tıpkı onları yaratan insanlar gibi ölümlü, fani olduğunu. Ergenlik çağına geldiğinde ahlâkın, hayatı ne kadar çok basitleştiriyorsa, o kadar katı ve ürkütücü olduğunu; en anlaşılmaz şeyin ahlâki hayatı basitleştirmek olduğunu fark edebilir. Psikanalizde süperego değişimi diye tanımlanan durum, ahlâkın yenilenmeye açık olduğu, süperego neredeyse egonun da orada bulunabileceği anlayışını getirir beraberinde (hem ahlâkçı bir zorba hem de kişinin en değerli ideallerinin koruyucusu olarak süperegoya, kendisinin her şeyi bilmediğini, egemenliğin insanı yoldan çıkardığını hatırlatmak gerekir âdeta). Çocuk, merak ve hayal yoluyla kendi ahlâkını doğaçtan geliştirmekte ve ana-babası aracılığıyla kültürün önüne koyduğu karakter idealleri ile öz-

deşleşmesine dayanan gerekli uyarlanma sürecinde de bu ahlâk ona aşılanmaktadır. Kültürün kabul edilir davranış biçimleri repertuarı zorla dayatılır çocuğa; çocuk da çoğu zaman buna öfkeyle yanıt verir, ama yaratıcılık ve yeniliklerle yanıt vermesi daha kabul edilir bir durumdur.

Çocuğun özgürlüğü, çocuğun kendini biçimlendirme projesi, komutlarla talimatları aynı zamanda birer örtük mesaj ve ima olarak da ele alabilmesine, birer reçete olarak görmekle kalmayıp açık davetiye olarak da kabul edebilmesine bağlıdır. Kurallar uymak için değildir sadece, inceleyip sınamak içindir de; tahmin yürütme denen o kurumlaşmamış beceriyi de gerekli kılarlar. Fakat bu da çocuğun, yavaş yavaş bu alana sokulurken içsel idealler arasında karışık bir çarpışmanın ortasına düşmesi demektir (hem beceri edinme arzusu vardır, hem de bu becerinin edinilmesiyle birlikte kaybedileceği için yası tutulacak bir şey söz konusudur). Kabaca ifade edersek gerekli olan uyum sağlama, kabilenin standartlarına göre şu ya da bu şekilde iyi bir insan olma ideali söz konusudur burada. Bu da çocuğun temas halinde kalmasına imkân tanıyacak karakteristiklerin –dürüstlük, hijyen, rekabet– kazanılması demektir (bir keresinde analist John Rickman, insanın kendisine katlanacak kimse bulamayınca delirdiğini söylemişti). Yetişme denen şeyin daima uyumu içermesi ilgi çekici olabilecek bir paradokstur: Çocuk, bazı şeylerin el değmeyecek kadar sıcak olduğu gerçeğini, ana-babasının bir tarihi bulunduğunu vb kabul etmek zorundadır. Ama gruba katılmak, zoraki anlaşmalardan ibaret değildir; psikanalist gibi çocuk da, kültürün kendisinden beklediği bağlantıları bozar ve yeniden kurar (ele alırsınız bunu, çünkü ele alınamayacak kadar sıcaktır). Dolayısıyla uyum sağlama idealinin yanı başında –en azından gelenekçi yapıyı geride bırakmış toplumlarda– daima doğaçlama ideali vardır: Çocuğun ve yetişkinin, verili kültürel değerleri kendi bilinçdışı arzularına göre dönüştürme yönündeki göreli özgürlüğüdür bu. Bunda da çoğu zaman kuralları değiştirmekle yetinilmez, oyunun da değiştirilmesi gerekir (bir şeyin önemi, bir başka şeyin öneminin yerine geçer ve bu yeni şeyi beğenenler, adına ilerleme derler). Demek ki ortak anlayıştan kaynaklanan ha-

yatta kalma mücadelesi diyebileceğimiz bir durum söz konusudur ve düşgücüne dayalı bakışın hayatta kalması için yapılan bir mücadeledir bu. Psikanaliz terimleriyle bunun arzu ve onu karşılayacak her şey olduğu söylenebilir. Freud'a göre çocukluktan kalan miras, doyum olasılıkları konusunda ifrata kaçmayı da içerir, bunları ehlileştirmek için gerek duyulan ahlâki ideallerde ifrata kaçmayı da (bunlara Oidipus kompleksinin çözülüşü ya da anababanın getirdiği yasakların yeterince içselleştirilmesi de denir). Sanki dünya bizim için yaratılmış gibi yaşarız ve bizimle ilgili hiçbir şey bilmeyen bir başkası için yaratılmış gibi. İsteklerimiz doyurulduğunda, hayatın tam olarak ne olduğunu bilirmiş gibi yaşarız sanki – sonra da (ılımlı bir ifadeyle) isteklerimizin nasıl geliştiğini fark ederiz. Oysa dünyanın bizim istediğimiz gibi olduğuna ya da olabileceğine inanmak –bir ironi olarak da yaşanabilir bu, ironi olmadan da; yani ya komedi ya da trajedi olarak– çocuğun hayatının önkoşuludur. Başlangıçta var olan da budur: Söz değil, Vaat. Bir başka ifadeyle çocuk, taahhütler olmadığı için acı çekmez. Huysuzluk nöbetleri, yalnızca taahhüt altına girmiş olanlar içindir.

Olayların devam etmesinden ya da sona ermesindense başlıyor olması daha ilginçtir belki (hayatımızdan eksilenlerin ardından yas tutabiliriz, peki ya hayatımıza eklenenlere ne yapacağız?) İster gönderiliyor ister alınıyor olsun, örtük mesaj bir tür umuttur. Dünyaları umarsak, bir şeyler elde ederiz.

IV
Haklı öfke

Hayatın gerçekleri, inançlarımızı üstüne titreyerek koruduğumuz alana giremiyor: Bu inançları onlar meydana getirmedi, o yüzden de ortadan kaldırmaya yetmiyor güçleri.

Proust, *Swann'ların Semtinden*

Derinlere kök salmış olup da bizde kızgınlık yaratacak bir düzen duygusuna sahip olmasaydık, hiçbir şeyi trajedi olarak görmezdik. Günlük hayatın ufak trajedileri bir yana –haka-retler, kazalar, günlük melodramlarımıza ya da tedirginliklerimize vesile olan engeller– sanatta olduğu gibi hayatta da trajedi, dünyanın nasıl olması gerektiği konusunda çoğunlukla bilinçdışında beslediğimiz kabulleri altüst ederek gösterir kendini; dünyanın olması gerektiği gibi (sözgelimi, bizim ölümümüzü içermeyen bir dünya) olduğu yanılsamasına ne kadar sık kapıldığımızı gösterir. Elimizdeki anahtarları kaybedince kapıldığımız öfke –kişisel anlam ya da içsel bölünme yoluyla açığa çıkardığı her ne olursa olsun– bir yandan da anahtarların daima el altında olduğu bir dünyada ya-

şadığımızı gösterir bize.

Bir başka yerde akıcı, kesintisiz becerilerle dolu bir dünya vardır; her şeyin tıkır tıkır işlediği (trenlerin hep zamanında geldiği) bir dünya. Asla öfkeye kapılmaya gerek duymadığımız – daha doğrusu ortadan kaldırmak, içimizden akıtmak için öfkeyi kullandığımız o dayanılmaz çatışmaya gerek duyulmayan bir dünya (bir keresinde psikanalist Ernest Jones, öldürmek istediğimiz insanın en çok nefret ettiğimiz değil, bizde en dayanılmaz çatışmayı yaratan insan olduğunu söylemiştir). Yani hiçbir öfke yoktur ki intikam niteliği taşımasın; bir ideale ihanet edilmesi söz konusu olmadıkça öfke de olmaz, o ideal ne kadar bilinçdışı, ne kadar erişilmez olursa olsun. Hiddete kapıldığımda yalnızca kontrolsüzlüğümü açık etmiş olmam –bir sınırı aşmak için ne çok arzu edilir bu– daha utanç verici olanı, gizli gizli beslediğim ütopyacılığı açık etmemdir: Kendimle ilgili olarak ve kendi adıma beslediğim o dehşet verici, tutkulu idealdir bu. Bir başka deyişle, görünen ben ile olmak istediğim ben arasındaki kopukluğu daha fazla taşıyamadığım –yani rasyonalize edemediğim– anda, aşağılanmış hissederim kendimi; psikanalizin dilinde bu, egom ile ego idealim arasındaki uçurumun kapatılmaz olduğu andır. Kaybından ötürü ardından yas tutmaya dayanamayacağım yegâne kişi, idealimdeki bendir. Her şey, hatta aşağılanmanın yarattığı utanç verici kışkırtma bile buna yeğdir.

Madem ki öfke, idealimizi, kendimizi nasıl idealize ettiğimizi –hakkaniyet anlayışımızın ne kadar bilinçsiz, ne kadar çılgınca olduğunu– gösterir, aynı hesaba göre kibrimizden feragat potansiyelimiz de ahlâkın kökenidir. Aslında küçültüldüğümüz anların bizde böyle bir etki yaratması ilginç; küçük düşürülme ve alaya alınma konusunda hep nasıl da savunmasız oluyoruz (sanki bir yerlerde daima kendi gözümüzde zaten istihza konusuymuşuz gibi; sanki bir bakıma, her türlü iddiamız birer böbürlenmeden ibaretmiş gibi). Bir ahlâktan yoksun olmanın imkânsızlığını –ahlâki bir dünyayla bütünleşmiş olduğumuzu– hiçbir şey kibrimizden feragat kapasitemiz kadar açık biçimde doğrulamaz. Kendimizi küçülmüş hissettiğimizde, bizim için önemli olanların bizim için ne

kadar önemli olduğu çıkar ortaya. Kapıldığımız öfke bir şeye olan bağlılığımızdır aslında, tercih edilen bir şeye. Zaten aşağılanmaya karşı bağışıklığı olan ya da bu duyguyu hiç tanımayan biri, iyi bir hayatın ne olduğunu nasıl bilirdi ki? Öfke anında açığa çıkan ihanetlerimiz, çarpıklıklarımız –anahtarları kaybetmemiz– eğreti ve vakitsiz birer ifşaattır.

Öfkemizin açık ettiği ahlâkımız bir tür şahsi deliliktir sanki; şahsi dinimizin onca el üstünde tutulan değerleridir de, ancak çiğnendiklerinde varlığını fark ederiz bunların, tabii eğer fark edersek. Bilinçli olarak formüle ettiğimiz ve yolundan ayrılmamaya çalıştığımız erdemlerin resmi ahlâkımızı oluşturduğu söylenebilir. Gayri resmi ve daha bize özgü olan ahlâkımız ise ancak, deyiş yerindeyse, aşağılanma sonucunda kendini gösterir. Sizi aşağılayanın kim ya da ne olduğunu bildiğiniz anda, kendinizle ilgili olarak mutlak biçimde değer verdiğiniz, taptığınız şeyin ne olduğunu da biliyorsunuz demektir. Hiddete kapılmanıza –kendinizi sahiden küçük düşmüş hissetmenize– neyin sebep olduğunu söyleyin bana, size kendinizle ilgili olarak neye inandığınızı, neye inanmak istediğinizi söyleyeyim. Yani yaşama sevincinizi korumak adına neyi kendiniz için gerekli kabul ettiğinizi.

Size şöyle dediğimi varsayalım: Ağaçları savuran rüzgâra bak, bütün *görebildiğin*, kendi bildikleri gibi salınan ağaçlardır. Kendi özel –ve çoğunlukla da fazlasıyla kamusal– ahlâkımıza bakmak istersek, görebileceğimiz, işitebileceğimiz ve hissedebileceğimiz şey öfkemizdir. İdeallerimizi memnuniyetsizliklerimizden çıkarsarız. Freud'un bize kabul ettirmeye çalıştığı da, içgüdülerimiz –yani onun, içgüdünün içeriğine ilişkin kurgusu– doğrultusunda hareket ettiğimize göre, bize yol gösterenin ideallerimiz olduğu düşüncesiydi. Cinselliğin insan hayatında güçlü bir dürtü olduğu düşüncesi, modern Avrupa'da öyle büyük bir keşif değildi (cinselliği Freud keşfetmedi; onun keşfettiği, cinselliğin ifade edilmeye nasıl direndiğiydi); belki daha şaşırtıcı olan, ahlâkımızı, cinselliğimizin büründüğü biçimlerden biri olarak tanımlayabilmemizdi. Sözgelimi cezalandırma kavramı olmaksızın ne adaleti düşünebiliriz, ne de cinsel sapkınlığı. Bir başka deyişle, psikanaliz açısından bak-

tığımızda ideallerimiz, birer arzu nesnesidir; daha doğrusu yüceltilmiş, daha kabul edilir biçimlerde yeniden tanımlanmış olan arzunun nesneleridir (kötü bir insan olmak, anneyle evlenmek istemekten daha iyi gelebilir kulağa). İdeallerimizin –iyi olmak, kötü olmak, başarılı olmak, adil olmak– bizim için, başkaları açısından olduğundan niye ve nasıl daha zorlayıcı olduğunu görmek kolaydır. İnsanları sevmek, idealleri sevmekten daha güçtür ve daha tatmin edicidir. Ve ideallerimiz, zamanı durdurabileceğimiz yanılsamasını, biz gelip geçsek de bir şeylerin kalıcı olduğu yanılsamasını yaratır bizde.

II Öyleyse öfke, yalnızca taahhütleri olanlara, kendileri için önem taşıyan projelere sahip kişilere göredir (kayıtsızlara, tasasızlara, depresyon geçirenlere göre değil). Yani bir şeylerin ters gittiğini düşünen ve bunun başka türlü olabileceğini öfke anında "bilen" insanlara göredir. İster içeriden, varsayımsal bir ölüm içgüdüsünün sessiz sedasız işleyişinden kaynaklanıyor olsun; ister dışarıdan, bize şu ya da bu şeyi asla yeterli ölçüde vermeyerek daima engellenmişlik duygusu yaratan ötekinden kaynaklanıyor olsun, bir kopuş söz konusudur. Bu en alt düzeyde olduğunda, kafamızdaki tabloda bir şey kesintiye uğrar, aniden engeller belirir. Engel olamadığı bir şekilde hedefinden (tatminden, adaletten, hükmetmekten, "daha fazla yaşam"dan, kendi bildiği yoldan ölmekten) uzaklaştırılmış bir yaratık tablosudur bu. Haksız müdahalelerden, baltalamalardan, ihanetlerden söz eder öfkemiz; ama paradoksal bir şekilde de aynı zamanda ısrardan, reddedilişten, ümitten. Bir başka deyişle, intikamdan ayrı tutulamaz. Hem zaten çoğu zaman nesnesini gizleme –ikame etme– gereği duysa da, intikam hırsıyla dolu olmayan bir öfke düşünebilir miyiz?

Öfke duygularımız, dillendirilmemiş adalet teorileridir; intikamla dillendirilir, hayata geçirilirler. Denebilir ki intikam, öf-

kenin tarzıdır, janrıdır (kanapedeki hastalar hep şunu sorar: "Ne yapacağım ben bu öfkeyle? Ne yapmam gerekiyor bunu?" Buna şu soruyla cevap verilebilir: "Olası cevap nedir sizce?"). Öfke bizi acze düşürürse, intikam da yapılacak bir şey koyar önümüze. Kafamızdaki dağınıklığı düzene sokar. İnsanın dünyaya ya da kendi hayatına anlam kazandırmasının yollarından biridir. İntikam, bu kopuştan bir hikâye yaratır. Ve uğranan kayıpların iyiye doğru değiştirilebileceği inancıyla (gözü dönmüşçesine iyimser biçimde yas tutma olarak intikam) anlamın, düzeltme olanağı ile ne ölçüde işbirliğine girdiğini gösterir bize. Trajedi daima eylem olanağının önünü tıkama tehdidi içerdiğindendir ki –gerçek trajediler kadar ufak trajedilerimiz de– intikam, umudu diri tutar.

Gerçek trajedi, anlam yaratma kapasitemizi –isteğimizi– sorgular: İntikam, bu sorgulamadan önce davranır. İntikamcı, ete kemiğe bürünmüş erektir. Hamlet değilse eğer, hem bir şeyler yapılabileceğini bilir, hem de ne yapacağını. Zaten Hamlet'in, kendi hayatının yaşanmaya değer olup olmadığını sorgulamasına sebep olan da intikam düşüncesiydi; Hamlet'in o kadar olağandışı olan yanı budur. Fakat ortalama intikamcı, bir kez yaralandı mı, hayatını ne uğruna yaşadığını bilir: Kendisini ilgilendirenin ne olduğunu bilir. Onun için yara, saf anlamdan oluşan bir armağandır, bir uğraştır. İntikamcı için yegâne soru, "nasıl"dır. Korkunç bir iyimser olarak adalete inanır o: Hem olabilirliğine hem de değerine. Ne istediğini (artık) bildiğine göre de kendi hayatının ne anlama geldiğini bilmektedir. Yine de aşağılanmanın ne olduğunu, öfkeye ne ölçüde yatkın olduğumuzu kendimize sormamıza sebep olan, intikamın kurtarıcı, rahatlatıcı niteliğidir kesinlikle – örtük olarak içerdiği düzeltme, iyi bir şey çıkarma ya da ödeşme inancıdır. Öfke aynı anda hem aşırı ölçüde savunmasız olmamız karşısında bir itirazdır, hem de boyun eğmeyi reddedişimizin beyanıdır.

III Lafı dolandırmadan soracak olursak, nedir aşağılanma? Bunca öfkeye kapılmamıza sebep olan yanı nedir? Yahut da yegâne mümkün çözümü, yegâne çaresi öfke olan şey nedir? Bu soruların cevabı –hem şahsi hem siyasi düzeyde– adalet ile çaresizlik arasındaki ilişkiyle yüz yüze getirir bizi; bir başka deyişle, hak sahipliği duygumuzun kaynağıyla. Haklarım deyince neyi anladığımı, öfke duygumdan yola çıkarak yeniden kurmam ironik bir durumdur. Bir de herkesin bildiği gibi, insan hakları denen şey ile bireyin, kendi hakkı konusunda daima müphem olan, bilinçdışı anlayışı arasındaki şu huzursuzluk dolu gerilim vardır. Ben, gizli birtakım ayrıcalıklara sahibim: Kendime hak gördüğüm bazı ihtiyaçlarım var benim; hayatım, ritüelleştirilmiş bir prestijden ibarettir. Yine de diğerleri arasında bir insanım işte. Her çocuğun kısa zamanda farkına vardığı gibi, kendisi ne kadar önemli olursa olsun –ne kadar güzel ya da sevilen ya da akıllı biri olursa olsun– bir yandan da hiçbir şekilde özel biri değildir. Daima onu tümüyle önemsiz ve konu dışı bırakan bir bakış açısı vardır – ve bu düşünce, sonsuza dek musallat olacaktır ona (çocuğun, ana-babasını cinsel ilişki halinde gördüğü o ilk anın gücü buradan kaynaklanır: İlişkinin ihtişamı içinde çocuğun hiçbir önemi yoktur). Onda ancak öfke uyandırabilecek bir bakış açısı, bir noktaya takılmış boş bir bakıştır bu ve bunun içinde çocuk, kendini sürekli olarak yeniden oluşturmak durumundadır; narsisizm dediğimiz şey, en canlı tecessümünü depresyonda ya da cinsel ilişki halinde ebeveynde bulan bu bakış açısını ortadan kaldırma yolundaki (ümitsiz) çabadır. Öfke anında varlığımızın hissedilmesini sağlarız, sadece kendi kendimize de olsa. Kapıldığımız heyecan bir tür hatırlatıcıdır, bir hayat belirtisidir. Yahut bir şeye ihtiyaç duyduğumuz sırada görmezden gelinmenin yol açtığı o yakıcı aşağılanmışlık duygusunu düzeltebilme ümididir.

Aşağılama, ümit ile oynanan bir oyundur daima. İstemeyi bir tür zulme dönüştürür. Vaatlerde bulunan birer hayvan olabiliriz biz, ama aynı bakışa göre bir yandan da aşağılayan, ümidi yok etmede son derece becerikli olan hayvanlarız; bir başkasını ve elbette kendi kendini küçültmekten bu kadar çok haz alabilen hayvanlar.

Âdeta aşağılama –tecrit, ihanet, hakka tecavüz; gurursuzluğumuzla heybetimizi birleştirir bunlar– insanların bir araya gelince neler yapabileceğine dair en esaslı tablolardan birini oluşturur. Aşağılanma sahnesinin kendisi, sürekli tekrarlanan ilksel bir karabasan gibidir, özel ve politik hayat arasındaki kaçınılmaz bağdır (baskı ve zulmün geçer akçesi olarak aşağılama). Birini aşağılamak, kendini unutulmaz kılmak demektir, birinin zihninde daima yer edinmenin kötücül yoludur (psikanalizin etik projesi aşağılamayı ortadan kaldırmaktır; insan ilişkilerinde model olarak sado-mazoşizme bir alternatif bulmaktır). Aşağılamanın ayrılmaz parçası ve garantörü ise boşa çıkan umutlar yaratmaktır: Her zaman vaat olarak kalabilecek vaatlerdir bunlar; tanımı gereği her zaman sahte olabilecek, arzumuzu havaya savuran vaatlerdir. Birini aşağılamak, ancak umut besliyorsa mümkündür elbette. Ancak bir geleceği olan insanlarda boş yere umut yaratılabilir.

Birini aşağılamak için size olan bağımlılığını sömürmeniz gerekir. Önce bağımlılığı sağlar, sonra kullanırsınız (karşınızdakinde korku yaratarak kendiniz için temel niteliğinde olan belli şeyleri güvence altına alırsınız). Karşınızdakinde bir ihtiyaç yaratır ya da bir ihtiyacı karşılarsınız; sonra da onda bu yüzden utanç, suçluluk ya da korku yaratırsınız (kabul görme, arzulanma, güvenlik ihtiyacıdır bu, yine temel nitelik taşıyan bir şeye yönelik ihtiyaçtır). Kesin biçimde sado-mazoşistçe denemese de son derece kötücül olan ve her çocuğun ana-babası elinde yaşadığı deneyimin tarifidir bu. Oidipus kompleksinin tarifidir. Sizdeki ihtiyacı karşılayabilecek olan yegâne kişilerin, sizin bakış açınızdan bunu yapmaması, kendi bakış açılarından da yapamaması, aşağılayıcıdır.

Ana-baba çocuk için her şey olabilir, ama çocuk asla ana-baba için her şey olamaz (çocuğun ana-baba için her şey *olabileceği* yanılsamasını beslemek, psişik felakete yol açabilir). Sonuçta da sırf çocuk olmanın aşağılayıcı bir yanı vardır – gerçi ana-baba, çocuktaki göreli aczden şu ya da bu ölçüde yararlanıyor olabilir; çocuk kendine yeterli değildir, kendi kendini yetiştiremez. O halde aşağılama, bir insanın bir başka insana olan ihtiyacının içerdiği gaddarlıktır; daha doğrusu bir insandaki kaçınılmaz ihtiyaç, gad-

darlık olarak yaşanır – ya da gaddarlığa dönüşür. Yine de bir an düşünecek olursak, gaddarca olanın ihtiyacın kendisi değil, kendine yeterlik fantezisi olduğunu görürüz. Ben, her şeysem, her şeyi biliyorsam ve her şeye sahipsem, istemek diye bir şey düşünülemez bile (Henry James'in *Kumrunun Kanatları* adlı eserinde Morton Densher'ın söylediği gibi, "Her şey, hiçbir şeydir,"). Öfkeye kapılırız, çünkü her şey zaten hazırmış gibi yaşarız ve zaten bizimmiş gibi. Dolayısıyla öfkemiz, hiçbir zaman var olmamış bir şey için yakılan ağıttır, cinnet raddesindeki nostaljidir. Asla var olamayacak bir şey için. Neticede hangisi daha çok bağımlıdır diğerine: Tanrı mı, yarattığı mı?

En azından en başında kendimizi, sanki kaynaklar bizim denetimimizdeymiş gibi tanımlıyorsak –Winnicott'ın deyişiyle anne, bebeğin, onu kendisinin yaratmış olduğu şeklindeki omnipotentlik yanılsamasını besliyorsa– öfke dediğimiz, aydınlanma sürecinin ilk aşaması olmalı. İlksel bir yanılsamanın dağılması. Dünyada başka insanların da bulunduğunun kabullenilmesinden ibaret yalın ve açıkça kaçınılabilir bir durum; kendi faniliğimizin kutlanması. Öteki olmaya, hem içimizdeki hem dışımızdaki ötekiliğe ödenen ilk saygı borcu olarak öfke. Yine de olsa olsa ironik bir hale getirebiliyoruz; anlaşılan o ki hak sahipliği duygumuzun heybetinden asla vazgeçemiyoruz. Ama öfkemizi kaybedecek olursak, çocuklukla, tanrının yokluğunda artık kutsal saydığımız o başlangıçla aramızdaki bağı da kaybederiz. Cinsellikte çocuksu olabiliriz, ama öfkede, tam anlamıyla bebeksiyiz.

IV Bir bakıma aşağılanmayı mümkün kılan, kendimize –daha doğrusu kendi benliğimizin idealize edilmiş versiyonuna– duyduğumuz sapkınca bağlılıktır. Kişisel tanrılarımız kutsallığını yitirdiğinde, yani çoğu zaman bilinçdışında yer alan değerlerimiz ile ideallerimiz tahkir ya da tehdit edildiğinde aşağılar ya da aşa-

ğılanırız – psikanaliz açısından baktığımızda her ikisini de yapar, reddettiğimiz konumla bilinçsizce özdeşleşiriz. Bu kültürde erkekler, erkeklikleri tehlikeye düştüğünde çoğunlukla kadınları suiistimal ederler; kadınlar ise aşklarının kurtarıcı gücü şüpheye düştüğünde çoğu kez o tehlikeli ilişkilere dönerler. Çocukların ayrıcalık ve hak sahipliği konularında çoğunlukla hınç duyguları beslemesi şaşırtıcı değildir. Öfke, kendi benliğimizin hasar görmüş versiyonunu yeniden kurma doğrultusundaki çoğunlukla beyhude umuda dönüşür; tam olarak varlığımızı hissettirme değildir söz konusu olan, kendimizde mevcut ve dolaşımda olan şeyler arasında en çok değer verdiğimizi korumaktır. Psikanalitik açıdan baktığımızda büyüme, statü kaybını –bir tür cisimsizleşmeyi– ve ardından onu geri alma girişimini içerir. Büyüme sürecinde en çok statü kaybına uğrayan da çocukluk arzularıdır. Bir başka deyişle Freud, ironik bir ilerleme mitosu çıkarmaktadır karşımıza: Zaten neysek onu olmak isteriz. Öfkemizle talep ettiğimiz, bir şeyin bize geri verilmesidir; ya da bizi boş yere ümitlendirdiği için yok edilmesi.

Çağdaş psikanalizin çeşitli meraklarından –gelişme mitosları, "duygusal beslenme"ye dair sapkın romans, dilin fetişleştirilmesi, "ilişki" takıntısı– her biri, kendi usûlünce çocukluğun tensel hazlarının reddine doğru sürüklenir. Tüm dikkatlerini çocuğun geleceğine yöneltmekle onun bedensel başlangıçlarını unuturlar. Freud'dan (ve Ferenczi'den) sonra çocukluğa dair psikanalitik hikâyeler, çocukluktan nasıl kurtulunacağına dair birer hikâyeye dönüşmüş, erken dönem çocuk cinselliği ve çocuğun bedenlere duyduğu ilgi konusunda fobiler geliştirmiştir (çocuklara yönelik cinsel suiistimal konusunda tam tersi geçerlidir bunun; yetişkin, çocuğun bedeniyle aşırı ilgilidir). Ancak ilk başta Freud'un çalışmalarının asıl en kafa karıştırıcı olan yanı, bir bakıma çocukluktan sonra gidecek başka bir yer olmadığı imasıydı ve Oidipus kompleksinde yaşanan düşbozumu da bunun kabullenilmesiydi. Annenizle ya da babanızla evlenemezdiniz, fakat tutku dolu o ilk ilişkilerin potasında gelişen erotik yaşantı, karşı koyulmaz bir idealdi. Ondan asla vazgeçemez, ancak onu ikame edebilir ya da er-

teleyebilirdiniz (ya da öyle olacağını ümit edebilirdiniz). Ve daha bu Oidipal krizler başlamadan önce bile bebek ve küçük çocuk, bütün olası dünyaların en iyisine gömülü durumdadır. Norman O. Brown'ın bundan kırk yıl önce *Ölüme Karşı Hayat*'ta yazdığına göre Freud'un iddiası şuydu:

> temelde insanın, esrarengiz tesadüfi nedenlerle bir bedende hapsolmuş bir ruh olduğu anlayışına dayalı 2.000 yıllık yüksek eğitime rağmen insan, onmaz bir biçimde maneviyattan yoksundur ve hâlâ gizli gizli öncelikle bir beden olarak düşünür kendini. Bastırılmış arzularımız hazza yönelik değildir yalnızca; özel olarak, kendi bedenlerimizdeki yaşamı doyurmanın hazzına yöneliktir. Freud'un kritik olduğunu düşündüğü ilk evrede çocuklar, ruhlarını bedenlerinden ayıramazlar; Freudiyen terminolojiye göre onlar, kendi kendilerinin idealleridir... Freud, masumiyet aşamasına dönüşü ne savunmakta ne de mümkün görmektedir tabii; çocukluğun, insanın sarsılmaz hedefi olarak kaldığını söyler yalnızca.

Freud, aslında hepimizin çocuk olduğunu söylememektedir, onun söylediği, çocukluktaki tensel yoğunlukların yok edilemeyeceğidir. İdeallerimizin, çocukluktaki hazların dönüşüme uğramış biçimleri olduğunu; yetişkinin değerleri ile hırslarının –temsillerinin– çocukluk çağındaki tutkular ile çatışmaların ve merakların bulanık bir tablosunu meydana getirdiğini söyler. Yani, sözgelimi zengin olma arzusu, her şeye yasaklanmadan erişme, yahut bağımlılık getiren ihtiyaçlardan muaf olma fantezisine dönüşür. Brown'ın ifadesiyle ileriye bakmak, geriye bakışın paradoksal biçimidir. Gelecek, insanın geçmişin hazlarını, bedensel hazlarını bulduğu yerdir. Ve Freud'un ima ettiğine göre insanın, çocukken (ve yetişkinken de) kafasında gelişmiş olan takıntılardan uzaklaştırılması, aşağılanmanın incelikli ve sinsi bir biçimidir. Çocuklukta öfke duyguları canlı bir nitelik kazanınca –çocuğun huysuzluk nöbeti karşısında yetişkinin çileden çıkarak acze düşmesi bu ikileme işaret eder– boyun eğme daima küçültücü bir şey olarak yaşanır çocuk ta-

* Ölüme Karşı Hayat - Tarihin Psikanalitik Anlamı, Norman O. Brown, Çev.: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 1996. (ç.n.)

rafından (sado-mazoşizm, yetişkinlerin boyun eğme ve hükmetmeyi cinsel açıdan heyecan verici hale getirerek katlanılır kılmasını sağlayan bir hiledir). Peki "majesteleri bebek" ile ona bakan yetişkinlerin ihtiyaçları arasında kaçınılmaz bir çatışmayı içermeyen bir çocukluk tahayyül edebilir miyiz? Nasıl olur da büyüme, kendi dışında bir şeye uyum sağlamaktan, dolayısıyla da düşbozumundan başka bir şey olabilir? Daha eski bir sözcük olan "mücadele" –hissetme ve dışa vurma uğruna mücadele– bu çerçevede "uyum sağlama" gibi biyoloji terminolojisinden alınmış, kısıtlayıcı bir sözcükten daha yararlı olacaktır; ancak yine de çocuğun, kendi kültürüyle bütünleşmesi gerekmektedir.

Bütün çocuk yetiştirme biçimlerinde –bütün psikanaliz biçimlerinde de olduğu gibi– çocuk ile ebeveyn bir şeylere uyum sağlar. Farklı statüden insanlar arasında temel anlaşma biçimlerine gerek duyulmaktadır. Analist, hastanın gerçek anlamda çokmerkezli biri olduğuna inanıyorsa, onu bunun böyle olduğuna, buna inanırsa hayatının daha iyi olacağına ikna etmek durumundadır. Ana-baba, çocuğun gerçek anlamda bir ilk günah ürünü olduğuna inanıyorsa, çocuğu buna ve iyi olmayı hedefleyen çabalarının sonuçta getireceği değere inandırmak için yapabileceği her şeyi yapmalıdır. (Aşağılanma, bilinçli ya da bilinçsiz olarak çocuğun, yetişkinin inanmasını istemediği bir şeye inanmasıyla ortaya çıkar.) Diyelim ki çocuk, annesi onun kendi bedeninin bir parçasıymış ya da kardeşi, Mars'tan gelme bir uzaylıymış gibi yaşamaktadır. Ana-baba, çocuğu böyle yıkıcı inanışlardan kurtarmaya çalışır. Ama Freud'a göre çocuk, her ikisine de inanmaya devam eder; aslında kendi hazzından çok fazla fedakârlık etmeksizin hayatta kalmak için mücadele verirken, farklı söz dağarcıkları arasındaki çatışmanın ortasında yaşamaktadır. Freud'un çocuklukla ilgili olarak sunduğu hikâye, çatışmaya değer vermemiz, her bakış açısının kendi açısından doğru olduğunu kabul etmemiz gerektiğine inandırır bizi. Freud gibi erken dönem çocuk cinselliğini –Brown'ın öne sürdüğüne göre Blake'in görü [vizyon] kavramına benzer bir şekilde çocuğun, gerçekliği erotik bir şekilde kavramasını– öne çıkaracak olursak, bir hayat projesini nasıl gördüğümüzü de etkileyecek so-

nuçlar doğuracaktır bu. Kökenlere dair her hikâye, geçmiş hakkında bir öngörüdür ve bu da gelecek hakkında üstü kapalı bir öngörüye dönüşür.

Freud'un hikâyesinin çok dolaysız bir versiyonunu hatırlamakta fayda var: Bir parçamız uyum sağlarken, bir parçamız sağlamaz. Lionel Trilling'in ifadesiyle, uyum sağlamayan parçamız kültürün dışında değildir, çünkü ancak kültürün diliyle tanımlanabilir. Freud, uyum sağlamayan parçadan çeşitli biçimlerde söz eder: Erken dönem çocuk cinselliği olarak, çokbiçimli sapkınlık olarak, bilinçdışı, rüya çalışması, Ölüm içgüdüsü, id olarak. Uyum sağlayan parçaya ego adını verir; hem uyum sağlayan hem sağlamayan parçaya ise süperego adını verir. Yani kültürün içinde de değilizdir, dışında da; birbiriyle çatışan ve çelişen biçimlerde içindeyizdir kültürün. Freud, çatışmadan ötürü acı çekmediğimizi ima eder; bize acı veren, çok az çatışmayı taşıyabilir oluşumuzdur. William Empson'ın harikulade ifadesiyle, "çatışmalar arasında köprü oluşturmaya" hevesli olmayışımızdır: Yani her türlü sese kulak vermeye, oyunu sonuna kadar götürmeye hevesli değiliz ve oyunu durdurmakla da sonsuza dek kendi kendimizle konuşmaya mahkûm oluyoruz.

Gündelik hayatın birçok ufak ayrıntısında bize yeterince itibar edilmiyor gibidir; bizi yeterince ciddiye almazlar, istemezler, fark etmezler, yeterince sevmezler, bize inanmazlar (küçültme ile ilgili geniş söz dağarcığının bir parçası olarak "ufak" sözü, görünmezliğe, çocuk olmaya bir parçacık daha yaklaştırır bizi). Böyle sıradan ufak ayrıntılara verdiğimiz tepkiler de, dünyadaki yerimiz hakkında çoğunlukla bilinçsizce sürdürdüğümüz kabulleri korkunç bir berraklıkla gözler önüne serer. Bir başka deyişle büyüme, yalnızca kendimize ilişkin daha gerçekçi bir kavrayış kazanmak değildir; daha çok, en eski haklarımızı, sözcüklere dönüşen bedensel ihtiyaçlarımızı (Winnicott'ın bir keresinde "fiziksel işlevlerin muhayyilede ayrıntılandırılması" dediği şeyi) unutma sürecidir. Bu anlamda biz, bedenimizin kültüre yanıt verme biçiminden ibaretizdir.

Büyüme sürecinde temel bir şeylerin kayba uğradığı ya da en azından ağırlığını yitirdiği artık herkesçe benimsenen bir kabul.

Adına ister hayal, ister düşgücü, yaşama gücü ya da umut diyelim, hayatın zamanla aşınmaya uğradığı düşünülüyor (çocukluk ile ergenliğin idealize edilmesi, bu inanışa verilen bir tepkidir). Tabii ölümün hayatımızla iç içe olduğunu kabul etmek yerine onu düşman ilan etmek de –savaş halinde olduğumuz, bize sürpriz saldırılar düzenleyen bir şey olarak görmek– bu hikâyenin bir parçasıdır. En hainane biçimde işbirliğine yöneldiğinde psikanaliz –yarı bilimsel yeniden tanımlamalar yoluyla– bu geleneksel hikâyeleri pekiştirmenin ötesine geçmemiştir. Hayal kırıklığı yaratmanın yüksek sanatı olarak psikanalizdir bu; aydınlanmış hüsranın modern mitolojisi, arzunun avutucu biçimde ironikleştirilmesidir.

Yine de Freud, bedensel iştahı, dolayısıyla da muhayyileyi kendi hikâyesinin kahramanı haline getirmekle bizi aynı zamanda hazza yöneltmiş, bedenin inancına inandırmaya, semptomlar, espriler, rüyalar ve hatalarla bedenin ömür boyu kendi uyumsuzluğunu nasıl eyleme dönüştürdüğüne iknaya çalışmıştır. Freud'un rüya çalışması –modern pragmatizmin ise yeniden tanımlama– adını verdiği şey, hayatın gerçeklerinin hayatın fantezileri eliyle aralıksız biçimde yeniden şekillendirilmesiydi. Bireyin ömür boyu meşgul olduğu bu gizli çalışma –tarihi yapan bu istek bolluğu, bu ısrarcı, fantastik gözden geçirme– tek bir amaç uğruna gerçekleştirilmekteydi: Hayatı yaşamaya değer kılmak, yalnızca bizi ayaklarımız üstünde tutanları değil, kendimizden geçirenleri de açığa çıkarmak (vecd durumlarından uzak durmakla psikanaliz, doğuştan getirdiği hakkını bir saadet yumağı karşılığında satmıştır). Freud'un ima ettiğine göre istek ve dileklerimiz, bizi mutluluğa götürse de, götürmese de esinleyicidir; ve eğer dileklerimiz mutlu etmezse bizi, hiçbir şey etmez demektir. Freud'un formüle etmeye çalıştığı muamma buydu işte. Sırf istediğimiz için yaşarız, kendi kendimize karşı muğlak olduğumuz alan da isteklerimizdir yine. Doyuma inanırız, ama çatışmaya inanmayız. Büyüdükçe, kendi hazzımızın incelikli karşıtları haline geliriz.

İsteklerimiz ve kendimize ilişkin bilgimiz, psikanalizin akla getirdiği gibi –ve tanımı gereği çocuklukta olduğu gibi– birbiriyle

kökten çatışma halindeyse, o halde psikanaliz, tedavi olma iddiasındaki bir semptom demektir. Doyum için yetersiz ikameler bularak –yüceltmeyi böyle iddialı, kibir ve fantezi dolu bir hikâye haline getirerek– hazza inancın yitirilmesini örtük biçimde teşvik ediyor olabilir. Bir başka deyişle, hazzın daima bedende ve bedenin kaçınılmaz olan, hayat veren, hayatı daim kılan çatışmalarında başlayıp bittiğini unutmuştur. Çocuğun ustalıklı yaşama sevincini de unutabilir. Büyümek, bir şeylerin dışına çıkarak değil de tekrar tekrar içine girerek gerçekleşiyorsa, iyi hayat hikâyesi dediğimiz şeyin şekil değiştirmesi gerekecektir. Bize çok farklı biçimlerde cevap verilebilir demektir.

Final

"Antropologlar," diye yazar Anthony Giddens, "büyük ölçüde, haklarında söylenenlere verecek karşılığı olmayan insanlar ve gruplarla uğraşırlardı." Aynısı psikanalistler için de geçerli olsaydı çok tuhaf olurdu gerçekten. Psikanalizin, karşılık verme olanakları ile ilgili bir süreç olduğunu; hastanın nihayet cezalandırılma korkusu olmadan konuşabilmesi için, karşılık vermenin önündeki engellerin analizini kapsayan bir süreç olduğunu düşünebiliriz (denebilir ki serbest çağrışım, kendi adına söz söyleme cesaretini bulamayan karşılıktır). Görüldüğü kadarıyla Freud'un psikanaliz teorisi de, bireyin kültür içinde ve kültüre karşılık vermede başvurduğu hem geleneksel hem yıkıcı yoldur. Freud'un bilinçdışı adını verdiği şey, dünyaya gelmeye verilen, şu ya da bu ölçüde

gayri meşru karşılıklardan ibaretti, ki arzu deniyordu bunlara; radikal ölçüde "çılgın" yeniden tanımlamalara dayanan rüya da başlı başına bir karşılıktı; yasak bir uğraştı bilinçdışı. Freud'da, kitabın başında yer verildiği üzere kendi cinsel araştırmalarına atılan çocuk, hayatın gerçeklerini asla olduğu gibi kabul etmez.

Freud'un ilk vaka incelemeleri –*Histeri Üzerine Çalışmalar*– kimi kadınların aile içinde verdiği karşılıkları ve ailenin de geliştiği ortamı oluşturan daha geniş ölçekteki kültürün, onların böyle karşılıklar vermemesi yönündeki tercihini ortaya koyan, ustalıkla kaleme alınmış hikâyelerden meydana geliyordu. Freud'un yeni geliştirdiği psikanalitik yöntem, bu kadınları fiziksel semptomlarla değil, daha etkili bir araç olan sözcüklerle karşılık vermeye yüreklendirmekteydi (semptomlar, asıl isteği bulanıklaştıran karşılık verme biçimleridir). Bütün bunlar yeterince makul görünüyordu ki Freud, hastanın, kendi de bilincinde olmadan psikanaliz ortamını başlangıçtaki travmatik senaryoyu yeniden yaratmak için kullandığını fark etti birden. Analistin yegâne rolü hastaya yataklık etmek, asıl ebeveyni temsil etmek olduğu müddetçe hasta, cezalandırılma korkusu olmaksızın yeniden konuşmaya ikna edilebilirdi. Ancak Freud'un da bu bedel pahasına keşfetmiş olduğu gibi analist, hastanın deneyiminde asla bir ikameden ibaret olamıyordu. Zaten bütün bir aktarım kavramı da ancak aktarıma dönüşmemiş bir şeyler kaldığında anlam kazanmaktaydı. Böylece şu soru çıktı ortaya: Hasta, hangi anlamda, bir yetişkinin bir başka yetişkine karşılık verdiği şekilde karşılık verebilirdi analiste? Psikanalizin bütün yaptığı, benzer bir sorun yaratmak üzere bir sorunu çözmekten mi ibaretti? Ne de olsa analist, kendini gerçek eleştirinin menzili dışında tutarsa, bundan çekinmesi gerekir. Aktarım bir kez "çözüldükten" sonra, hasta ile analistin yapabileceği tek şey niye ayrılmak oluyor?

Bu açıdan psikanaliz, sırf reddetmek üzere bir talep çıkartır ortaya; boş ümitler yaratarak şifa verir gibidir sanki. *Aktarımdaki Aşk Üzerine Gözlemler*'de, "Erotik aktarımını ikrar ettiği anda hastayı bunları bastırmaya, kınamaya ya da yüceltmeye zorlamak, bunlarla baş etmenin analitik yolu değildir, olsa olsa anlamsız bir yoludur"

diye yazar Freud; "... hasta kendini aşağılanmış hissedecek ve bunun intikamını almaktan geri kalmayacaktır." Bir başka deyişle hasta, bir reddedilişi (yeniden) yaşamaya; anlamak adına, korkunç bir narsistik yaranın deşilmesini kabullenmeye yüreklendirilmelidir: Hasta analisti sever/arzular ve meydana gelecek olan tek şey de bunun, (geçmişle bağlantılı olarak) ama elbette daha iyi bir gelecek adına tanımlanması olacaktır. Çocukluğunda olduğu gibi hastaya, bir kez daha hayatın gerçekleri anlatılmaktadır, hayatın Oidipal gerçekleri.

Bu durumda, teoride akla yakın bir tınısı vardır hayatın gerçeklerinin (öyle olmasaydı kimse bunlara inanmazdı). "Aktarımdaki aşkın serbestisi" diye yazar Freud, "olağan hayatta ortaya çıkıp da normal diye nitelenen aşkınkinden bir derece düşüktür belki: Çocukluğun ilk dönemindeki modele bağımlılığını daha açık biçimde gösterir ve uyarlanma, değişime uğratılma kapasitesi daha sınırlıdır." Bu açıdan baktığımızda, dönüşüme tabi olmayan her şey –üzerinde yapılabilecek değişikliklerin önünü kesen her şey– bir travmadır. Yenilenmeyi sabote ederek zamanı dondurur. Doğaçlamayı önler. Aktarımdaki aşk demek olan çocuksu aşk, bizi yeni olanın şokundan esirgediği için başlı başına bir sorundur; aslında yeninin ya da öngörülmezin oluşturduğu kategoriyi gereksiz bir fazlalık haline getirir. Herkes, ya bizim asıl ailemizin bir ferdi haline gelir ya da bizim kendi versiyonumuz. Yaptığımız en sağlam yeniden tanımlamalarda şimdiki zaman, bir gelecek kurma adına geçmişe karşılık verir (rüyalarımızda bize rağmen gerçekleşir bu). W. H. Auden, "Bağlılık ve zekâ," diye yazmıştır bir keresinde, "birbirine düşmandır;" yeni olanı kabullenmek –kendi kendine sürpriz yapmak– bir tür sadakatsizliktir, geçmişe ihanettir.

O halde hasta, analisti –daha doğrusu herhangi birini– sırf bir ikame olarak mı sever, bir zamanlar sevmiş olduğu birini ona hatırlattığı için mi? İnsanların birbirlerini algılamaları ile birbirlerini icat etmeleri arasındaki ilişkinin gündeme getirdiği bu meseleye Freud, çelişkili bir cevapla karşılık vermiştir. Birilerini severiz, çünkü ana-babamıza ve kendimize karşı beslediğimiz en eski tut-

kularımızı hatırlatırlar bize; ve ancak yeterince farklı olarak, başkası olarak tanıyabildiğimiz ölçüde tam anlamıyla sevebiliriz onları. Bu kitapta benim doğaçlama (emprovizasyon) ile içten gelen zorlama (kompülsiyon) arasında, örtük mesaj ile komut, merak ile alışkanlık arasında öngördüğüm farkın aynısıdır bu. Ancak bize sorduklarını ve bizden istediklerini gözden geçirerek ana-babamıza karşılık verirsek bir erotik yaşantımız olabilir.

Peki bütün bunlarla ilgili teorilerimize ne dereceye kadar karşılık verebiliriz? Denebilir ki, nasıl bazı kitaplar yorumlanmaya daha yatkınsa –ve bazı okurlar da kitapları kendilerine mal etmeye nasıl başkalarından daha hevesliyse– bazı psikanalitik (ve başka) teoriler de gözden geçirilmeye direnir gözükmektedir. Belli bir ilgiyi hak eden bir kaçınılmaz durum: Bir teori ne kadar deterministse, bireysel yeniliklere o kadar direnir. Sözgelimi hem Freudculuk hem de Darwincilik, iki ayrı türden yönlendirme arasında sıkışıp kalmış olarak görür bireyi. Freud'a göre bireyin egosu, idin dayattıkları ile dış dünyanın, kültürün dayattıkları arasında mücadele verir. Darwinciliğe göre de doğal ayıklanma ve genetik vardır. Bunun bir sonucu olarak en indirgeyici biçimleriyle her iki senaryoda da ahlâk, şu ya da bu ölçüde incelikli bir oportünizm biçimidir (her iki senaryo da insanların, kendi hayatlarına ne kadar çok önem verdiklerini ve bu hayatı korumak için ellerinden gelen ne kadar az şey olduğunu vurgular). Ahlâk, varlığını sürdürme yeteneği ile varlığını sürdürmenin gereği olan bir yanılsama arasında bir şey haline gelir: Üremenin varlığını sürdürmesi ve hazzın varlığını sürdürmesi. Yani birey yaratıcıdır, ama ancak önceden bilinen bir ufkun sınırları dahilinde. Fazlasıyla net bir projedir bu. Ne yapmamız gerekiyorsa onu yapmaktayızdır. Yapmamak da elimizde değildir. Aslında ne yapmakta olduğumuzun bize söylenmesi, ne yapmamız gerektiğinin (arzumuza göre yaşamak, genlerimizi çoğaltmak) söylenmesi demektir. Bize verilmiş temel işlevi yerine getirmekten ibarettir yaptığımız. Sanki hayatlarımız bizim için önceden düzenlenmiş de, bize bir tek onları yaşaması kalmış gibi. Önceden tasarlanmış olan şu ya da bu ereğe kendimizi adamaya mahkûmuzdur.

İnsan tabiatının özünü tanımlama yönündeki bütün girişimler, insanlara bir proje, hayatlarına bir şekil kazandırma çabasından ibarettir; değerleri de buradan gelir. Mesela insan hayatının yaşama içgüdüleri ile ölüm içgüdüleri arasında bir savaştan ibaret olduğu yolundaki psikanalitik düşünce –bütün o hürmete şayan teolojik tarihiyle birlikte– başka türlü kafa karıştırıcı bir görünüm arz edecek olan bir çabaya yol gösterir. Özümüz, görünümlere ağırlık kazandırmak, yeterince ehemmiyet kazandırmak üzere onlara ekleyebileceğimiz şeydir. Ama aynı anlayışla şunu da merak edebiliriz: Gözümüzle görebildiklerimizi daha ilgi çekici kılmak için neden saklı duran bir şeyler –diyelim ki bilinçdışı içgüdüsel yaşantı– olduğunu tahayyül etmemiz gerekiyor (saklı duran, görülecek olanın teşhir edildiği bir vitrin de olabilir); ve her şeyden önce niye determinist teorileri tercih ediyoruz?

Bütün determinist teorilerin barındırdığı paradoks, bunların ancak tanımladıkları determinizmler vasıtasıyla keşfedilebilir olmasıdır: Tanrı, Tanrı'yı vahyeder bize; genlerimiz bizi Darwinci yapar (ya da genetikçi); arzumuz, psikanaliz teorisini yaratır. Bunlar birer kapalı sistemdir – kendi kendini doğru çıkaran birer kehanettir; çünkü kendilerini çürütebilecek olan her şeyi hem açıklamakta hem de içermektedirler. Bu teorilerin terimleriyle düşünecek olduğumuzda, genetik hakkında hiçbir şey bilmeyen bütün kültürlerin hâlâ karanlıkta yaşamakta olduğunu kabul etmek durumundayız; kendi hayatını, yaşam ve ölüm içgüdüleri arasında bir savaş olarak tahayyül etmeyen bütün bireylerin, kendilerini kandırmakta olduğunu kabul etmek zorundayız. Darwin ve Freud'da yerel bilgi, evrensel hakikat halini alır; sanki yerel yeterli değilmiş ve hakikat de, asıl istediğimiz şeymiş gibi. Böylece kültüre ve tarihsel döneme özgü iki teori, âdeta insanlar yalnızca inanç sistemleriyle programlanmış da bunları birer senaryo olarak kabul edip onun gereklerine göre oynuyorlarmışçasına, "model" haline gelir.

Bu türden determinist teoriler –ki şu veya bu şeyden (bilinçdışından, kültürden, DNA'dan) emir alarak hareket ettiğimizi varsayıyor gibidirler– sonuçları bakımından daima ironiktir, çünkü

en azından seküler bir toplumda, ancak ve ancak insanlar tarafından ortaya konabilirler; her ne kadar –o kültürün hakikat ile ilgili hâkim teamüllerine uygun olarak işleyen retorik stratejileri aracılığıyla– Gerçekliğin gönderdiği birer yönerge izlenimi verseler de. Yahut sadece dünyanın durumuyla ilgili hikâyelerdir bunlar, "İşte o kadar" diyen hikâyeler (bilimde, sanırsınız dünya nihayet kendi adına konuşuyor da gerçekten neye benzediğini anlatıyor bize). Üstelik söylediklerimizin, bir tek bizim ya da bizden birinin erişebileceği üstün bir kaynaktan –Tanrı'dan, Gelenek'ten, Bilinçdışı'ndan, Bilimsel Yöntem'den– geldiğini öne sürerek bir ayrıcalık da kazandırabiliriz buna. Modası geçmiş bir dille buna alternatif uydurmak istiyorsak, kanunlar koymayıp yalnızca önerilerde bulunan bir Tanrı tahayyül etmek zorundayız. Her şeyin bilgisine sahip olanların hayat için önerdiği çok sayıda proje, Nietzsche'nin "oluşumun masumiyeti" –o gelişigüzel, hesapsız, gayret dolu hayat projesi– şeklindeki o görkemli deyişinin yolunda pusuya yatmıştır.

Tanımı itibarıyla, böyle determinist teorilere inanmamayı tercih edebileceğimizi düşünmekle pek bir yere varamayız elbette. Yahut varabileceksek bile Dostoyevski'nin Yeraltından Notlar sunan kahramanı gibi olmak zorunda kalabilir, iki kere ikinin beş ettiği yolundaki iddiamızı ortaya atıp bunun önümüzde nasıl bir dünya açtığına bakabiliriz (*Yeraltından Notlar*'ın kahramanı açısından hangisinin daha küçültücü olduğu belli değildir: Doğa yasalarına meydan okumak mı, onları kabullenmek mi; kültürün ideallerine göre yaşamak mı, onlara boşvermek mi?). Mesele şudur: Bilimin sunduğu çeşitli determinizmleri bir hayat tanımlamakta kullanacak olursak ne kaybederiz, neyi gözardı etmek ya da gözden çıkarmak durumunda kalırız? Bilimsel geçerlilik ölçütlerine, onları başka ölçütleri dışlayacak şekilde kullanmadan değer verebiliriz. Çoğumuz için önemli olan şeylerin pek çoğunun, doğrulanabilir ya da çürütülebilir olmak şöyle dursun, ille de başkalarına inandırıcı gelmesi gerekmez – herkesin bildiği bir şeydir bu, aslına bakarsanız büyüme çağında her çocuğun yeniden keşfettiği bir klişedir.

"Etik Dersleri"nde Wittgenstein, " 'Mucize diye bir şey ol-

madığını bilim kanıtlamıştır,' demek saçmalıktır" diye yazar. "İşin aslı, bir olguya bakmanın bilimsel yolunun, bir mucizeye bakmakla aynı olmamasıdır." Mesele bilimden sonra mucize diye bir şey kalmaması değil; bilimin, mucizelere bakmanın (ya da mucize aramanın) en iyi yolu olmamasıdır. Dünyaya yalnızca bilimsel bir gözle bakarsak, mucizeler görünmez olur. Bundan böyle satranç taşlarıyla yalnızca dama oynanacağına karar vermişsek, "satranç" sözcüğü neyi ifade edecektir ki? Satranç, sanki bir büyü yapılmışçasına hayalimizden silinir gider. Benliğimizin belli versiyonları gözünü bilimin ilerlemesine dikerken, o da –yabansı ve devrini doldurmuş– bir şeylerin kalıntısı gibi görünecektir. Psikanalizin, bilim sözünün içerdiği bütün prestiji ve kültürel otoriteyi de taşıyarak bir bilim haline gelmesi, Freud'un tutkusuydu. Fakat kendi tanımladığı biçimiyle rüya gören kişi ile çocuk, bir şeyi yapmanın başka yolları da olduğunu ona hatırlatmayı sürdürdüler. Freud'un alegorisinde modern birey, rüya gören ile bilim yapanın, çocuk ile gerçekçinin, yabani ile kreşin arasındaki çatışmanın geçtiği yerdir.

Psikanaliz teorisi –ya da başka bir teori– doğrulanabilir ya da çürütülebilir hipotezlerdense çocukların cinsel teorilerine (ve bunların bilinçdışındaki karşılığı olan rüyalara) benzemeye *özense* idi neye benzerdi, diye merak etmeye değer belki de. İşte o zaman kesinlikle emin olabiliriz ki psikanaliz, hayatını belli biçimlerde tanımlamanın kendisini daha iyiye götüreceğine; psikanalizden geçmenin, başka türlü nasıl tanımlanırsa tanımlansın, aslında bir dili öğrenmek demek olduğuna, o dilin de ideal haliyle her şeyi daha iyiye götüreceğine (gerçi o şeyler, ancak bu dilin mümkün kıldıkları olacaktır ama) hastayı ikna eden bir retoriktir. O zaman psikanalizin hiçbir versiyonu, bir başkasından daha derin ya da daha doğru olmaz; çünkü bunların değerlendirilmesinde başvurulacak, önceden paylaşılmış ölçütler bulunmaz. Her teorisyenin –ki Freud'un, cinsel konulara merak duyan çocuğu da bunlardan biridir– bize kendi olmasını istediği haliyle dünyayı anlattığını, acıların nasıl dindirilebileceğini anlattığını, ama bunu da "dünya hali böyledir"in daha inandırıcı görünen bir biçimiyle yaptığını dü-

şünürdük (psikanaliz ilerlemezdi o zaman, söze karışmış olurdu). Kültür gibi dileklerimizin de sonuna kadar gittiğini, ikisinden de asla muaf olamayacağımızı kabul ederdik. Yahut belki de, onların dışında bir yüksek mevki bulur, her ikisini de oradan değerlendirirdik. Bir başka deyişle psikanaliz, Freud'un ilk dile getirenler arasında yer aldığı karmaşık soruyu cevaplamaya devam edecektir: Neden yetişkinler, benzemeyi istediklerinden daha fazla benzerler çocuklara?

İnsanın daha yakından bakabileceği bir bilinçdışı yoktur; yalnızca bizi daha çok ya da daha az ümitvar kılan konuşma biçimleri vardır. Küçük çocuk daha fazla ümit dolu olamaz. Oysa yetişkinler, o ümide göz kulak olacak yegâne kişilerdir. Çocuklara anlatılacak, çocukların bir şeyler yaratmasına, kendi varlıklarını daim kılmasına araç olacak hikâyeleri uyduran ve seçen de onlardır.

1934'te Joseph Wortis adında genç bir Amerikalı hekim, Freud'un teorileriyle ilgili bir konuyu ilk elden anlayabilme amacıyla kısa bir "didaktik" analiz için Viyana'ya, Freud'u görmeye gitmişti. Profesyonel olarak eşcinsellik araştırmalarıyla ilgilenmekteydi, ama yine profesyonel nedenlerle Freud'u da merak ediyordu. Wortis, bu merakı dışında dayatan hiçbir kişisel sorunu olmadan gitti Freud'a; fakat çok geçmeden Freud, Wortis için başlı başına bir sorun haline geldi. "Freud, bana sağlıklı demekten amacının beni pohpohlamak olmadığını söyledi" diye yazar bu buluşmaya dair anılarında. "Karmaşıklığı, erişilemeyecek kadar uzak köşelerde saklanmakta olduğu için sağlıklı kabul edilen insanlardan biriymişim ben de. 'Bunun gururlanacak bir tarafı yok' dedi." Analiz boyunca Wortis, Freud'a ve psikanalize ilişkin eleştirilerini kesin ve açık bir dille ifade eder; Freud ise hem bizlere savunma mekanizması olarak öğrettiği şeye sığınır, hem de genç Amerikalının kuşkuculuğuna ilişkin analizinden insanın gözünü korkutacak kadar emindir. Wortis'in coşkulu anlatısında simge niteliğinde bir diyalog olarak yerini alır bu: Gençlik ile yaşlılık arasında, Yeni Dünya ile Eski Dünya arasında, pragmatizm ile metafizik arasında,

küstahça masumiyet ile ironik otorite arasında bir diyalog ("... Bütün koşulları dikkate alacak olursak, son derece talihli ve anlayışlı bir şekilde yetiştirildiğimi düşünüyorum." "Bunu duyduğuma çok sevindim" der Freud, "zira alışılmışın kesinlikle dışında bir durum."). Freud'un Wortis'e bir iki şey öğretmekten çekinmediği bellidir; Wortis'in, Freud'un aksiliğinden gelen cazibesini hem çok heyecan verici hem yorucu bulduğu da. Bütün iyi ikili etkileşimler gibi –ve analizin de olması gerektiği gibi– alışılmadık bir perdeden diyalogdur bu da; asla bilinemeyecek olan bir şeyin her an ortaya çıkacakmış gibi beklediği bir konuşmadır (çatışma ve karmaşıklığın, sağlıklılık da normallik de olmadığını, nihai değerler olduğunu ima eder Freud). Her ikisi de karşısındakinin, kendi kabullerini koruyarak bu işi tamamlamasına izin vermeyecektir âdeta. Wortis'in kabullerinden biri, kendisinde pek sağlıksız bir durum bulunmadığıdır; Freud'un kabullerinden biri, Wortis'in kendini bir sır haline getirdiği, sağlıklılık ve normallikle zihninin bu kadar çok meşgul olmasının kendini yanıltmak için başvurduğu bir yol olduğudur: "Anormal hale gelmenin o kadar çok yolu var ki, dedim, insanın normal kalabilmesi mucize gibi bir şey. 'Bu bana hastane ziyaretine giden Yahudiyi hatırlattı' dedi Freud, 'hastaneden çıkarken demiş ki, ne feci bir dünya bu böyle, herkes hasta ve tek bir kişi sağlıklı.' " Wortis, anormalleşmemenin (meselenin özü değilse bile) amaç olduğunu kabul eder; Freud'un çağrışımı ise bir fıkradır: Fıkradaki Yahudi, kendi bakış açısına safdillikle imtiyaz tanıyarak bununla dalga geçmektedir. Bu alışverişte Freud'un Wortis'e gösterdiği şey, onun güvenlik adına kendi durumunu nasıl basitleştirdiği (kendinizi ne kadar normal görürseniz, başka herkes de o kadar deli görünür gözünüze), haz aldığı şeylerin ne kadar yavan bir güvenlik duygusu sağladığıdır. Wortis'le ilgili olarak patolojik bir tablo çizmek değildir Freud'un derdi, onca övündüğü akıl sağlığının ne kadar sığ olduğunu göstermeye çalışır ona. Wortis'in Freud'a nazik bir üslupla yönelttiği suçlama ise onun, Wortis'in içinde olup bitenler konusunda ardı arkası kesilmeyen temelsiz iddialarda bulunmasıdır. Tartışılan, Wortis'in aslında nasıl biri olduğu ve her-

hangi biri için aslında herhangi bir şekilde olmanın ne anlama geldiğidir. Yani bütün analizlerde olduğu gibi burada da, söz dağarcıkları arasında çarpışma ile işbirliği; varlığını sürdürme uğruna mücadele veren çeşitli hikâyeler; inandırıcılık sarsılmaya başladıkça şu ya da bu ölçüde keskinleşen çeşitli tercihler birbirini izler.

Ancak Freud'un, duygularını hiç yansıtmayan o donuk ve soğuk tavrını en çarpıcı biçimde sergilediği an, ilk konuşmalarından birine denk gelir. "Aşkta ve hayatta yaşadıklarımı anlatmaya başladım" diye yazar Wortis. "Freud, yer yer dostane, duygudaşça yorumlarda bulunuyor, benim dürüstlük konusunda kendimi iyi yetiştirmiş olduğumu düşünür görünüyordu, nitekim bunun... analiz için iyi bir hazırlık olduğunu söylemişti. Kendimle öyle çok fazla ilgilenmediğimi, işime gücüme baktıkça kendimi daha iyi hissettiğimi söyledim. 'Bu da ilgi çekici' dedi Freud. 'Şu ana dek anlattıklarınızı hep öyle açık bir şekilde ortaya koydunuz ki, bana da ilginç gözükmediler.' "

Bu sözlerdeki keskinlik Wortis'te şok yaratır elbette; ancak iki seans sonra Freud'un durumu düzelttiğinden söz eder. "Freud dedi ki, ilgilenmediğini kastetmemiş, benim ilgilenmediğimi düşünmüş, çünkü hep çok açık, yüzeysel şeylerden söz ediyormu-şum." Freud, buradaki samimiyetsizliğine rağmen –ya da retorik inceliğine rağmen; bakış açısına bağlı– yine de açıklığın lüzumsuz (yani özü itibarıyla savunmaya yönelik), ilgi göstermeninse –dikkatini vermeninse– sahiciliğin ölçütlerinden biri olduğunda diretir. Bir başka deyişle Freud, önemli olanın tanımı gereği ilginç olduğunu varsaymaktadır. Peki, ama açıklık yüzeysel bir şeyse, bu benlik jeolojisinde derinde yer alan katman hangisidir? Ve kendimize ya da başkalarına ilgi çekici gelmiyorsak, ne yaparız?

Açıklıktan kuşku duymak ve dikkatimizi çeken şeye değer vermek. Akla yakın olanı her zaman biraz abes bulmak. Ve tutkular karşısında korkuya kapılmak. Freud'un Wortis'te bırakmak istediği izlenim, üç aşağı beş yukarı böyledir. Aynı zamanda da bu, kayıtsızlığı asla bir seçenek olarak görmeyen çocuğun tanımlamalarından biridir tabii. Çocuklar ve çocukluğa dair hikâyeler

(psikanaliz gibi) yarı dini bir anlam kazanmışsa –bizdeki en inandırıcı özcülük haline gelmişse– belki de çocuklar, ana-babalarının hep dediği gibi, imkânsız olduğundandır bu. Hep sahip olabileceklerinden fazlasını isterler. Ve en azından başlangıçta, bundan hiç utanç duymazlar.

Kaynakça

W. H. Auden, "Educational Theory," *The English Auden*, yay. haz. Edward Mendelson (Londra, Faber, 1977)

Francis Bacon, alıntı: *Bacon, Portraits and Self-Portraits*, giriş yazısı: Milan Kundera (Londra, Thames & Hudson, 1996)

William Blake, *The Letters of William Blake*, yay. haz. Geoffrey Keynes (Oxford, Oxford University Press, 1980)

O. K. Bouwsma, *Wittgenstein: Conversations 1949-51* (Indiana, Hackett Publishing Company, 1986)

N. O. Brown, *Life Against Death* (Connecticut, Wesleyan University Press, 1959)

Fyodor Dostoyevski, *Notes From The Underground*, çev. Richard Peaver ve Larissa Volokhonsky (Londra, Vintage, 1993 [*Yeraltından Notlar*/ çev. Mehmet Özgül, İstanbul, Engin Yayıncılık, 1993])

Jean Bethke Elshtain, "The risks and responsibilities of affirming ordinary life," *Philosophy In an Age of Pluralism*, yay. haz. James Tully (Cambridge, Cambidge University Press, 1994)

William Empson, *Collected Poems* (Londra, Hogarth Press, 1949)

Anna Freud, "The Nursery School of the Hampstead Child-Therapy Clinic," *Bulletin of the Anna Freud Centre*, Cilt 11, Kısım 4, 1988

Anna Freud ve Dorothy Burlingham, *Infants Without Families* (Londra, Allen & Unwin, 1943)

Sigmund Freud, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, 24 cilt, yay. haz. James Strachey, çev. Anna Freud ile birlikte (Londra, Hogarth Press, 1953-74

Northrop Frye, *Fearful Symmetry* (Princeton, Princeton University Press, 1947)

Anthony Giddens, *In Defence of Sociology* (Londra, Polity Press, 1996)

W. S. Graham, *Collected Poems* (Londra, Faber, 1979)

André Green, *On Private Madness* (Londra, Hogarth Press, 1986)

Seamus Heaney, *Preoccupations* (Londra, Faber, 1980)

Ted Hughes, röportaj: *Paris Review*, 134, ilkbahar 1995

Henry James, *The Complete Notebooks of Henry James*, yay. haz. Leon Edel (New York, Oxford University Press, 1987)

Henry James, "The Art of Fiction," *Henry James, Essays, American and English Writers*, yay. haz. Leon Edel (New York, The Library of America, 1984)

Henry James, *Letters*, yay. haz. Leon Edel (Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1984)

Henry James, *The Wings of the Dove*, yay. haz. Peter Brooks (Oxford, Oxford University Press, 1984)

William James, *The Principles of Psychology* (New York, Dover, 1950, [*Ruhiyat*, 1933, 1937, 2 cilt])

Ernest Jones, *Hamlet and Oedipus* (Londra, Victor Gollancz, 1949)

Donald M. Kaplan, *Clinical and Social Realities* (New Jersey, Aronson, 1996)
John Keats, *Letters of John Keats*, yay. haz. Robert Gittings (Oxford, Oxford University Press, 1970)
Melanie Klein, *Narrative of a Child Analysis* (Londra, Hogarth Press, 1961)
Jean Laplanche, "Psychoanalysis as anti-hermeneutics," çev. Luke Thurston, *Radical Philosophy*, 79, Eylül/Ekim 1996
Hans Loewald, *Sublimation* (New Haven, Yale University Press, 1988)
Marion Milner, *On Not Being Able to Paint* (Londra, Heinemann, 1971)
Lucy Newlyn, *Paradise Lost and the Romantic Reader* (Oxford, Oxford University Press, 1993)
Friedrich Nietzsche, *The Will to Power*, yay. haz. Walter Kaufman (New York, Vintage Books, 1968)
J.-B. Pontalis, *Love of Beginnings*, çev. James Greene (Londra, Free Association Books, 1993)
Philip Rieff, *The Triumph of the Therapeutic* (Chicago, Chicago University Press, 1978)
Hanna Segal, *Psychoanalysis, Literature and War* (Londra, Routledge, 1997)
D. W. Winnicott, *Thinking About Children* (Londra, Karnac Books, 1996)
Wittgenstein, "Lectures on Ethics," *Ludwig Wittgenstein, Philosophical Occasions 1912-1951* (Indiana, Hackett, 1993)
Joseph Wortis, *Fragments of an Analysis with Freud* (New York, Charter, 1963)

Dizin

A
acı çekmek 93
afinizi 22
ahlâk 13, 17, 38, 63, 90, 92, 95, 96, 111
ahlâki 76, 90
ahlâki idealler 90
ahlâki sağlamlık 43
aile romansları 27
aktarımdaki aşk 110
aktarma 109
ana-baba 20, 25, 28, 37, 43, 58, 71, 91, 92, 93, 100, 104, 110, 118
ana-babaya yönelik arzu 42
analiz 20, 23, 40, 54, 72, 74, 75, 76, 78, 81, 83, 84, 88, 108, 115, 116, 117
analiz yoluyla kendini anlama 40
anormalleşme 116
arzu 11, 12, 13, 13, 14, 15, 16, 21, 23, 24, 28, 39, 42, 43, 51, 63, 64, 84, 85, 93, 95, 97, 100, 103, 106, 109, 110, 111, 112
arzu nesnesi 97
arzulamanın yüceltilmesi 63
arzunun ölümü 14
arzunun yarattığı sıkıntı 80
arzuyu merak etmek 64
Ashbery, John 42
aşağılama 100, 101
aşağılanma 96, 99, 104
aşağılanmışlık 77
aşk 117
Auden, W. H. 110
ayna evresi 40

B
Baba'nın Yasası 33
Bacon, Francis 48
baştan çıkarma 88
bebek benlik 48
bebek cinselliği 15, 24, 34, 35, 37
beceri edinme arzusu 92
Beckett, Samuel 7, 22
bedensel iştah 106
bellek 17
benlik 40, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 62, 63, 65, 86, 114
benlik jeolojisi 117
bilimsel yöntem 113
bilinç 62
bilinçdışı 15, 23, 23, 26, 29, 39, 42, 44, 58, 61, 62, 63, 66, 72, 79, 83, 84, 85, 86, 89, 90, 94, 95, 99, 101, 105, 108, 109, 112, 113, 114, 115
bilinçdışı arzu 23, 26, 58, 63, 92
bilinçdışı arzular 36, 62
bilinçdışı içgüdüsel yaşantı 112
bilinçdışı iletişim 86
bilinçli baştan çıkarma 85
bilinçli idealler 62
bilme ihtiyacı 25
Bion, Wilfred 22
biyoloji terminolojisi 104
Blake 15, 30, 54, 104
Bouwsma 73
boyun eğme 14, 53
Brown, Norman O. 103, 104

C-Ç
cezbolma kapasitesi 36
cinnet 101
cinsel ahlâk 32, 33
cinsel arzu 84

cinsel çağrışım uyandırıcı 83
cinsel doyum 50
cinsel içgüdü 26, 34
cinsel ilgi 26, 27
cinsel ilişki 28, 99
cinsel merak 24
cinsel olgunluk 29
cinsel perhiz 32
cinsel sapkınlık 96
cinsel sorular 24
cinsel teoriler 91
cinsel teoriler uydurmak 37
cinsel varlık 35
cinselliğe duyduğumuz ilgi 34
cinsellik 12, 24, 25, 26, 31, 31, 32, 34, 34, 35, 35, 36, 37, 40, 44, 46, 55, 59, 64, 85, 86, 96, 101
Coleridge 30
çağdaş çocuk psikoterapistleri 63
çağrışım 40
çocuğun bakış açısı 14
çocuğun bebeklik çağındaki cinsel teorisi 20
çocuğun cinsel araştırmaları 25, 44
çocuğun cinsel hayatı 25
çocuğun içgüdüsel yaşantısı 27
çocuğun iletişim becerisi 47
çocuğun teori yaratma uğraşı 44
çocuk cinselliği 15, 30, 102, 105
çocuk eğitimi 64
çocuk muhayyilesi 29
çocuk-ifadesiz benliği 44
çocuklara yönelik cinsel suiistimal 102
çocukların cinsel araştırmaları 37
çocukların cinsel teorileri 43, 114
çocukluk arzuları 102
çocukluk çağındakı tutkular 103
çocukluktaki hazlar 103
çocukluktaki merak duygusu 64
çocuksu aşk 110
çocukta cinsel merak 27
çokbiçimli sapkınlık 105

D

Darwin 112
Darwinci 17, 111, 112
Darwinizm 50
dehşet duyguları 90
Densher, Morton 101
depresif durum 53
depresyon 22, 76, 97, 99
determinizm 112
didaktik analiz 115
dil 22, 33, 36, 36, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 54, 55, 57, 59, 60, 78, 79, 80, 84, 88, 114
dil gecikmesi 48
dil öncesi 52
dil öncesi benlik 44, 52
dil sürçmeleri 12, 43
dili tutulmak 51
dilin fetişleştirilmesi 102
dillendirilmemiş adalet teorileri 97
dilsel yetersizlik 55
din 33, 96
DNA 112
doğa yasaları 17, 113
doğaçlama (emprovizasyon) 92, 110, 111
doğal ayıklanma 111
doğru algılama 13
Dostoyevski, Fyodor 7, 113
doyum 11, 13, 16, 17, 29, 31
dönüştürme 20, 31
duygusal açlık 13
duygusal patlama 48
duygusal patlamalar 47
düşbozumu 12, 13, 43, 53, 102, 104
düşgücü 14, 72, 93
düşkırıklığı 27
düşünce öncesi yaşanmış deneyim 44

E

ebeveyn 99
edebiyat 39, 45
ego 63, 91, 95, 105, 111
eğitim 25, 32, 33, 64, 87
eğitim idealleri 32, 36, 38
Elshtain, Jean 90
Empson, William 105
engellenmişlik duygusu 97
erdem 63, 69
ergen 34
ergenlik 106
ergenlik çağı 54
erotik hayat 35
erotik haz 45
erotik muhayyilenin klişeleşmesi 40
erotik yaşantı 111

esinleme 17
esinlenme 70
estetik 47
estetik değer 74
eşcinsellik 115
etik 73
evham 81

F
Ferenczi, Sandor 15, 84, 102
fıkra 11, 15
Freud 11, 12, 13, 15, 16, 17, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 47, 50, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 72, 84, 87, 90, 91, 96, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117
Freud, Anna 46, 48, 49, 87
Freudcu 17, 38, 74
Freudcu sol 39
Freudculuk 111
Frye, Northrop 14

G
gelenek 113
gelişim teorisi 33
gelişimsel başarı 49
gen 47
genetik 111
genetik miras 43
gerçeklik ilkesi 11, 12
gerileme 78
Giddens, Anthony 108
görü [vizyon] 104
Graham, W. S. 79
Green, André 15
gündelik dil 22
günlük hayat sanatı 21

H
hastanın içindeki sanatçı 20
hayal (vision) 14
hayal gücü 16, 18
hayal kırıklığı 77, 81, 106
hayat döngüsü 43
haz 13, 17, 18, 25, 29, 31, 34, 35, 41, 42, 43, 54, 69, 99, 103, 104, 106, 107, 111, 116
haz ilkesi 11, 12, 13
hazzın erotikası 33
Heaney, Seamus 44
hedonizm 33
herkese açık ruh hali 13
hezeyan 61
hiddet 96
Hughes, Ted 56
huysuzluk nöbeti 49

İ
içgörü 49, 42, 47, 87, 96
içgüdüsel-bilinçdışı yaşantı 35
içsel hezeyanlar 23
içsel idealler 92
içten gelen zorlama (kompülsiyon) 111
id 63 ,105, 111
idealleri sevmek 97
ifade becerisi 54
ihtiras dolu duyguları aktarma 54
ikame 109
ikame dini 33
ikame etme 31, 97
ikame kavramı 33
ikincil gözden geçirme 80
ilerleme (promoting) 49
ilerleme mitosları 49
iletişim 48, 55, 79
iletişim teknolojisi 54
ilgi alanları 23
ilgi duygusu 22
ilgi nesnesi 23
ilgiyi yeniden yaratma 34
ilişki takıntısı 102
ilk günah 104
incelikli aracılıkların erotikası 36
intikam 97
ironik arayış romansı 12
iştah 14, 16, 17, 18, 21, 22, 27, 35, 42, 60

J
James, Henry 19, 20, 21, 22, 26, 36, 37, 38, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 101
James, Henry 19, 26, 38, 70, 101
jest 12, 46, 47, 48, 49
Jones, Ernest 22, 95

K
Kafka 19

kanalize etme 31
Kaplan, Donald 34
karşı Darwinci bakış 35
kaybetme meselesi 28
Keats, John 67, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76
kekeleme 53
kendi kendini doyurma fantezileri 13
kendine özgüllük 16
kendini dönüştürme kapasitesi 20
kızgınlık 77, 94
kibir 77, 80, 95
Kierkegaard, Soren 73
kişisel tarih 62
Klein 13, 22, 28, 38, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87
Kleincı 14
komik romans 30
konuşmayı öğrenme 45, 47, 88
kültür 16, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 40, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 58, 61, 63, 75, 79, 90, 91, 102, 104, 105, 108, 109, 111, 112, 112, 113, 113, 115
kültürel otorite 114
kültürleşme 14

L
Lacan, Jacques 28, 38, 40, 41
Laplanche, Jean 39
libido evreleri 38
Loewald, Hans 35

M
mahremiyet 37
mazoşizm 49
megalomani 13
merak 21, 22, 24, 26, 28, 29, 30, 32, 36, 39, 44, 46, 60, 65, 81, 90, 91
merak duygusu 27, 59
merak duyma 27
merak ile alışkanlık 111
merakın kaynağı 25
merakın tanrısallaştırılması 24
meta 53
metafizik 115
mevcut kültürel nizamlar 63
Milner, Marion 15, 88, 90
mistik durumlar 54
mistisizm 54
modern pragmatizm 106
muhayyile 59, 71, 105, 106
müzik 54

N
narsisizm 99
narsistik öfke 53
nefret 51
nesne kullanımı 59
Newlyn, Lucy 55
Nietzsche 113
normallik 116

O-Ö
Oidipal krizler 103
Oidipus kompleksi 32, 33, 93, 100, 102
oluşumun masumiyeti 113
omnipotent 12, 59
omnipotentlik 14, 30, 42, 101
omnipotentlik fantezisi 13, 14
oral evre 57
ortodoks Freudcu 14
otizm 22, 48
öfke 19, 92, 94, 94, 95, 96, 97, 97, 98, 99, 101, 102, 103
ölüm 13, 30, 94, 106
ölüm içgüdüsü 11, 16, 22, 32, 86, 97, 105, 112
örtük anlam 62
örtük mesaj 20, 58, 64, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 93
örtük mesaj ile komut 111
örtük mesaj teorisi 67
öteki 101
ötekilik 101
özcü 41
özdeşleşme 33
özgüven 22

P
Picasso 37
Pontalis, J.-B. 52
pornografi 36, 38, 80
post-Freudiyen 27
pragmatizm 115
Proust 62, 94
psikanaliz 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 49, 50, 53, 54,

55, 57, 60, 64, 66, 67, 77, 78, 79, 80, 85, 86, 87, 90, 91, 93, 95, 96, 100, 102, 104, 106, 107, 108, 109, 112, 114, 115, 118
psişik gerçeklik 35
psikoloji 60, 61, 62
psişik alanın daralması 40
psişik donuklaşma 22

R
regresyon 78
Reich, Wilhelm 32
Rickman, John 92
Rieff, Philip 31
romantizm 28, 30, 64
Rorty, Richard 39
rüya 15, 19, 20, 21, 26, 43, 49, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 69, 71, 72, 79, 80, 90, 105, 106, 109, 110, 114
rüya gören benlik 63
rüya günü 61, 63

S-Ş
sado-mazoşistçe 100
sado-mazoşizm 100, 104
sağduyu 28, 55
sağlıklılık 116
saldırganlık 31, 40
sanat 17, 19, 20, 21, 25, 33, 36, 37, 37, 39, 49, 94
sapkın romans 102
sapkınlık 40, 54
savunma mekanizması 115
savunma repertuvarı 80
Segal, Hanna 13
seks 21
serbest çağrışım 55
sevmenin önkoşulları 62
Shelley, Percy Bysshe 53
Sidgwick, Henry 7
söz 12, 45, 51, 55, 93
sözcük hâkimiyeti 57
sözcüklerle seks yapmak 36
sözel beceri 51
sözel etkileşim 49
sözel yetersizlik 55
sözlü ifade 49
sözlü iletişim 49, 50
Strachey, Jaes 24
suçluluk duyma 53
süblimasyon 31
sünnet 81, 82
süperego 63, 91, 105
sürrealizm 46
şaşkınlık 90
şehevi haz 35

T
takıntı 37
Tanrı 29, 72, 101, 112, 113
tatmin duygusu 50
temel içgüdü 63
tensel hazlar 102
tensel yaşantı 25
tensel yoğunluk 103
tensellik 33
travma 39
Trillin, Lionel 105
Tustin, Francis 22
tutku 12, 38, 43, 46, 51, 53, 59

U-Ü
umudun imkânsızlığı 22
umut 11, 22, 29, 98, 100, 102, 106
utanma 53
utanma duygusu 48
uygar ahlâk 36, 38
uygar cinsel ahlâk 32
uygarlık 34, 48, 54
üreme 111

V-W
varlık 14, 54
Wells, H. G. 19, 20, 37
Winnicott, D. W. 15, 28, 36, 41, 59, 60, 61, 62, 86, 87, 101, 105
Wittgenstein, Ludwig 73, 74, 75, 76, 79, 113
Wordsworth, William 30, 54
Wortis, Joseph 115, 116, 117

Y
yanlış algılama 13, 14
yanlış cinsel teoriler 25
yas 92
yasak arzu 31
yaşama coşkusu 38
yaşama içgüdüleri 111, 112

yaşama olan iştah 13
yaşama sevinci 12, 16, 42, 96, 107
Yeats 37
yeniden tanımlama 106
yeniden yönlendirme 31
yeterli biçimde söze dökme 47
yeterli sözel ifade 47
yetişkinin bakış açısı 14
yetişkinlikteki hayat 35
yoğun duygu 52
yüceltilmiş cinsellik 34
yüceltme 31, 33, 34, 35, 37, 38, 40, 97

Z

zihin 12, 13, 16, 28, 36, 37, 38, 52, 54, 55, 59, 62, 68, 71, 100, 116

Norman O. Brown

Ölüme Karşı Hayat

TARİHİN PSİKANALİTİK ANLAMI

İnceleme/Çev.: Abdullah Yılmaz/371 sayfa/ISBN 975-539-171-1

Bireyin bastırılması üzerine kurulmuş olan yaşadığımız toplumsallık biçimi, bugün insan türünü yok edebilecek bir noktaya varmıştır. Bunu dışa dönük ölüm içgüdüsüyle, yani saldırganlıkla ya da aşkı ve hayatı öldürerek yapmaktadır.

Norman O. Brown, *Ölüme Karşı Hayat* kitabında Freud'un yazdıklarını bir bütün olarak görmekte ve onun sınırlarını genişletmektedir. Bu yolla insanın paraya ve ölüme teslimiyet tarihini incelemekte ve bu süreçten çıkış yolları önermektedir. Brown'a ve genelde psikanalize göre bireyin özü, kendi insan doğasının bastırılmasıdır. Bastırılanlar, aklın reddettiği hazlar, çarpık ikameler olarak (rüya, espri, nevrotik semptom) geri dönerler. Yani herkes nevrotiktir, "sağlıklı"nın diğerlerinden farkı, toplumsal bakımdan alışıldık bir nevroz yaşamasıdır.

Brown'a göre ölüm hayatın karşıtı değil, parçasıdır. Oysa insan ölüm ve hayatı uzlaşmaz kutuplara ayırır. Ölümü bastırır. Bastırılmış ölüm içgüdüsü ölümü olumlayamaz; insana tek çare olarak ölümden kaçmak kalır. Bu kaçış yolculuğunda, insanoğlu, zamana meydan okuyan piramitler, ölümsüzlük vaat eden dinler, soyu devam ettirecek torunlar, ilelebet yaşayacak kurumlar, karşısında ölümün bile cüce kalacağı yüce amaçlar... icat etmiştir. Ölüm karşısındaki bu acizlik, ironik olarak insanı yaşamaktan uzaklaştırır, aktif ölüm isteğine yaklaştırır. Ölümden kaçmak için ölümün kucağına atlar insan.

Ancak Eros (yaşama içgüdüsü) bedenin hayatını olumlayarak ölümü olumlayabilir. Çözüm, bedenin dirilişindedir. Çözüm, bilinçdışını dışa vurma kapasitesi olan sanattadır. Bakışımızı, dolayısıyla bedenimizi değiştirebilen şiirdedir. Çözüm, bedeni mükemmelleştirmeyi hedefleyen mistisizmdedir. Çözüm, zorunlu çalışmanın ortadan kalkacağı, bireyin yalnızca kendini geliştirmekle uğraşacağı günlerin ütopyasını kuran Marx'tadır. Bize bilinçdışını anlama araçlarını veren psikanalizdedir çözüm.

Bedenin gizilgücünü harekete geçirmek, aklın kemikleşmiş tahakkümünden kurtulmak isteyenlere...

Adam Phillips

Flört Üzerine

İnceleme/Çeviren: Özden Arıkan/268 sayfa/ISBN 975-539-188-6

Flört denince kimimizde belli belirsiz bir tebessüm, kimimizde ise hafif bir kızgınlık ifadesi belirir. Her iki durumda da esas olan, tepkimizdeki "hafiflik"tir; yani flört ya fazla ciddiye alınmayacak, gülünüp geçilecek harcıâlem bir uğraştır ya da kaçınılması gereken, ama ciddi bir mevzi savaşını da gerektirmeyen "hafif" bir tehlike. Doğru, hepimizin hayatında, bu arzu edilmeyen oyunun cazibesiyle baş edemeyip kendimizi kaptırdığımız dönemler olmuştur, olmaktadır. Doğru, flört deneyimlerini hep "asıl durum"a giden yolda yaşanması zorunlu bir "geçiş dönemi" olarak düşünmüş ve böyle yaşamışızdır. Doğru, yaşarken değil de yaşadıktan sonra, yani "geçiş" tamamlandıktan ya da hüsranla sonuçlandıktan sonra geriye bakıp "flört üzerine" düşünmüşüzdür.

Daha önce yayınlarımız arasından çıkan *Öpüşme, Gıdıklanma ve Sıkılma Üzerine*'nin yazarı olan Adam Phillips, bu kitabında "delilik", "ölüm", "öteki" gibi ciddi şeylerle de flört ettiğimizi hatırlatarak, bizi, bu hafife alma eğilimini sorgulamaya davet ediyor. Yalnızca cinsler arası beraberliklere yönelişte kat edilecek bir yol değil, "bir insan, bir ideoloji, bir hayat tarzı" gibi bütün bağlılıklarımızdan kopuş riski ile yeni bir şeye bağlanma ihtimali arasında hayat boyu oynamak zorunda olduğumuz tehlikeli, ama haz verici bir oyun olarak flört üzerine düşünmeye çağırıyor. Flörtü bir "kaza" olmaktan çok hayatın "asıl durum"larından biri olarak ele almaya, hatta hayatın bütününü yaşamla ölüm arasında bir flört deneyimi olarak yeniden anlamlandırmaya kışkırtıyor. Kısacası flörte, belirsizlik ve kaos tehlikesinin olduğu kadar, olumsallığın ve özgürlüğün alanı olarak da bakmayı öneriyor.

Ama bu kitap, flörtü savunmak için girişilmiş bir çabadan ibaret görülmemeli. Phillips'in aşk, başarı, iyi ve kötü, depresyon, sapkınlık, suçluluk, transvestitlik gibi geniş bir etik, felsefi ve psikanalitik sorunlar dizisini pragmatik ve olumsal bir yaklaşımla yeniden ele aldığı bu on dokuz bölümde, kitabın iddiasız adının çok ötesinde, "flört" teması etrafında bütün bir 20. yüzyıl Avrupa'sının kültürel tarihiyle psikanalitik bir hesaplaşma çabası beliriyor. Bu tarihin yaşadığı ilk travmadan –Birinci Dünya Savaşı– günümüze, felsefeden psikanalize, resimden roman ve şiire, bu maddi kültüre katkıda bulunmuş onlarca insanın birbirleriyle, hayat tarzlarıyla, ölümle, ötekilerle ve içinde yaşadıkları çağla flörtlerinin bu ustalıklı anlatısında, Phillips'in kendi hikâyesi kadar "kendi hikâyeniz"i de bulacaksınız.

Dünyaya ağlayarak geliriz. Büyümekse bir hayal kırıklığı sürecidir; yine de bir an önce büyümek isteriz. Büyüdükten sonra ise çocukluğumuzdaki yaşama sevincini özleriz... Çünkü çocuk soru soran, araştıran, merak eden, oyun oynayan, bir "haz yaratığı"dır; oysa büyüdükçe arzuları körelir, ilgileri azalır ve yetinmeyi bilen bir erişkine dönüşür. Çocuğun ilgi ve merakının özellikle cinsellikle ilgili olduğu, sorularından ve oyunlarından bellidir. Çocuk, cinselliği bilmek ister, büyüklerse başka bir şeyi, kültürü öğretmenin peşindedir.

Psikanaliz bilinçdışını, içgüdüyü ve çocuğu kültürün karşısına koyarak onları neredeyse idealleştirir. Arzuların çocuğu geleceğe yönelttiği varsayılırsa, büyüme de hazların azaltılıp daraltılması olarak düşünülebilir. Demek ki çocuk büyüdükçe hep bir şeylerden feragat edecektir. Kreş çağındaki çocuk da toplumsallaşma adına kültüre ve dolayısıyla kültürün taşıyıcısı dile katılırken hiç vazgeçmek istemeyeceği bir şeyi bırakmak durumunda kalmış gibidir; ifadesiz benliğidir bu, dil öncesi benliği... "Ödipal çocuk" kendi cinsel araştırmalarına atılırken, sözcüklerin olmadığı, tutku dolu bir hayat vardır geride.

Psikanalizin ortaya çıkaracağı da sözlü iletişimin olmadığı bu durum ile dili kullanabilme yetisi arasındaki çatışma ve işbirliğidir. Çünkü konuşmayı öğrenirken konuşmayan yanımızı da canlı tutabiliriz. Gelişimi yalnızca dilsel becerilerin edinilmesi olarak tanımlamazsak, ifade becerisi olan ve olmayan benlikler arasındaki alışverişi çocukta daha iyi besleyebiliriz.

Kimine göre "en büyük çağdaş psikanalitik düşünürlerden biri" olan Adam Phillips bu kitabında hepimizin içinde sürüp giden yabani ile eğitilmiş çocuk, sınırsızca düş kuran ile bilimci arasındaki o bitmeyen çatışmayı anlatıyor. Bu çatışmanın herhangi bir tarafını seçmeden, birlikte beslenme ve çoğalma olasılıklarını araştırarak hayata karşı sağlam, engin bir ilgi uyandırmayı amaçlıyor.

Phillips'in Freud'la göbek bağı yerli yerinde, ama fikirleri ve algılamaları göz kamaştırıyor... Şimdiye kadar yazılmış en iyi kitap.
Carmen Callil, Daily Telegraph

Phillips aşkın, sanatın, mizahın ve öteki neşe kaynaklarının üzüntü veren ve aşağılık bir şeylerin örtülerinden başka bir şey olmadığını ilan eden bildik Freudcu indirgemecilikten koparak, doğumla gelen haz ve iştahı coşkuyla selamlıyor.
Sunday Telegraph

Bizi kendimize, beklenmedik olana ve derinlere çekiyor. Sıkıntı ve utancı, saygın, ilgiye değer durumlara dönüştürüyor; huysuzluğumuza doyurucu bir tür asalet kazandırıyor.
Nicci Gerrard, Observer

AYRINTI•İNCELEME
ISBN 975-539-265-3